

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
(GENEL KAMU HUKUKU)
ANA BİLİM DALI**

AİHM KARARLARI IŞIĞINDA ADİL YARGILANMA HAKKINDA

MAKUL SÜRE

Yüksek Lisans Tezi

Kemal AKKURT

Ankara, 2012

TEZ ONAY SAYFASI

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
(GENEL KAMU HUKUKU)
ANA BİLİM DALI**

AIHM KARARLARI IŞIĞINDA ADİL YARGILANMA HAKKINDA

MAKUL SÜRE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mithat SANCAR

Tez Jürisi Üyeleri :

İmzası :

1- Prof. Dr. Mithat SANCAR

2- Yrd. Doç.Dr. Bülent ALGAN

3- Yrd. Doç.Dr. Kerem ALTIPARMAK

Tez Sınavı Tarihi :

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	5
Giriş.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- ADİL YARGILANMA HAKKI.....	11
A- ADİL YARGILANMA HAKKININ TEMEL ÖĞELERİ.....	13
1. Yasal, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı.....	14
a- Mahkemenin Yasa ile Oluşturulması.....	14
b- Mahkemenin Bağımsız Olması.....	14
c- Mahkemenin Tarafsız Olması.....	16
2. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı.....	17
3. Aleni Olarak Yargılanma Hakkı.....	18
4. Makul Surede Yargılanma Hakkı.....	18
B- TÜRK HUKUKUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI.....	19
C- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ VE İÇ HUKUKA ETKİSİ.....	20
II- MAKUL SUREDE YARGILANMA HAKKI.....	21
A- MAKUL SÜRENİN BAŞLANGICI.....	21
1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Başlangıcı.....	21
2. Hukuk Davaları ve İdari Davalarda Makul Sürenin Başlangıcı.....	22

B- MAKUL SÜRENİN BİTİMİ.....	23
1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Bitimi.....	23
2. Hukuk Davaları ve İdari Davalarda Makul Sürenin Bitimi.....	23
III- TÜRK HUKUKUNDA MAKUL SÜRE TANIMI.....	24
IV- AVRUPA İNSAN HAKLARI MEVZUATINDA MAKUL SÜRE.....	25
A- DAVANIN KARMAŞIKLIĞI.....	25
B- BAŞVURUCUNUN DAVRANIŞI.....	26
C- ADLİ VE İDARİ MAKAMLARIN DAVRANIŞI.....	27
D- YETKİLİ MAKAMLARIN KUSURU VE İHMALİ.....	31
E- YAPISAL SORUNLAR.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ ZEDELENMESİNİN VE MAKUL SÜRE AŞIMININ NEDENLERİ

I- MAHKEMELERDEKİ İŞ YÜKÜ.....	40
II- MAHKEMELERİN PERFORMANSI.....	43
A- Verimlilik Oranı Göstergesi:.....	43
B- Toplam Dava Yığılması Göstergesi:.....	43
C- Dava Yığılmasının Çözümlemesi Göstergesi:.....	44
D- Hakim Başına Düşen Dava Göstergesi :.....	44
E- Standarttan Sapma Göstergesi :.....	44
III- ADLİ KOLLUĞUN ROLÜ VE İŞLEVİ.....	45
IV- HAKİM VE SAVCI SAYILARININ YARGILAMAYA ETKİSİ	49
V- HAKİM VE SAVCI HARİCİ PERSONELİN YARGILAMAYA ETKİSİ.....	50

VI- TÜRKİYE’DE UZMANLAŞMA KONUSU	52
VII- KALİTE YÖNETİMİ VE KARARLARIN KALİTESİNİN YARGILAMADAKİ ROLÜ	53
VIII- MAHKEME İŞLEMLERİNİN SÜRESİ	55
IX- BİLİRKİŞİLİK SİSTEMİ VE MAKUL SÜRE	58
X- YARGIDA TEKNOLOJİ KULLANIMI	60
XI- YARGILAMAYI HIZLANDIRAN FAKTÖRLER	62
A- Uzlaşma Ve Arabuluculuk.....	62
B- Davaların Hızlanmasında Ve Kararların Kalitesinde Avukatın Rolü.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMADAKİ MAKUL SÜRE AŞIMLARI

I- GÖZALTINDAKİ KİŞİLERİN YARGIÇ ÖNÜNE ÇIKARILMA SÜRESİ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR	65
II- YARGILAMA ÖNCESİ TUTUKLULUKTA MAKUL SÜRE	70
III-YARGILAMADA MAKUL SÜRE	78
IV- YEREL MAHKEMELERDE GÖRÜLEN DAVALAR VE MAKUL SÜRE	80
V- AİHM’İN YEREL MAHKEMELERDEN BEKLEDİĞİ MAKUL SÜRE	85
VI- AİHM’E GÖNDERİLEN DAVALARDA MAKUL SÜRE	92
VII- AİHM’in ÖZELLİKLE ÇABUK SONUÇLANDIRILMASINI İSTEDİĞİ DAVALAR	94
VIII- AİHS, YARGILANAN SANIKLARIN TUTUKLULUK SÜRELERİNİ SINIRLANDIRIYOR MU?	100
IX- MAKUL SÜRENİN ETKİLİ BAŞVURU HAKKIYLA İLİŞKİSİ	107

SONUÇ VE ÖNERİLER	114
TABLolar	120
ÖZET	130
KAYNAKÇA	132

KISALTMALAR

AİHM.....	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS.....	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK.....	Avrupa Konseyi
CCJE.....	Avrupa Yargıçları İstişare Konseyi
CMK.....	Ceza Muhakemeleri Kanunu
CEPEJ.....	Avrupa Etkin Yargı Komisyonu
DGM.....	Devlet Güvenlik Mahkemesi
HMK.....	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İHEB.....	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHM.....	İnsan Hakları Merkezi
İBD	İstanbul Baro Dergisi
İzBD.....	İzmir Barosu Dergisi
s.....	Sayfa
§.....	Paragraf
TBB.....	Türkiye Barolar Birliği
TCK.....	Türk Ceza Kanunu
UYAP.....	Ulusal Yargı Ağı Projesi

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, insanlar arasındaki eşitsizliklerin, ötekileştirmelerin, savaşların tarihidir. Tüm insanların doğuştan sahip olması gereken onurunu, eşit ve devredilemez haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu düşüncesiyle, savaşlara ve insan hakları ihlallerine son vermek amacıyla, II. Dünya Savaşının bitiminden üç yıl sonra, 1948 yılında “BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” (İHEB) kabul edilmiştir. Beynaminin 10. maddesiyle¹, herkesin hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine herhangi bir suç isnat edilirken, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede hakça ve açık bir yargılanma hakkının olacağı hüküm altına alınmıştır. 11. maddede² ise, kendisine suç isnat edilen herkesin, savunması için gerekli tüm güvencelere sahip olması, açık yargılanma yoluyla suçluluğu kanıtlanana kadar suçsuz sayılma hakkı (masumiyet karinesi) olduğu öngörülmüştür. Anılan maddelerde açıkça “adil yargılanma” hakkından söz edilmese de, içerik olarak adil yargılanma hakkı tanımlanmaktadır.

1949 yılında, 10 Avrupa ülkesinin katılımı ile Avrupa Konseyi kurulmuştur. Türkiye'nin kurucu ortağı olduğu Avrupa Konseyi'nin 47 üyesi bulunmaktadır. Konseye üye ülkelerce 4 Kasım 1950 tarihinde “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (Roma Sözleşmesi) imzaya açılmıştır. Amaç, geçmişte yaşanan ve çok ağır sonuçlar doğuran hak ihlallerine karşı bir mekanizma geliştirmektir. AİHS ile İHEB’de bahsi geçen pek çok hak için koruma mekanizması geliştirilmiştir. AİHS, zaman içinde yapılan ek protokollerle, siyasi ve sivil

¹ madde 10 :

“Herkesin, hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde ve kendisine herhangi bir suç isnadında bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, hakça ve kamuya açık olarak yargılanmaya hakkı vardır”.

² madde 11:

“1.Kendisine cezai bir suç yüklenen herkesin, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı, kamuya açık bir yargılanma sonucunda suçluluğu yasaya göre kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılma hakkı vardır.

2.Hiç kimse, işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan herhangi bir fiil yapmak ya da yapmamaktan dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye, suçun işlendiği sırada yasalarda öngörülen cezadan daha ağır bir ceza verilemez”.

hakların yanı sıra; ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da içine alan bir koruma mekanizması geliştirmiştir. Zira, bu haklar, “*bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikli çıkarlarını ve özgürlüklerini güvence altına alan haklar*” olarak tanımlanmaktadır.³ Sözleşmede olmayan düzenlemeler ve boşluklar, zaman içinde AİHM içtihatları ile tamamlanmıştır.

Türkiye, AİHS’yi ve 1 nolu protokolü 1954 yılında onaylamış, AİHM’e “Bireysel Başvuru Hakkı”nı 1987 yılında tanımış, 21 Ocak 1990 tarihinde de AİHM’nin “zorunlu yargılama yetkisi”ni kabul etmiştir.

Türkiye, aleyhine AİHM’ne en çok başvuru yapılan (Rusya’dan sonra) ikinci ülkedir. İhlaller yönünden ise, ilk sıradadır. Türkiye’nin AİHM’de en çok mahkum olduğu madde, AİHS’nin 6. maddesindeki “Adil Yargılanma Hakkı”dır. Bu kararlara bakıldığında, adil yargılanma hakkı bağlamında en çok ihlal edilen bölümün “makul süre” olduğu görülür. Bu çalışmada, Türkiye’nin içeride ve dışarıda en çok eleştiri aldığı, bir türlü çözümlenemeyen Adil Yargılanma Hakkı sorununda önemli bir kısmı oluşturan “Makul Süre” aşimları incelenmiştir.

Gerek hukuk davaları ve gerekse ceza davalarına baktığımızda, davaların büyük bir kısmının makul sürede tamamlanması açısından AİHM standartlarının çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Makul sürenin çok aşıldığı, Türkiye’de davaların AİHM ve uluslararası standartlara göre çok uzun sürelerde sonuçlandığı tespit edilmektedir. 20-30 yıl süren ve halen devam eden gayrimenkul davaları yanında, bu süreler içinde bitmeyen, yerel mahkeme ile Yargıtay arasında gidip gelen, arada AİHM’e gidip tazminatla sonuçlandığı halde, halen süren

³ Algan, Bülent, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yay, Ankara, 2007, s. 32.

ceza davaları vardır. Bu çalışmamızda, gerek hukuk davalarının ve gerekse ceza davalarının neden uzadığı, makul sürenin neden aşıldığı, örneklerle incelenecektir.

Gerek yerel mahkemelerde ve gerekse temyiz mahkemelerinde davaların uzama nedenleri; yargıçlardan, avukatlardan ve davanın taraflarından kaynaklanan nedenler üzerinde durulacaktır. Bu incelemede referans alınan ölçüt, esas olarak AİHM kararlarıdır.

Adil yargılanma hakkının en önemli ögesi, makul süredir. Makul sürede bitmeyen, yıllara sarkan yargılamalar sonucunda, istediği kararı elde eden kişilerin dahi, yargılamadan ve alınan karardan memnun ve tatmin olmadıkları; uzayan yargılama sonucunda çoğu kez alınan kararın bir öneminin kalmadığı görülmektedir. O nedenle, yapılan yargılamanın sonucu kadar, yargılamanın makul sürede bitmesi de önem taşımaktadır. Zira “Geç gelen adalet, adalet değildir” algısı vatandaşlarda yerleştiğinde, yargılamaya ve sonuçta hukuka ve devlete karşı da bir güvensizlik doğmaktadır. Yargılamada en önemli konuların başında makul sürenin geldiğine özellikle dikkat çekmek gerekir.

Çalışmamızda incelenecek kavram ve terimler; adil yargılanma hakkı, özelde makul süre, yargılamanın en çabuk ve en kısa sürede yapılması, yargılamada usul ekonomisi kavramlarıdır. Referans alınan metinler, başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararları, Anayasa ve ilgili yasalardır.

AİHS 6. maddede düzenlenen ve AİHM kararlarıyla pekişen “makul süre” kavramı, davaların makul bir süre içinde sonuçlandırılmasıdır. Bu kural, hem hukuk, hem idari, hem de

ceza davaları için geçerlidir. Amaç, yargılamanın hızlandırılması ve davaların olabildiğince çabuk sonuçlandırılmasıdır.

Türkiye’de davalarda yargılamaların uzama nedenlerine göz atıldığında; özellikle de ceza davalarında, yeterli olmayan hazırlık soruşturması sonucu açılan davaların çokluğu dikkat çekmektedir. Uzun yargılamalar sonucu verilen kararlar, Yargıtay’dan bozulup dönmekte ve yerel mahkeme ile Yargıtay arasında geçen uzun trafik sonucu, davalar zamanaşımına uğramaktadır. Davaların zamanaşımına uğrama nedenleri arasında; teknolojinin gelişmesi ile pratik yargılamanın paralel gitmemesi, mahkemeler ile resmi kurum ve kuruluşlar arasındaki gereksiz ve anlamsız yazışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada davaların uzama nedenleri de incelenecektir. Gerek hukuk davalarında ve gerekse ceza davalarında, bilirkişilerden kaynaklanan uzama nedenleri ve yargıçlar tarafından çözümlenebilecek konuların dahi iş yoğunluğu gerekçesiyle bilirkişiye havale edilmesi, makul süre aşımının nedenlerindedir.

Yöntem olarak, yerel mahkemelerdeki davaların uzama nedenleri ve yargılama süreleri ile temyiz mahkemesindeki uzama nedenleri ve ortalama yargılama süreleri incelenecek ve karşılaştırılacaktır. Burada da yargıçlardan, savcılardan, avukatlardan ve taraflardan kaynaklanan makul süre aşımı nedenleri irdelenecektir. Somut dava dosyaları da incelenmek suretiyle AİHM içtihatları ile karşılaştırılması yapılacaktır.

Öncelikle yerel mahkemelerdeki yargılama teknikleri, örnekleme yoluyla yargılamaların ortalama ne kadar sürede yapıldığı, istatistiki bilgilerle desteklenerek incelenecektir. Yine Yargıtay’daki hukuk ve ceza davalarının ortalama ne kadar sürede sonuçlandırıldığı, usulden ve esasın bozma nedenleri; yasalardan ve uygulamadan

kaynaklanan makul süre aşımı nedenleri somut örneklerle irdelenecektir. Çalışmamızın sonuç bölümünde çözüm önerilerine de yer verilerek, genelde adil yargılanma hakkının, özelde çalışmamızın konusunu oluşturan makul süre ihlallerinin en aza indirilmesinin yolları tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- ADİL YARGILANMA HAKKI

AİHS'nin 6. maddesinde, adil yargılanma tanımlanırken “*fair trial*” kullanılmaktadır. Bu terimin Türkçe karşılığı konusunda farklı görüşler vardır. Adil yargılanma hakkı, Sözleşme'nin Türkçe çevirisinde, “*adil yargılama*” olarak ifade edilmektedir.⁴

Bir görüşe göre⁵ bu terimin doğru karşılığı “*adil yargılanma hakkı*”dır. Diğer bir görüşe göre ise⁶, bu kavram için “*adil yargılama*”terimi uygundur. Gerek AİHS'in 6. maddesinin ve gerekse AİHM kararlarının tercümesinde “*adil yargılanma hakkı*” kullanılmaktadır.⁷ İç hukukumuzda da “*adil yargılanma hakkı*” benimsenmiş durumdadır. Bize göre de “*adil yargılanma hakkı*” daha doğrudur. Zira bu hak, yargılayanın değil, yargılananın hakkıdır.

En temel insan haklarından biri olan adil yargılanma hakkı, hukuk devletinin temel öğelerinden biridir. Adil yargılanma hakkının pek çok tanımı yapılmıştır. Örneğin; “*Adil*

⁴ Çelik, Adem, 1982 Anayasası'nda Adil Yargılanma Hakkı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 21.

⁵ Zabunoğlu, Y, Adil Yargılanma Hakkı ve İdarî Yargı, İzmir Barosu Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, Ekim 2000.

⁶ Gölcüklü, Feyyaz, Gözübüyük, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 2011, s. 265.

⁷ Versan, Rauf, “*Adil Yargılanma Üzerine*” İBD, 1990/1-2-3, İstanbul 1990, s. 123 vd.

yargılanma, mahkemelerin bağımsız, hakimlerin güvenceli olması ve yargılamanın yansız yapılması temeline dayanır ve haklılığından şüphe duyulmayan karar adil sayılır.”⁸

Adil yargılanma hakkı, dokunulmaz ve vazgeçilmez bir hak olarak, insan haklarına ve demokratik kurallara en uygun şekilde yargılama yapılmasının, insan hakları ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının garantisidir.

Adil yargılanma hakkı; herkesin meşru tüm araç ve yollardan faydalanmak suretiyle, bağımsız ve güvenceli her tür yargı mercii önünde haklarını ararken (hak arama özgürlüğünü kullanırken), yargılamanın usul ve esas ilkelerine uygun bir şekilde başlatılıp, yürütülüp, sonuçlanmasını istemek (doğru yargılanmak), bu yargılama sürecinin istisnaları saklı olmak koşuluyla açık olmasını istemek ve yargısal süreç içindeki her tür kararın gerekçeli olarak yazılmasını beklemek hakkıdır.”⁹

Adil yargılanma hakkı; adli soruşturma işlemlerinin baskı, kandırma, yanıltma, tehdit veya zorlama gibi irade serbestisini engelleyen veya savunmayı kısıtlayan yollara başvurulmaksızın, hukuk devleti ve insan hakları ilkesine uygun olarak, önceden yasayla öngörülmüş bulunan yöntemler çerçevesinde yapılmasıdır.¹⁰

Adil yargılanma hakkı, devletin yargı fonksiyonunu bizzat sınırlandırması anlamına gelir ve bununla yargılamanın doğru ve adil bir biçimde gerçekleştirilmesi amaçlanır. Böylece

⁸ Aliefendioğlu, Yılmaz, 2000, Bağımsız ve Yansız Yargılanma (Adil Yargılanma Hakkı), Türkiye'de İnsan Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, s. 126.

⁹ http://www.hukuki.net/portal_articles.asp.

¹⁰ http://www.hukuki.net/portal_articles.asp.

yargılama sırasında oluşabilecek insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesinde bir emniyet, kontrol görevi görür.¹¹

Sonuç olarak adil yargılanma hakkı; “*bağımsız yargıç önünde, tarafların eşit koşullarda olduğu, savunma hakkının üstün bir değer olarak kabul edildiği, yargılama ortamında evrensel insan haklarını ölçüt alan tarafsız, bağımsız, güvenceli olma niteliklerini tam anlamıyla bünyesinde barındıran, doğal yargıç tarafından makul sürede, açık biçimde yargılanma*” olarak tanımlanabilir.¹²

A- ADİL YARGILANMA HAKKININ TEMEL ÖĞELERİ

Hukuk devletinin en önemli görevlerinden birisi yurttaşlarının temel haklarının sağlanması ve korunmasıdır. Hukuk devletleri bu amaçla gerekli kanuni düzenlemeleri yapmak ve uygulamakla yükümlüdür. AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrası, adil yargılanma kavramını oluşturan hak ve ilkelerin bir kısmını açıkça saymıştır. Bu ilkeler aşağıda irdelenecektir.

Anayasa'nın 36. maddesine göre, herkes adil yargılanma hakkına sahiptir. Adil yargılanma, insan hakları ile sanığın ve mağdurun hakları ihlal edilmeksizin yapılan yargılamadır.¹³

¹¹ Pekcanıtez, Hakan, Medenî Yargıda Adil Yargılanma, İzBD, 1997/2, s. 35-55.

¹² <http://www.karizmadergisi.com/karizma.php.25.03.2005>. http://www.hukuki.net/portal_articles.asp.

¹³ Centel, Nur-Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, El Kitabı, İstanbul, 2009 s. 27.

1. Yasal, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı

a- Mahkemenin Yasa ile Oluşturulması

Medeni hak ve yükümlülük ve cezaî isnatlara ilişkin uyuşmazlıklar yasayla kurulmuş bir mahkeme tarafından karara bağlanmalıdır. Mahkemelerin yasa ile kurulmuş olması, özerk olması, yargılama yeteneği ve karar verme yetkisine tek başına sahip olması gerekmektedir. Kanuni dayanağının bulunması, yani yargı yetkisi ve çevresinin kanun yolu ile belirlenmiş olması gereklidir.¹⁴

Mahkemelerin yasa ile oluşturulması koşulunu öngören hükmün amaç ve hedefi, demokratik bir toplumda adlî teşkilatlanmanın yürütmenin takdirine bağlı olmaması, ancak parlamento tarafından çıkartılan yasalarla düzenlenmesini sağlamaktır. Yasama erkinin adli teşkilat için en azından bir çerçeve oluşturması gerekir.¹⁵

b- Mahkemenin Bağımsız Olması

Mahkeme kavramı; *“kendi yetki alanı içindeki meseleleri hukuk kurallarına ve önceden öngörülmüş usullere göre karara bağlamak üzere kurulmuş, yargısal görevleri yerine getiren bir organ”* olarak tanımlanmaktadır.¹⁶

¹⁴ Yüksel, Mehmet, ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Üzerine Bir İnceleme’ Legal Hukuk Dergisi, Mayıs 2004, s. 1280.

¹⁵ Zand/Avusturya, 2000, § 70.

¹⁶ Kaşıkara, Serhat, M. Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye, Adalet Yay. Ankara, 2009, s. 120.

Her insanın kanunlarla belirlenmiş çerçeveler içinde görev ve yetkilerinin sınırları çizilmiş, bağımsız bir mahkemede yargılanma hakkı vardır.¹⁷ Bir mahkemenin bağımsız olup olmadığına karar verilirken göz önünde bulundurulması gereken hususlar; üyelerinin atanma biçimi, görev süreleri, dışardan baskılara karşı garantilerin varlığı ve kurumun bağımsız bir görünüme sahip olup olmadığıdır.¹⁸ Yargılama sonunda verilecek hükmün adil olması, hakimin öncelikle yargılama dışı hiçbir etki altında kalmaması, bağımsız olmasıyla mümkündür.¹⁹

AİHM, mahkemenin hem yürütmeden hem de taraflardan bağımsız olması gerektiğini belirtmiştir.²⁰

Türkiye’de Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin yürürlükte olduğu dönemde, bu mahkemelerin bileşiminde Silahlı Kuvvetler mensuplarının bulunmasını mahkemenin bağımsızlığı ilkesine aykırı bulunmuştur. Bu mahkeme önünde yargılanmış kişilerin sivil olması nedeniyle, AİHM, bu mahkeme yargıçlarının statülerinin ve asker üye bulunmasının bağımsızlık ve tarafsızlık yönünden sorgulanması gerektiğini, Silahlı Kuvvetler mensubu üyelerinin emirlerini yürütmeden alıyor olmaları ve bu kişilerin askeri disipline tabi olmaları, gerek atanmaları ve gerekse aday gösterilmelerinde yürütme ve idarenin büyük ölçüde dahil olmasını adil yargılanma ilkesiyle bağdaştırmamıştır.²¹

¹⁷ Toroslu, Nevzat- Feyzioğlu, Metin, Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, 2006, s. 97 vd.

¹⁸ *Campbell/Birleşik Krallık*, 1984, § 78.

¹⁹ Centel, Nur, Hakimin Tarafsızlığı, Kazancı Yay. İstanbul, 1996.

²⁰ *Ringelsen/Avusturya*, 1971 § 95.

²¹ *Altay/Türkiye*, 2001, § 72 vd.

c- Mahkemenin Tarafsız Olması

Mahkemelerin tarafsızlığı ilkesinde, hakimin kişisel tarafsızlığı öne çıkmaktadır. Hakimin tarafsızlığı, yargılama sırasında yan tutmaması, taraflara karşı objektif olması ve kişiliğinden sıyrılabilmesidir.²² Belirli bir yargıcın belirli bir davadaki şahsi hükmünün değerlendirmesiyle yargıcın bu anlamda tüm meşru şüpheleri bertaraf etmeye yetecek teminat sağlayıp sağlamadığı önemlidir.²³ AİHM, tarafsızlığa karar vermek için fiili peşin hüküm kanıtı aramaktadır. Aksine ilişkin kanıt bulunana dek, usulünce atanmış bir yargıç, kişisel olarak tarafsız kabul edilmektedir.²⁴

Hakimin kişisel tutumundan ayrı olarak, tarafsızlığına ilişkin şüphe doğurabilecek soruşturulabilir gerçekler olup olmadığı nesnel olarak belirlenmelidir. Bu bağlamda görünüm de belli bir önem taşıyabilir. Ceza davalarında, sanıkta mahkemelerin yaratması gereken güvenilirlik hissidir. Belirli bir davada, belirli bir hakimin tarafsız olamayacağından korkmak için meşru bir neden varsa, bu sanık bakımından önemli de olsa belirleyici değildir. Belirleyici olan, bu korkunun nesnel anlamda haklılığının saptanıp saptanamayacağıdır.²⁵

AİHM, hakkında tarafsızlığından korku duyulması için meşru neden bulunan tüm yargıçların çekilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir.²⁶ Bir sanık, tarafsızlık meselesini gündeme getirirse iddia, “*tamamen esastan yoksun*” olmadığı takdirde mutlaka

²² Centel, Nur, Hakimin Tarafsızlığı, s. 29.

²³ Piersack/Belçika, 1982, § 30.

²⁴ Hauschildt/Danimarka, 2000, § 47.

²⁵ Fey/Avusturya, 1993, § 30.

²⁶ Piersack/Belçika, 1982, § 30.

soruşturulmalıdır. Özellikle ırkçılık bağlamında gündeme gelen iddialarda, AİHM'in daha titiz davrandığı görülmektedir.²⁷

2. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

AİHS'in 6/1. maddesinde yer alan "... *hakkaniyete uygun*" deyimini, adil yargılanma hakkının özünü oluşturmaktadır. Hakkaniyete uygun deyimini, "*adil*" deyimini ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²⁸ Yargılamanın hakkaniyete uygun (adil) olarak yapılması, yargılamanın tüm aşamalarını kapsamaktadır.

AİHM, kararlarında hakkaniyete uygun (adil) yargılamanın bir tanımını vermemiştir. Ancak görülen her davada, yargılamanın tamamını inceleyerek, davanın adil bir şekilde görülüp görülmediğini araştırmaktadır. Yargılamanın adil olup olmadığı, bir bütün olarak, gerek içeriği, gerek kapsamı ve gerekse unsurları bakımından incelenmektedir.²⁹ AİHM yerel mahkeme kararlarının doğruluğunu bir üst derece mahkemesi gibi denetlemek yerine, yargısal faaliyetin tüm aşamalarını bir bütün halinde göz önünde tutarak yargılamanın adil olup olmadığı konusunda bir karar vermektedir. Örneğin, iddia tanıklarının dinlenmesinde savunma hakkının sağlanıp sağlanmadığı veya gıyabi yargılamanın adil olup olmadığı konularında AİHM'in daha titiz davrandığı görülmektedir.³⁰

²⁷ Remli/Fransa, 1996, § 48.

²⁸ Gözübüyük-Gölcüklü, s. 290.

²⁹ Helmers/İsveç, 1991, § 36.

³⁰ Gözübüyük-Gölcüklü, s. 291.

3. Aleni Olarak Yargılanma Hakkı

Aleni olarak yargılama, yargılamanın açıkça ve herkese açık olarak yapılması demektir. Aleniyet prensibi; *“Amme hizmeti gören kurumlardan halkın bilgisi olması ve kamuya güven vermek için işlerini açık şekilde uygulamasını ifade eder. Daha basit bir tanımla; mahkemelerde muhakemenin halka açık şekilde yapılmasıdır.”*³¹

Aleniyet prensibi, dava ile ilgisi olmayanların (halkın, başkalarının) duruşmayı izleme ve bunu (duruşmaya ilişkin iş ve işlemleri) dışarıya aktarabilmesi durumu olarak da nitelendirilebilir. Aleniyet, adil bir yargılamanın en önemli unsurlarındandır. Zira ‘mahkemenin tarafsızlığı’, ‘hukuk devleti’, ‘delillerin ikamesi’ ve ‘lekelenmeme’ gibi ilkelerin uygulanırlığını ve tespitini sağlayan başlı başına bir müessesedir. Yani aleniyet, aslında bir potansiyel denetleme mekanizması olup, yargılama makamının konumunu inceler. Davanın, tarafların hazır bulunacağı açık duruşmada görülmesi, yargılama hukukunun “sözlülük” ve “yüz yüzelik” kurallarının doğal sonucudur. Bu sayede hem adaletin gizli oyunlara kurban edilmesi önlenir, hem de savunma hakkı tam anlamıyla güvence altına alınmış olur.³²

4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının temel unsurlarından birisi de makul sürede yargılanma hakkıdır. Yargılamaların mümkün olan en kısa sürede tamamlanması gerektiğini anlatan bu unsur, çalışmanın ana konusu olması nedeniyle aşağıda çok boyutlu olarak tartışılacaktır.

³¹ Toroslu, N, Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, 1998, s. 257–258.

³² Gözübüyük-Gölcüklü, s. 295.

“Makul süre” kavramı yerine “uygun süre” kavramını kullananlar da vardır.³³ Ancak yerleşik kavram, “makul süre” kavramıdır. Bu çalışmada, mahkeme kararlarında ve literatürde yaygın olarak kullanılan “makul süre” kavramı kullanılmıştır.

B- TÜRK HUKUKUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI

Her uluslararası sözleşme, birer koruma sistemi sağlar. Amaç, bireyin devlete ve güçlü olan her şeye karşı korunmasıdır. İç hukukta koruma asıldır. Uluslararası koruma, ikincil niteliktedir. Evrensel hukuk sisteminin özünü bireyin korunması oluşturur.³⁴

Anayasa'nın 36-40. maddelerinde, bireyin haklarının korunması ile ilgili genel kurallara yer verilmiştir. 36. maddeye 3.10.2001 tarihinde yapılan ilave ile herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile *adil yargılanma hakkına* sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Yine Anayasa'nın 19/8. maddesindeki “*Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakkı vardır...*” ifadesi ile, kişinin AİHS 6. maddesine paralel olarak makul süre içinde yargılanma hakkı olduğu Anayasal güvence altına alınmıştır.

³³ Dinç, Güney, Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TBB Yay, Ankara, 2006, s. 233.

³⁴ Akıllıoğlu, Tekin, İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, İmaj Yay. 2010, s. 315.

C- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN İÇ HUKUKUMUZDAKİ YERİ VE ETKİSİ

Anayasa'nın 90/5. maddesindeki “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz*” hükmüne, 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı yasanın 7. maddesi ile “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır*” cümlesi eklenmiştir. Buradan hareketle, artık mevzuatımızın bir parçası olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 6. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları “makul süre” konusunun işlenmesinde asli kaynak olacaktır.

Türkiye'deki yargılamaların AİHS 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkına ve konumuzu oluşturan “makul sürede yargılanma hakkına” uygun olup olmadığı, yerel mahkemelerdeki yargılama süreleri ve yüksek mahkemelerdeki bekleme sürelerine ilişkin istatistiki veriler ile, Türkiye'den AİHM'e yapılan başvuruların sayısı ve AİHM'den çıkan ihlal kararları irdelenecektir.

II- MAKUL SUREDE YARGILANMA HAKKI

A- MAKUL SÜRENİN BAŞLANGICI

1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Başlangıcı

Ceza hukukunda soruşturma evresi, “suç”³⁵ haberinin alınması ile başlar. Suç haberi re’sen, ihbar, şikayet, tutanak, yabancı hükümetin veya Adalet Bakanlığı’nın talebi ile öğrenilir.³⁶ Suç sayılan fiilin ilgili makamlarca öğrenilmesi ile süreç başlamış olur.³⁷

AİHM’nin yerleşmiş içtihatlarına göre, ceza davalarında makul süre, çoğu zaman olayın ceza yargıcı önüne götürülmesinden çok önce, polis veya savcılık soruşturmasına başlanıldığı tarihte, yani suçun isnadı ile işlemeye başlar.³⁸ Suç isnadı, polis sorgusu, karakola davet, savcılık sorgusu veya Soruşturma Hâkimi tarafından suçlanma şeklinde olabilir.³⁹ Başvurucunun, “suç işlediği şüphesi altında” olması, makul sürenin başlangıcı için yeterlidir.⁴⁰

³⁵ Demirbaş, Timur, *Kriminoloji*, Seçkin Yay. Ankara 2005, s. 41 vd.

³⁶ Ünver, Yener- Hakeri-Hakan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, 2010, s. 3.

³⁷ Sancar, Yalçın, Türkan, *Müteselsil Suç*, Seçkin Yay. Ankara 1995.

³⁸ *Proszak/Polonya*, 1997. § 30.

³⁹ *Schumacher – Lüksemburg*, 2000, § 27.

⁴⁰ Gözübüyük- Gölcüklü, s. 285.

Suçlamanın (isnadın) ne zaman yapıldığı, hem suçlanan kişinin güvencelerden yararlanıp yararlanamayacağı hususunun, hem de yapılan bu isnadın mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılıp sonuçlandırılmadığının tespiti açısından önemlidir.⁴¹

2. Hukuk Davaları ve İdari Davalarda Makul Sürenin Başlangıcı

Hukuk davalarında makul süre; yargılamanın başlatılması, yani davanın açılması ile başlar. İdari davalarda ise; mahkemeye başvurmadan önce, bir idari makama başvurarak bir karar alma gibi özel bir durum öngörülmüşse, süre bu tarihten itibaren işlemeye başlar.⁴² *Meral/Türkiye* davasında; İzmir, Karaburun'da imarlı arsasına inşaat ruhsatı almak için Karaburun Belediyesi'ne başvuran kişinin talebi, arazinin askeri bölgede kaldığı, başvurunun Genel Kurmay Başkanlığı'na yapılması gerekçesiyle reddedilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın da talebi reddetmesi nedeniyle yargı süreci başlatılmıştır. Burada başvuru Genelkurmay Başkanlığı'na değil, Karaburun Belediyesi'ne yaptığı başvuru makul sürenin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.⁴³

⁴¹ Altıparmak, K. AİHS Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara, 1998, s. 63.

⁴² *Meral / Türkiye* 2007, § 47.

⁴³ *Meral/Türkiye*, 2007, § 45.

B- MAKUL SÜRENİN BİTİMİ

1. Ceza Davalarında Makul Sürenin Bitimi

Ceza davalarında makul sürenin sona ermesi, temyiz dahil, bütün yargılamanın sona erdiği, yargılamanın kesin hükümle sonuçlandığı tarih anlamına gelir.⁴⁴ Yargılama, beraat veya mahkûmiyet kararının öğrenildiği, kararın kesinleştiği tarihe kadar devam etmektedir. Davanın zaman aşımı nedeniyle düştüğü tarih de makul sürenin bittiği tarihtir. Karar temyiz edilmiş ise, bu konudaki Yargıtay kararının verildiğinin öğrenildiği tarih, sürenin bitim tarihidir.⁴⁵

Ceza davaları açısından süre hesaplanırken, yargılamanın hangi aşamasında olursa olsun, kişinin ülkeden kaçması, makul süre hesaplanmasında dikkate alınmayacaktır. Ancak başvurusunun işkenceden veya baskıdan kaçtığını kanıtlaması halinde, durum farklı olacaktır.⁴⁶

2. Hukuk Davaları ve İdari Davalarda Makul Sürenin Bitimi

Hukuk davaları ve idari davalarda makul süre, karar düzeltme dâhil geçen süreyi kapsar. Bu süre, uyuşmazlığı kesin olarak ortadan kaldıran karara kadar uzanır.

⁴⁴ *Eckle/ F. Almanya*, 1982, § 77; *Monet / Fransa*, 1993, § 26.

⁴⁵ Serkan Cengiz, Fahrettin Demirağ, Teoman Ergül, Jeremy McBride, Durmuş Tezcan, AIHM Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, TBB Yay. Ankara, 2008, s.250.

⁴⁶ Altıparmak K, s. 97.

Uyuşmazlığın kesin olarak bitmesi için, adli veya idari karar sonrası bir icra takibi yapılması gerekiyorsa, icra takibi süresi de makul süre hesabında dikkate alınır.⁴⁷

Davada uygulanacak kanun hükmünün, anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi önüne götürülmüş olması halinde, bu merci önünde geçen süre, ilke olarak hesaba katılmaz.⁴⁸ Ancak Anayasa Mahkemesi kararı, asıl davanın esasını doğrudan etkiler cinsten ise, bu yüksek mahkeme önünde geçen süre de makul süre hesabında göz önünde tutulur.⁴⁹

Dava sonunda verilen kararın yorumu için mahkemeye yapılan başvurunun incelenme süresi, makul süre hesabına dahil edilmemektedir.⁵⁰

AİHM, yargılamanın süresini, taraf devletin bireysel başvuru hakkını tanıdığı tarihten itibaren inceler. Ancak söz konusu davanın, o tarihte hangi durum ve aşamada olduğu da dikkate alınır.⁵¹

III- TÜRK HUKUKUNDA MAKUL SÜRE TANIMI

1982 Anayasası'nın 141/4. maddesinde “makul süre” deyimi kullanılmamakla birlikte, “*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir*” hükmü, makul süreyi tanımlamaktadır. HMK 90-94. maddelerde, uygulanacak sürelerin başlangıcı ve bitimi ile sürelerin artırılıp eksiltilemeyeceği düzenlenmiştir. Buradaki amaç,

⁴⁷ *Silva Pontes / Portekiz*, 1994, § 33–36.

⁴⁸ Gözübüyük- Gölçüklü, s. 285.

⁴⁹ *Giancarlo Lombardo / İtalya*, 1992, § 18.

⁵⁰ Gözübüyük- Gölçüklü, s. 286; *R. Famille Ruiz Mateos / İspanya*, 1992, § 45.

⁵¹ Altıparmak, K, s. 85.

davaların makul süre içinde bitirilmesidir.⁵² CMK'nın 39. maddesinde de sürelerin başlangıç ve bitim tarihleri belirtilmek suretiyle, yine davaların makul sürede bitirilmesi amaçlanmıştır. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 7 ve 8. maddelerinde düzenlenen süreler de yine davaların makul sürede bitirilmesine yöneliktir.

IV- AVRUPA İNSAN HAKLARI MEVZUATINDA MAKUL SÜRE

Makul sürede yargılanma hakkı açısından, AİHM'de çok yoğun bir içtihat oluşmuştur."Geciken adalet, adalet değildir" anlayışı, sözleşme organlarının kararlarına da yansımıştır. Makul süre açısından sözleşme organları, "davanın karmaşıklığı", "başvurucunun tutumu" ve "yetkili makamların tutumu" kriterlerini ele alarak inceleme yapmaktadır. Bu nedenle, makul süre açısından kesin bir süre belirlenmemiş ve her davanın kendine özgü özellikleri dikkate alınarak sonuca varılmıştır. Örneğin, çalışma hayatına ilişkin davalarda, tutuklu kişilerin yargılanmalarında veya benzer diğer özel durumlarda, yargılamaya hız verilmesi için daha fazla özen gösterilmesinin altı çizilmiştir.⁵³

AİHM, içtihadında belirli bir süre değerlendirmesinde neyin makul olduğunu tanımlarken aşağıdaki faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir.

A- DAVANIN KARMAŞIKLIĞI

Bir davanın karmaşık olup olmadığı değerlendirilirken, davanın tüm boyutları göz önünde bulundurulur. Karmaşıklık, hem olaya ilişkin sorunlar, hem de yasal meselelerle ilgili

⁵² Özbek, Özer Veli- Bacaksız, Pınar- Doğan, Koray, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yay. Ank. 2007, s. 26.

⁵³ İnceoğlu S, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, 2008, İstanbul, s. 397.

olabilir. AİHM'in önem verdikleri arasında, temin edilmesi gereken maddi deliller, suçlanan kişi ve tanık sayısı, uluslararası unsurlar, davanın başka davalarla birleştirilmesi ve usule başka kişilerce yapılan müdahaleler sayılabilir.⁵⁴

Çok karmaşık olan bir davada, bazen yargılama haklı olarak uzayabilir. Örneğin bir davada, 6 yıl 3 ay gibi bir süre AİHM tarafından makul bulunmuştur. Çünkü zor bir cinayet soruşturması ve iki davanın paralel yürütülmesi gerekmiştir.⁵⁵ Ancak çok karmaşık davalarda bile makul olmayan gecikmeler olabilir. Çünkü karmaşık ve zor bir cinayete ilişkin bu davada, ayrıca çocukların dahil olmasının yarattığı hassas sorunların bulunması nedeniyle süre makul bulunmayabilir.⁵⁶

AİHM içtihatlarına baktığımızda, sadece devletin neden olduğu gecikmeler, davanın “*makul bir süre içinde*” görülmesi şartına uyulmaması sonucunu doğurmaktadır.⁵⁷

B- BAŞVURUCUNUN DAVRANIŞI

Başvurucunun kendisi bir gecikmeye neden olmuşsa, makul süre argümanının mahkeme tarafından nazara alınmadığını görmekteyiz. Ancak başvurucunun kendi savunmasını yapmak için, çeşitli mevcut usullerden sonuna kadar faydalanmış olması, kendisine karşı kullanılamaz. Başvurucunun, sonuçta hüküm giymesine yol açabilecek yargılamaları hızlandırmak için faal bir şekilde işbirliği yapması da beklenmemelidir.⁵⁸

⁵⁴ *Manieri/İtalya*, 1992, § 18.

⁵⁵ *Boddaert/Belçika*, 1992, § 36.

⁵⁶ *Feranteli- Santangelo/ İtalya*, 1996, § 45.

⁵⁷ *König/Almanya*, 1978, § 98.

⁵⁸ *Eckle/Almanya*, 1982. § 73.

Başvurucular yargılamayı hızlandırmaya çalışırlarsa, bu onların lehine değerlendirilebilir. Ancak yargılamanın hızlandırılması için teşebbüste bulunulmamış olması, mutlaka belirleyici değildir. Başvurucunun görevi, sadece kendisiyle ilgili usul aşamalarını yerine getirirken özenli davranması, geciktirme amaçlı taktikler kullanmaktan kaçınması ve iç hukukta bulunan yargılamanın kısaltılmasını sağlayacak olanaklardan yararlanması olarak belirlenmiştir.⁵⁹

Mülkiyet haklarına tecavüz davasında, başvuru en az 17 kez duruşmanın ertelenmesini talep etmişlerdir. Diğer tarafın yaptığı 6 erteleme talebine de itiraz etmemişlerdir. Bu noktaları göz önüne alan AİHM, 15 yıllık dava süresini makul bulmuştur.⁶⁰ Oysa başvuru yapanların da davayı yanlış mahkemede açarak ve dava başvurusundan ancak 4 ay sonra dilekçelerini tevdi ederek gecikmeye katkıda buldukları davada, ilk duruşmayı 5 yılı aşan bir süre sonra yapan Fransız mahkemesi ve kendi dilekçelerini sunması için 20 aydan fazla bekleyen davalı bakanlık, yani yetkililer, AİHM tarafından daha kusurlu bulunmuştur.⁶¹

C- ADLÎ VE İDARÎ MAKAMLARIN DAVRANIŞI

Makul süre garantisine uyulup uyulmadığını değerlendirmede, özellikle Devlete atfedilebilecek gecikmeler göz önünde bulundurulur. Çünkü Devlet, tüm idarî ve adlî makamların neden olduğu gecikmelerden sorumludur.

⁵⁹ *Union Alimentaria Sanders S.A/İspanya*, § 35.

⁶⁰ *Ciricosta/İtalya*, 1995, § 49.

⁶¹ *Beaumontin/Fransa*, 1994, § 28.

Makul sürenin aşıldığına ilişkin davalarda, AİHM adaletin hakkaniyete uygun şekilde yerine getirilmesi ilkesini gözetmiş ve ulusal mahkemelerin açılan davaları uygun şekilde ele alma görevi olduğunu belirtmiştir.⁶²

Belirli nedenlerle veya delil toplama amacıyla, erteleme kararları önem taşıyabilir. Örneğin üç davanın birleştirilmesinden dolayı oluşan gecikme, keyfi ya da gayri makul veya adaletin hakkaniyete uygun şekilde yerine getirilmesine neden olacak şekilde bir gecikme olarak nitelendirilmemiştir.⁶³

AİHM, adli yetkililerin yargılamayı mümkün olduğunca hızlandırma çabalarının, başvurusunun 6. madde kapsamındaki garantilerden yararlanmasını sağlamak açısından önem taşıdığını açıklığa kavuşturmuştur.⁶⁴ Dolayısıyla yerel mahkemenin özel bir görevi de, yargılamada rolü olan herkesin gereksiz gecikmeleri önlemek için azami çaba göstermesini sağlamaktır.

Hukuk davalarında, devlete atfedilebilecek kusurlar; kararların gecikmesi, görülmekte olan dava sonucunu etkilemeyecek bir başka davanın sonucunun beklenmesi amacıyla davanın ertelenmesi, mahkemenin duruşmalardaki tutumu, devlet tarafından kanıtların sunulması ya da oluşturulması nedeniyle meydana gelen gecikmeler veya mahkeme kalemi ya da başka idari makamların neden olduğu gecikmeler sayılabilir.

⁶² *Boddaert/Belçika*, 1992, § 36.

⁶³ *Ewing/Birleşik Krallık*, 1987, Komisyon Raporu, § 71.

⁶⁴ *Vernillo/Fransa*, 1991, § 38.

Ceza davalarındaki gecikmeler arasında; davaların bir mahkemeden diğere devredilmesi, iki veya daha fazla sanığın birlikte duruşmaya çıkarılması, kararın yazılmasının gecikmesi, dosyanın temyize geç gönderilmesi ile temyiz incelemelerindeki gecikmeler olabilir.⁶⁵

AİHM, Devletlerin yasal sistemlerini, mahkemelerin AİHS 6/1. maddesinde yer alan şartlara makul bir sürede yargılama dahil olmak üzere uyacak şekilde düzenlemekle görevli olduklarını belirtmiştir.

Devletin, yargılama sistemindeki iş yükü yığılması gibi sorunlarda yeterli önlemleri alma yükümlülüğü vardır. Yeterli önlemler arasında; yedek yargıç ya da idari personel atanması da bulunmaktadır. Ancak bu yığılmanın sadece geçici ve istisnaî olduğu durumlarda, Devlet tarafından gerekli çözümleyici çalışmalar da makul bir suretle yapılmışsa, ihlal kararı verilmemektedir. AİHM, bu değerlendirmeyi yaparken, ilgili Devletin siyasi ve sosyal geçmişini de göz önünde bulundurmaktadır.⁶⁶

AİHM kararlarına baktığımızda, çıkarılacak ortak sonuç şudur: Devlet, kendi idari ve yargısal organlarına atfedilebilecek gecikmelerden sorumludur. Devlet, bu konuda gerekli dikkati göstermek ve süratle hareket etmek yükümlülüğündedir. Yargısal organlar, örneğin kamu davasının açılmasındaki gecikmeler veya davanın daha sonra başka bir mahkemeye gönderilmesi nedeniyle ortaya çıkan gecikmeler veya raportör atanmasındaki gecikmeler de

⁶⁵ Zimmerman/İsviçre, 1983, § 24.

⁶⁶ Milasi/İtalya, 1987, § 19.

dahil olmak üzere, tutumlarından sorumlu olmaktadır. Yargılamada geçen her bir hareketsiz dönem ve ertelemeler ayrı ayrı değerlendirilmektedir.⁶⁷

Davanın hızlı bir biçimde sonuca ulaştırılması konusunda yargısal organlar yükümlülük sahibi iseler de, bu yükümlülük adaletin gerçekleştirilmesi yükümlülüğünün bir tarafa bırakılması demek değildir.

Sözleşme organları, “adaletin yerine getirilmesi ilkesini”, dolayısıyla ulusal mahkemelerin önlerine gelen davayı adaletin yerine getirilmesi ilkesine uygun bir biçimde yürütme yükümlülüğünü göz önüne almaktadır. Bu iki yükümlülük arasında bir dengenin olması gerekmektedir.⁶⁸

AİHM, ulusal mahkemelerin davaları birleştirme, delil toplama gibi nedenlerle davayı uzatmalarını, belli bir yere kadar makul görmektedir. Örneğin, yargılamanın gecikmesine neden olan üç davayı birleştirme kararını, makul olmadığı veya keyfî olduğu belirlenemediğinden ve adaletin etkili bir biçimde gerçekleşmesini güvence altına alma ihtiyacı dikkate alındığında, gereksiz bir gecikme nedeni olarak görülemeyeceği için makul bulmuştur.⁶⁹

Davanın daha iyi yürütülebilmesi (sanık, jüri ve savcının daha ağır olan tek bir suçta yoğunlaşmasını sağlamak) için, AİHM, biri hafif diğeri ağır iki ayrı suç isnadına ilişkin yargılamanın ayrılması kararını değerlendirirken, bu tür bir kararın yetkili makamların davayı

⁶⁷ *Eckle/Almanya*, 1982, § 73.

⁶⁸ İnceoğlu, s. 386.

⁶⁹ *Ewing/Birleşik Krallık*, 1987, Komisyon Raporu, § 71.

hızlı sonuçlandırma sorumluluğunu artırdığını belirtmiştir. Bu davada, adam öldürme ve hırsızlık nedeniyle yargılanan başvurucunun davasının, savcının talebi ile başvurucunun itirazı olmaksızın ayrılması ve ikinci suç isnadına ilişkin yargılamanın ertelenmesi, komisyon tarafından değerlendirilmiştir. Komisyona göre; yetkili makamların davayı hızlı bir biçimde sonuçlandırma sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk, adam öldürme ve hırsızlık yargılamalarının birbirinden ayrılması kararının, yargılamanın süresine potansiyel etkisi ile, artmıştır. Komisyon, hem adam öldürme, hem de hırsızlık suçlarına ilişkin yargılama sürecindeki bazı gecikmeleri dikkate alarak, 7 yıl 7 aydan uzun süren hırsızlık suçuna ilişkin yargılamayı Sözleşme'nin 6/1. maddesinin ihlali olarak görmüştür.⁷⁰

Bu konuda AİHM kararlarından vardığımız sonuç; adaletin gerçekleştirilebilmesi için alınan bu tür kararlar sonucu oluşan gecikmeler, tek başına bir ihlal olarak görülemez. Fakat bu tür bir kararın yargılamayı uzatacağı düşünülerek, yargılamanın yürütülmesi sırasındaki diğer aşamalarda, yargılamayı hızlandırmak için daha fazla gayret gösterilmesi gerekmektedir.

D-YETKİLİ MAKAMLARIN KUSURU VE İHMALİ

AİHM, yetkili makamların tutumu ölçütünü, esas olarak meydana gelen gecikmeden Devletin ihmal ve kusuru nedeniyle sorumlu olup olmadığına bakarak ele almaktadır.⁷¹

AİHM, mahkemelerin karar verirken geçirdiği süreleri, makul süre yükümlülüğü açısından ayrı ayrı değerlendirmektedir.

⁷⁰ *Reilly v./ İrlanda*, 1995, § 64.

⁷¹ İnceoğlu, s. 387.

Örneğin, *Zana/Türkiye* davasında, başvurucunun hazır bulunduğu duruşmadan 9 ay sonra mahkumiyet kararının verilmesini ‘makul süre’ şartının yerine getirilmesi bakımından yargısal makamın kusuru olarak görmüştür. Aynı davada, başvurucunun mahkemenin yetkisiz olduğunu iddia etmesinden 4 ay sonra yetkisizlik kararı verilmesini de yine makul süre aşımı olarak değerlendirmiştir.⁷² *Yağcı ve Sargın/ Türkiye* davasında da AİHM, DGM’nin o zaman yürürlükte olan TCK’nun 141-143. maddelerini yürürlükten kaldıran 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra, TCK’nun belirtilen maddelerine dayandırılarak itham edilen sanıkları beraat ettirmek için yaklaşık 6 ay beklemesini, 6/1 maddesinin ihlali nedenlerinden biri olarak görmüştür. Bu davada Türkiye’nin, ceza yargılamaları açısından ciddi sorunu olan kesintili duruşmaları da ele alan AİHM, DGM’nin 22 Ocak 1990 ve 9 Temmuz 1992 tarihleri arasında düzenli aralıklarla (30 günden az) 20 duruşma yaptığını, bu duruşmalardan sadece birisinin yarım günden fazla sürdüğünü de dikkate almıştır.⁷³

Ceza davalarına ilişkin olarak, bir dosyanın veya belgenin bir mahkemeden diğerine gönderilmesinde gecikme (örneğin üst mahkemenin kararının ilk derece mahkemesine geç ulaştırılması) veya hükmün yazılmasındaki gecikme gibi mahkemelere atfedilebilecek belirli gecikme süreleri olduğunda da Devletin sorumluluğu söz konusu olmaktadır.⁷⁴

AİHM, ceza davalarında, başvurucunun risk altında olan menfaati hesaba katılarak, hukuk davalarına göre daha hızlı davranmak gerektiğini kararlarında sıklıkla vurgulamaktadır.

⁷² *Zana/Türkiye*, 1997, § 84.

⁷³ *Yağcı ve Sargın/Türkiye*, 1995, § 47.

⁷⁴ *Eckle v./Almanya*, 1982, § 64.

Eğer başvuru tutuklu yargılanıyor ise, daha da katı standartlar uygulandığı görülmektedir. Tutuklu yargılanan bir sanığın olduğu davalarda, makul süre güvencesini düzenleyen Sözleşme'nin 6/1. maddesi, Sözleşme'nin 5/3. maddesindeki makul süre güvencesiyle birlikte yer almakta ve bu tür tutuklu yargılama durumlarında, ulusal makamların davanın yürütülmesinde özel bir gayret göstermeleri beklenmektedir. Mahkûmiyet kararı çıktıktan sonra ise, Sözleşme'nin 5/3. maddesinin uygulanma olanağı kalmamakta, mahkum olan kişinin kanun yollarına başvurduğu süre içindeki tek güvencesi Sözleşme'nin 6/1. maddesi olmaktadır.

AİHM, tutuklu yargılandıktan sonra mahkum olan ve bu karara karşı yüksek mahkemeye başvurmayı planlayan başvurucuya ilişkin mahkumiyet kararının, duruşmada okunduktan 33 ay sonra yazılmasını ve başvurucuya tebliğ edilmesini Sözleşme'nin 5/3. maddesinin değil, 6/1. maddesinin ihlali olarak görmüştür.⁷⁵

Yetkili makamların kusuru ve ihmeline örnek olarak; ülkemizde de sıklıkla görülen, mahkeme kalemlerindeki rutin görevler sırasındaki gecikmeler, mahkemenin duruşmayı yürütmesinde, Devlet tarafından delillerin gösterilmesindeki gecikmeler, başka bir davanın sonucunun beklenmesi için yargılamanın ertelenmesi, idari makamlar veya yargısal makamlar arasındaki koordinasyon eksikliğinden meydana gelen gecikmeler gösterilebilir.

Bu eksiklik ve gecikmelerden elbette ilgili Devlet sorumlu olacaktır. Örneğin *Mansur/Türkiye* kararı, bu konudaki en ilginç kararlardan biridir. Uyuşturucu kaçakçılığından dolayı, aynı eylem nedeniyle Edirne 1.ve 2. Ağır Ceza Mahkemelerinde ayrı ayrı davalar açılmıştır. Karar aşamasında aynı suç nedeniyle iki ayrı dava açıldığı fark edilmiş ve davalar

⁷⁵ B. v./Avusturya, 1990, § 52 vd.

birleştirilmiştir. Bu davada uyuşturucu kaçakçılığında yargılanan başvurucuya ilişkin davada, Edirne 1. Ağır Ceza Mahkemesi, Yunanistan'da ele geçirilen maddelere ilişkin tahlil raporunu ancak 13 Temmuz 1990'da elde edebilmiş ve 6 gün sonra Ankara Nöbetçi Ağır Ceza Mahkemesi'nden bu belgenin tercüme edilmesi talebinde bulunmuş, 19 Şubat 1991'de söz konusu raporun tercümesini henüz elde edemediği halde, başka delillere dayanarak başvurucuyu mahkûm etmiştir. AİHM, davanın neden bu şekilde görüldüğünü ve özellikle Edirne 1 ve 2. Ağır Ceza Mahkemelerinin her ikisinin de daha önce söz konusu raporun temini hususunda ısrar etmeleri ve rapor gelinceye kadar da duruşmalarını ertelemelerini anlamanın güç olduğunu belirtmiştir. 8 yıldan uzun süre yargılama süresi, makul süre açısından ihlale neden olmuştur.⁷⁶

Yetkili makamların, yargılamanın gecikmesine neden olabilecek tutumları incelenirken, sadece yargısal makamların tutumları değil, Devletin bütün kurumları ile sorumluluğu dikkate alınarak, diğer ilgili kurumların tutumları da değerlendirilmektedir. Örneğin, *Mareira /Portekiz* davasında, tıbbi bilirkişi raporunun sonuçlanmasının çok uzun sürmesi dikkate alınmıştır. Bu davada, davacıların 11 Ekim 1979 da talep ettikleri tıbbi inceleme, bir davacı için Kasım 1981, diğer davacı için Şubat 1982 ayna kadar tamamlanamamıştır. İlgili Portekiz mahkemesi, bu süreyi idari adımlar atmakla geçirmiştir. Adli Tıp Enstitüsü'nün ortopedi uzmanı olmadığına farkına vardığı için, Lizbon Tıp Fakültesi ve daha sonra Lizbon Hastanesi'ne başvurmak zorunda kalmıştır. Uzman olmaması veya aşırı iş yükü nedeniyle tıbbi incelemelerin yapılması için organizasyon yapılması uzamıştır. AİHM'e göre, olanak yetersizliği veya aşırı iş yükü nedeniyle yerel mahkemenin taleplerini yerine getiremeyen çeşitli kuruluşların hepsi kamu kurumlarıdır. O kurumların yargısal nitelikte olmamalarının bir önemi yoktur. AİHM, özellikle Lizbon Adli Tıp

⁷⁶ *Mansur/Türkiye*, 1995, § 60.

Enstitüsü'nün bazı olanaklardan yoksunluğu nedeniyle davada bazı zorluklar yaşandığını belirlemiştir. Bu Enstitü, adli tıp incelemeleri yapmak için kurulmuştur ve Adalet Bakanlığı'nın bir idari makamıdır. AİHM'e göre, Portekiz Devleti, 6. maddenin gereklerine uyumlu olacak şekilde, bu Enstitü'nün amaçlarına uygun araçlar sağlama yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülüğü yerine getirmediği için de 6/1. maddenin ihlali söz konusu olmuştur.⁷⁷

Medeni haklara ilişkin hukuk davalarında, yukarıda belirtilen türden bir sorumluluğun doğması için, davanın gecikmesine neden olan kişi ve/veya kurumun, Devlet için çalışıyor olması gerekmektedir. Örneğin, başvurucuya sağlanan yasal yardım sonucu atanmış müdafî, zaman zaman hareketsiz kalarak yerel mahkeme önündeki yargılamanın gecikmesine neden olmuşsa, müdafîin bu tutumu resmî olarak atanmış olmasına rağmen, Devlete ait sorumluluğun içinde değerlendirilmemiştir. AİHM'e göre, söz konusu müdafîin Devlet için değil, kendi müvekkili için çalıştığı varsayılarak ve medeni haklara ilişkin yargılamada tarafların da özen göstermesi gerektiğinden yola çıkarak, Devlete atfedilebilecek bir gecikme olarak görülmemiştir.⁷⁸

AİHM, başka bir davada, müdafî ister özel olarak finanse edilsin, isterse Devlet tarafından atansın, savunmanın yürütülme biçiminin sanık ile müdafîi arasındaki bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Mahkeme, adli yardım çerçevesinde atanmış müdafîin etkili savunma yapmak konusunda başarısız olduğu bir biçimde yetkili otoritelerin dikkatine sunulmuşsa,

⁷⁷ *Mariera/Portekiz*, 1988, § 60 vd.

⁷⁸ *H v./Fransa*, 1989, § 58.

ancak o zaman yetkili otoritelerin sözleşmenin 6/3-c maddesi çerçevesinde müdahale etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.⁷⁹

E- YAPISAL SORUNLAR

Makul süre garantisinin yerine getirilmesinin değerlendirilmesinde, başvuruçunun neleri yitirebileceği göz önünde bulundurulduğundan, ceza davalarının, özellikle de sanık tutuklu yargılanıyorsa, genel olarak hukuk davalarından daha hızlı yürütülmesi beklenmektedir. 6/1. maddesindeki makul süre şartı, 5/3. maddesinde bulunan “*yakalanan veya tutulan herkes, hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasa ile yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılmalıdır; kişinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır*” şeklindeki makul süre şartı ile yakından bağlantılıdır.

AİHM, yargılama usulsüz olarak uzadığı takdirde, tutukluluğun da hukuka uygun olmaktan çıkacağını açıklamıştır. Süre *makul* olmaktan çıkmışsa, artık tutukluluk da 5/3. maddesinde öngörülen amaçla bağdaştırılmaz.

AİHM, pek çok davada, bir yargıç tarafından tutuklu yargılamaya karar verildiğinde, davanın yargılama safhasına gelmesi için gereken süreye ilişkin olarak uygulanması gereken ilkeleri belirlemiştir. Kişinin bir suç işlediğine ilişkin nesnel olarak doğrulanabilir gerekçelere dayanması gereken makul şüphe, Sözleşme'nin 5/1 ve 5/3. maddeleri kapsamında alıkoyma için daima gerekli bir unsurdur. Ancak, bunun bulunması, tutuklu yargılanmak için kişinin

⁷⁹ *Kamasinski v. /Avusturya*, 1989, § 110.

suçüstü yakalandığı durumlarda bile yeterli değildir. Bu durum, Sözleşme'nin 6/2. maddesinde düzenlenen masumiyet karinesinin ihlali demektir.⁸⁰

Özgürlükten mahrumiyetin nesnel olarak doğrulanabilir delillerle desteklenmesi gerekir. Örneğin, kişinin kaçabileceği, tanıklar veya kanıtlara müdahale edebileceği korkusu gibi, 5/3. maddesinde bulunan düzenli gözden geçirme teminatları, tutukluluğun uzatılmasına onay veren yargıcın, her seferinde özgürlükten mahrumiyeti gerektiren ilgili ve yeterli nedeni var olmayı sürdürdüğü konusunda tatmin olmasını gerektirir. Esas tutukluluk kararı verildiğinde bunların bulunuyor olması, davanın henüz duruşma aşamasına gelmemiş olması ve gecikmenin makul olması, yargıcın tatmin olması için yeterli değildir. Yargıç, gecikmelerin makul olmadığı kanaatinde ise, tutukluluk kendiliğinden yasallığını yitirecek ve tutuklunun salıverilmesi gerekecektir.

Tüm koşullarda, tutukluluğun uzatılmasına gerekçe olarak yargıçların yeterli ölçüde tatmin olduklarını ve alıkoymadan daha az ağır, ancak savcının endişelerini giderebilecek nitelikte alternatif bir yöntem bulunmadığını göstermeleri gerekir (örneğin, hareket özgürlüğünü kısıtlayan bir önlem gibi).

AİHM, başvuruçunun davranışının yargılamanın uzamasına katkıda bulunduğunu tespit etmesine karşın, 5 yılı aşkın tutukluluk süresinin sadece buna bağlanamayacağını, yetkililerin de sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu davada, hem 5. madde, hem de 6. madde ihlal edilmiştir.⁸¹

⁸⁰ *Jablonski/Polonya*, 2000, § 76.

⁸¹ *Jablonski/Polonya*, 2000, § 76.

6. madde kapsamında hukuk yargılamalarına ilişkin makul süre şartında da yetkililer tarafından hızlandırma şartı aranmaktadır. Bunun özellikle başvuru için davanın hayati olduğu ve/veya belirli bir niteliği veya geri döndürülemezliği bulunduğu söz konusu olacağını görmekteyiz.⁸²

AİHM, yerel mahkemelerden bazı davaların daha hızlı sonuçlandırılmasını istemektedir. Örneğin;

- Çocuk velayeti davalarında, kararların sadece sürenin dolmasına göre verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu davalarda mahkemelerin daha hızlı karar vermesi gereği üzerinde durulmuştur.⁸³

- İşverenle anlaşmazlıklarda, AİHM, işvereni tarafından açığa alınmasının haksız bir karar olduğunu düşünen bir çalışanın, kişisel menfaati gereği bu önlemin yasallığına ilişkin derhal adli bir karar alınması gereğine işaret etmiştir.⁸⁴

- Bedensel zarar (tazminat) davalarında AİHM, başvuru bir trafik kazasındaki ciddi yaralanmadan dolayı tazminat talebinde bulunuyorsa, özellikle özen gösterilmesini, davanın kısa sürede bitirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵

- Nakledilen kanın virüslü olması nedeniyle HIV virüsü kapmış ve devlete karşı tazminat davası açmış başvuruçunun, durumu ve ömür beklentisi göz önüne alınarak, AİHM,

⁸² *H/ Birleşik Krallık*, 1988, § 85.

⁸³ *H/ Birleşik Krallık*, 1988, § 35 vd ; *Hokkanen/Finlandiya*, 1994, § 72.

⁸⁴ *Obermeier/Avusturya*, 1990, § 72.

⁸⁵ *Silva Pontes/Portekiz*, 1994, § 39.

2 yıl süren yargılamanın makul olmadığına hükmetmiştir. AİHM'e göre, ulusal mahkemeler böyle davalarda duruşmaların hızlandırılması doğrultusunda yetki kullanmalıdırlar.⁸⁶ Mahkemeye göre, yetkili idari ve adli makamlar, bu tür anlaşmazlıklarda AİHS'nin gerektirdiği istisnai özen ile davranmak üzere, olumlu bir yükümlülük altındadırlar.⁸⁷

⁸⁶ *X/Fransa*, 1991, § 47.

⁸⁷ *A/Danimarka*, 1996, § 78.

İKİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ ZEDENLEMESİNİN VE MAKUL SÜRE AŞIMININ NEDENLERİ

Adil yargılanma hakkı ve makul süre aşımına ilişkin nedenlerin bir kısmı mevzuatla ilgili olmakla birlikte, önemli bir kısmı uygulama ile ilgilidir. Zaman zaman yapılan reformlarla mevzuatta iyileştirmeler olmasına rağmen, reformlara ve yenileşmeye dirençle birlikte, eski alışkanlıklardan kaynaklanan nedenlerle de yargılamalar bir türlü makul sürede bitirilememektedir. Bu durum toplumda “geç gelen adalet, adalet değildir” algısını oluşturmaktadır. Adil yargılanmada makul süre aşımına neden olan pek çok unsur vardır. Bunlardan biri de iş yükü fazlalığıdır.

I- MAHKEMELERDEKİ İŞ YÜKÜ

Aşırı dava girişi, sonuçta sürdürülemez dava yığılmalarına ve dava sürelerinin genelde aşırı uzamasına yol açmaktadır. Adalet alanında ortaya çıkan bu yeni talebin karşılanmasında kaynak sıkıntısı yaşanmaktadır. Aşırı iş yükü, hakimlerin çalışmalarının kalitesini etkilemekte ve ne kadar karmaşık olursa olsun, dava başına çok kısa süre ayırmalarına neden olmaktadır.

Daha önce sözü edilen Adalet Bakanlığı verileri ve CEPEJ Raporu'na göre, Yargıtay ve Danıştay, Avrupa'nın en büyük yüksek mahkemeleri arasındadır. Yüksek mahkemelerde milyonlarca davaya bakacak çok sayıda hakim ve daire bulunması, hukuki belirsizliği de gündeme getirecektir. Çünkü böylelikle çelişkili kararlar çıkması ihtimali de kayda değer

ölçüde artacaktır. Hukuki belirsizlik, gelen dava sayısının artmasının, dolayısıyla verimsizliğin nedenlerinden biridir.

Adli merciler, yargılama sürelerinin artmasını engellemek amacıyla, adli faaliyetlerin etkinliğinin hesaplanmasına odaklanmalıdırlar. Etkinlik, dava uzunluğunun, adaletin etkinliği ve vatandaşların hakları üzerinde temel bir etkiye sahip olduğu varsayımı üzerine bina edilmiştir. Bu durumla gereğince başa çıkabilmek için, Adalet Bakanlığı'nın, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun ve Türkiye Barolar Birliği'nin adli sistemin işleyişini doğru biçimde değerlendirmesi ve bu amaçla *adli performans göstergeleri* geliştirerek kullanmaları büyük önem arz etmektedir.

Mahkemenin ve hakimin faaliyetlerinin etkinliğini değerlendirmek amacıyla, çok yaygın bir gösterge olan *temizlenme oranı* göstergesine başvurulmaktadır. Bahsedilen temizlenme oranları, Adalet Bakanlığı'nın temin ettiği istatistiklerden derlenmiştir. Aşağıdaki formüle göre hesaplanan temizlenme oranı, belirli bir dönemde açılan ve sonuçlandırılan davaları (yüzde cinsinden) ifade eder:⁸⁸

$$\text{Temizlenme oranı (\%)} = \text{biten davalar/yeni açılan davalar} \times 100$$

Sözgelimi bir takvim yılı içinde bir mahkemede 500 dava açılmış ise ve mahkeme aynı süre içinde 550 davayı sonuçlandırmış ise, temizlenme oranı %110'dur. Mahkeme 400 davayı tamamlamış ise, temizlenme oranı %80 olacaktır. Temizlenme oranı, hakimin ve mahkemenin gelen davalarla başa çıkma kapasitesinin değerlendirilmesini ve mahkemenin etkinliğinin izlenmesini sağlar.

⁸⁸ CEPEJ Raporu s. 12 vd.

Adalet Bakanlığı, mahkemelerin performans etkinliğini değerlendirmek amacıyla *temizlenme oranı* formülü yerine aşağıdaki tabloyu kullanmaktadır :

Dava devir oranı = biten davalar sayısı/görölmeyi bekleyen dava sayısı

Dava devir oranı, sonuçlandırılmış davalarla belirli bir süre sonunda sonlandırılmamış davalar arasındaki ilişkiyi ifade eder. Bunun için yıl boyunca standart dava türlerinin kaç defa devredildiğinin veya sonuçlandırıldığıının hesaplanması gerekir. Mesleki değerlendirme sürecinde, hakimlerin terfi amacıyla bireysel performanslarının değerlendirilmesinde aynı formül kullanılmaktadır. Ancak bu formül, bir yıl için mahkemenin etkinliği veya hakimin performansı konusunda yararlı bilgiler vermeyebilir. Zira sonuç, dava yığılmasının boyutuna bağlıdır. Örneğin, A mahkemesinde hiç dava yığılması yokken, B mahkemesinde 500 davalık bir yığılma vardır (Başka bir deyişle önceki yıldan 500 dava devredilmiştir). Şayet bir takvim yılı içerisinde, A mahkemesine 500 ve B mahkemesine 500 yeni dava gelirse ve her iki mahkeme de 500'er davayı karara bağlarsa, A mahkemesinin dava devir oranı 1 (yüzde cinsinden ifade edilirse 100), B mahkemesinin dava devir oranı ise bunun yarısı (0.5 veya %50) olacaktır. Bu durumda her iki mahkemenin üretkenliği aynı olsa dahi, A mahkemesi veya hakimi, B mahkemesine veya hakimine oranla daha verimli demektir. Mahkemelerin etkinliği ve hakimlerin performansı *temizlenme oranı* göstergesi kullanılarak daha iyi değerlendirilecektir. Buna karşılık, *dava devir oranı* ise, hakim'in iş yükünün bütünüyle (yeni davalar + önceki yıldan devreden davalar + yüksek mahkemelerden geri çevrilen kararlar) meşgul olmasına dayalı sonuçları ortaya koyacaktır.

Temizlenme oranı göstergesi de, adli performansın tam olarak değerlendirilmesi için yeterli değildir. Çünkü temizlenme formülünün sonucu, dava girişi boyutuna bağlıdır.

Örneğin, bir takvim yılı içerisinde A mahkemesine 500 yeni dava gelmekte ve mahkeme bu 500 davayı da karara bağlamaktadır. B mahkemesine ise 1000 yeni dava gelmekte ve mahkeme 500 davayı karara bağlamaktadır. Her iki mahkeme de aynı sayıda davayı sonuçlandırmalarına karşın, temizlenme oranı göstergesi A mahkemesi için %100 ve B mahkemesi için %50 olacaktır. Bu durumda temizlenme oranı göstergesi, *iş üretkenliği kıyas kriteri* ile de ilişkilendirilmelidir. Bu kıyas kriteri, bireysel mesleki performansın ölçülmesinde en yaygın kullanılan kriterdir. İş üretkenliği kıyas kriteri, genellikle bir mahkemenin toplam çıktı (dava) sayısının personel sayısına bölünmesiyle bulunur. Toplam üretkenlik faktörü ile, bir kurumun kullandığı girdilerin toplam üretkenliği ölçülür. İş üretkenliği, hakimlerin ortaya koyduğu üretimle (örneğin adli kararlar bakımından üretim) ilgili bilgi veren bir performans göstergesidir.

II- MAHKEMELERİN PERFORMANSI

Mahkemelerin performansını ölçmede yaygın biçimde kullanılan 5 gösterge vardır:⁸⁹

A- Verimlilik oranı göstergesi: Mahkemede 1 yıl içerisinde kullanılan personel sayısı ile yıl sonunda aynı mahkemede sonuçlandırılan dava sayısı arasındaki ilişkidir.

B- Toplam dava yığılması göstergesi: Belirli bir dönemin sonunda çözümlenmemiş davalardır. Bu gösterge, söz konusu dönemin başında görülmeyi bekleyen toplam dava sayısı ile aynı dönem içerisinde sonuçlandırılan dava sayısı arasındaki fark olarak tanımlanır. Örneğin, bir takvim yılının başında görülmeyi bekleyen 1000 dava varsa ve

⁸⁹ Avrupa Etkin Yargı Komisyonu-CEPEJ Raporu, s. 13-14.

mahkeme aynı takvim yılı içerisinde 750 davayı sonuçlandırmışsa, o takvim yılı sonundaki toplam dava yığılması 250 olacaktır.

C- Dava yığılmasının çözümlenmesi göstergesi: Toplam dava yığılmasının çözümlenmesi için ay veya gün cinsinden gerekli zamandır. Dava sayısı ile temizlenme süresi arasındaki ilişki olarak hesaplanır. Örneğin, belirli bir dönemin sonunda yığılan toplam dava sayısı 100 ise ve mahkeme aynı dönem içerisinde 200 davayı sonuçlandırmışsa, gösterge 6 ay veya 180 gün olacaktır.

D- Hakim başına düşen dava göstergesi : Belirli bir dönemde hakim başına düşen belirli kategoride düşen dava sayısıdır. Örneğin bir takvim yılının sonunda görülmeyi bekleyen 600 dava varsa ve bu davalarla ilgilenmek için 4 hakim bulunuyorsa, gösterge 150 olacaktır.

E- Standarttan sapma göstergesi : Belirli bir dönemde dava türü başına belirlenen hedeflerden yüzde veya gün cinsinden sapmadır.

Örneğin, ilk derece mahkemesinde ihtilafli bir boşanma davasının sonuçlandırılma süresi 200 gün olarak belirlenmişse ve o takvim yılı içerisinde bu davaların ortalama sonuçlandırılma süresi 240 gün olarak gerçekleşmişse, gösterge 40 gün veya %20'dir.

Bu göstergeler, üretkenlik kriterlerine ve standart yargılama süresine ilişkin kıyas kriterleri ile ilişkilendirilmelidir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, ortalama üretkenlik standardını oluşturmalıdır. Bu standart, hakim veya mahkemenin, davaların karmaşıklık seviyesine bağlı olarak, belirli bir süre içinde ulaşabileceği bir standart olmalıdır.

Bu soruna daha derinden yaklaşılmaması, her dava kategorisi için hakimin veya mahkemenin bir davayı hazırlamak ve sonuçlandırmak için ihtiyaç duyacağı sürenin hesaplanmasıyla sonuçlanacaktır. Her dava kategorisi için standart bir zaman çerçevesi belirlenmeli ve bu çerçeve hakimler ve mahkeme personeli tarafından referans alınmalıdır. Bu standart, mevcut süre ortalamaları temelinde değil, kısaltılmayan süreler ve ortadan kaldırılacak faaliyetsizlik süreleri temelinde belirlenmelidir. Daha sonra bu standartlar, mahkemelerin işleyişini iyileştirecek programlara dahil edilebilir.

UYAP 2010 yılı istatistik verilerine göre, Türkiye genelinde ceza mahkemelerinde bir önceki yıldan devreden davalar sayısı 1.231.721; 2010 yılı boyunca gelen davaların sayısı 1.812.842; Yargıtay'dan bozularak yerel mahkemelere gönderilen davalar sayısı 114.232; 2010 yılı içinde ceza mahkemelerinde derdest olan dosya sayısı 1.927.074'tür. 2010 yılı içinde karara bağlanan dava sayısı 1.694.321 iken, 2011 yılına devreden dava sayısı 1.434.384'tür. 2010 yılı içinde karara bağlanan ceza davalarının oranı % 62,55'dir. Bu düşük verimlilik oranı hukuk ve idari davalar için de geçerlidir. Böyle bir yargılama sistemi içinde davaların adil yargılanma ve makul süre ilkesine uygun olarak görüldüğünü söylemek mümkün değildir.

III- ADLİ KOLLUĞUN ROLÜ VE İŞLEVİ

Ülkemizde C. Savcılığına bağlı Adli Kolluk Birimi olmaması da ceza soruşturmaları ve kovuşturmalarının sağlıklı yapılmamasına ve makul süre aşımına neden olmaktadır. AİHM, 14 Eylül 2010 tarihli *Dink/Türkiye* kararında⁹⁰, Türkiye mercilerinin Dink cinayetinin

⁹⁰ *Dink/Türkiye*, 2010, § 37 vd.

engellenmesi için makul olarak yapmaları gereken her şeyi yapmadıklarını ve Dink'in hayatını korumak için yapılması gerekirken yerine getirilmeyen hususlar hakkında etkin bir soruşturma yürütülmediğine karar vermiştir. Uygulamada Adli Kolluk Yönetmeliği henüz uygulamaya konulmadığından, C. Savcılarını çalışmalarında İçişleri Bakanlığı'na bağlı Emniyet Müdürlüklerinde yer alan Adli Kolluk Birimlerinden faydalanmaktadır. Bu da hem soruşturmanın makul sürede yapılmaması, hem de hakkaniyete uygun olmaması sonucunu doğurmaktadır.⁹¹

Avrupa Konseyi 2010 İlerleme Raporu'nda, kamuoyu gündeminde olan bazı davalardaki soruşturmanın endişeye neden olduğu ifade edilmektedir. Bu husus, jandarmanın yaptığı işin iyileştirilmesinin yanı sıra, polisin jandarma ve yargı ile çalışma ilişkisinin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

CMK 161. maddesi uyarınca, gerek doğrudan kendisi, gerekse emri altındaki adli kolluk marifetiyle, soruşturmaları Cumhuriyet Savcısı yürütür. Aynı yasanın 164. maddesine göre, soruşturma işlemleri Savcının talimatları doğrultusunda öncelikle adli kolluk tarafından yerine getirilecektir. Adli kolluk görevlileri, adli görevlere ilişkin olarak Savcı tarafından verilen talimatları yerine getirir. Adli kolluk görevlileri el koydukları olayları, yakalanan kişiler ile uygulanan tedbirleri, emrinde çalıştıkları Cumhuriyet Savcısı'na derhal bildirmekle ve bu Cumhuriyet Savcısı'nın adliyeye ilişkin bütün emirlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür.

Uygulamada savcılarının soruşturmalarda kolluğun sevk ve idaresini yazılı rehberlere ya da protokollere dayalı olarak değil, şifai anlaşmalarla yerine getirdikleri görülmektedir.

⁹¹ Kunter, Nurullah-Yenisey, Feridun, Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 2002, s. 363 vd.

Savcılar, soruşturmaları soruşturmayı yürütmekte olan kolluk görevlilerini telefonla aramak ya da yazışmak suretiyle denetlemektedirler. Bunun için gün içerisinde herhangi bir zaman dilimi tayin edilmiş değildir. Soruşturmalardaki gelişmeler hakkında savcıya bilgi vermek için belirlenmiş bir süre ya da özel iletişim kanalları yoktur. Bunun yanında savcıların kolluk üzerinde sıkı bir denetim uygulama olanaklarının olduğunu söylemek de zordur. Cumhuriyet Savcısı tarafından her bir dava için kolluğa yazılı talimat verilmekte, kolluk görevlileri tarafından hakimlere yapılan talepler yalnızca savcılar aracılığı ile yapılabilmektedir. Yasal olarak kolluk görevlileri, sanıkları sadece Cumhuriyet Savcısı'nın hazır bulunduğu durumlarda sorgulayabilmelidir (CMK 169). Kolluk görevlileri, gerçekleştirdikleri yakalamaları derhal savcıya bildirmek ve savcının adliyeye ilişkin bütün emirlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdürler (CMK 161/2).

Cumhuriyet Savcılığı ile adli kolluk arasındaki ilişkiyi tanımlamak için CMK'nın 167. maddesinde öngörüldüğü şekilde Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından 2005 yılında ortaklaşa "Adli Kolluk Yönetmeliği" çıkarılmıştır. Bu yönetmelik, yeni CMK ile birlikte 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak Adli Kolluk Yönetmeliği henüz uygulamaya konulamamıştır. Bu nedenle de adli soruşturma ve davalarda savcı, kolluk üzerinde tam bir yetkiye ve denetime sahip değildir. Mevcut durumda, Cumhuriyet Savcıları çalışmalarında İçişleri Bakanlığı'na bağlı emniyet müdürlüklerinde yer alan adli kolluk birimlerinden faydalanmaktadırlar.

CEPEJ Raporuna göre⁹² kolluk soruşturmalarının savcılar tarafından yapıldığı veya denetlendiği ülkelerde Devlet, savcıların;

⁹² CEPEJ Raporu s. 36.

- Suç politikası önceliklerinin etkin uygulanması amacıyla kolluğa talimat vermelerini, özellikle hangi kategorideki olaylara öncelik verileceği, hangi delil araştırma araçlarının, hangi personelin kullanılacağı, soruşturmanın süresi, hangi bilgilerin savcıya iletileceğine ilişkin olarak kolluğa talimat verebilmelerini,

- Verilen talimata ve yasalara uyulduğunu denetlemek için gerekli olduğu ölçüde değerlendirme yapmalarını ve kontrol etmelerini,

- İhlallerde yaptırım veya yaptırım geliştirmelerini temin edebilecek etkili önlemleri almalıdır.

Bugün Türkiye’de savcılığın soruşturmaları etkin olarak yönlendirme yetkisi tartışmalıdır. Bazı savcılar, kolluk üzerinde sıkı bir denetim uygularken, bazıları sadece soruşturmanın sonuçlarını beklemektedirler. Avrupa Konseyi standartlarına uymak için, Adli Kolluk Yönetmeliği’nin tam olarak uygulanması gerekmektedir. Avrupa Konseyi Raporlarında, savcılığa bağlı kolluk birimlerini ve ceza gerektiren karmaşık suçları soruşturmak için daha büyük savcılıkların bünyelerinde özel adli kolluk birimlerinin kurulması önemle tavsiye edilmektedir. Ayrıca kolluk soruşturmasının öncelikleri, kolluk raporlarının içerikleri hakkında rehberler, tercihen bilişim teknolojisi yoluyla sorunsuz iletişim kanalları oluşturulmalıdır. Soruşturmaların süresi, delil araştırma yolları, kolluk görevlilerinin niteliği ve niceliği hakkında anlaşmalar, savcılıklardan geri bildirimler hakkında yazılı rehberler ve protokoller yayımlamak suretiyle savcıların kolluğu soruşturma teknikleri hakkında bilgilendirilmeleri tavsiye edilmektedir.⁹³

⁹³ CEPEJ Raporu s. 37.

IV- HAKİM VE SAVCI SAYILARININ YARGILAMAYA ETKİSİ

Adalet Bakanlığı tarafından açıklanan istatistiklere ve CEPEJ Raporu'na göre⁹⁴ Türkiye'de 2008 yılı itibariyle savcı sayısı 4007 idi. Bunlardan 3847'si ilk derece mahkemelerinde, 160 savcı ise Yargıtay'a bağlı olarak görev yapmaktaydı. Aynı yıl itibariyle ilk derece mahkemelerinde görev yapan hakim sayısı 5121, Yargıtay'da görev yapan Tetkik Hakimi sayısı ise, 492 idi. Toplam hakim ve savcı sayısı 9620 idi.

2010 yılı itibariyle savcı sayısı 4224'e yükselmiştir. Bunlardan 4036'sı ilk derece mahkemelerinde, 188'i ise Yargıtay'a bağlı olarak görev yapmaktadır. Aynı yıl itibariyle ilk derece mahkemelerinde görev yapan hakim sayısı 5275, Yargıtay Tetkik Hakimlerinin sayısı 553'dür. Son iki yıl içinde toplam rakam %4.49'luk bir artışla 10.052'ye ulaşmıştır. 2570 olan boş kadro sayısı, bu rakamın %25.56'sına tekabül etmektedir.

Avrupa Etkin Yargı Komisyonu'nun, "Avrupa'da Adaletin Etkinliği ve Kalitesi 2010" Raporunda yer verilen 2008 yılına ilişkin rakamlara göre,⁹⁵ 100.000 nüfus başına profesyonel hakim sayısı Türkiye'de 10.1, Fransa'da 9.1, İtalya'da 10.2, Polonya'da 25.9 ve İspanya'da 10.7 idi. 100.000 kişi başına savcı sayısı ise, Türkiye'de 5.9, Fransa'da 3.0, İtalya'da 3.4, Polonya'da 14.1 ve İspanya'da 4.8'dir. Bu rakamlara bakıldığında, Türkiye'deki hakim ve savcı sayısının yetersiz olmadığı, davaların yığılması ve uzamasının, mevzuattaki yetersizlikler yanında uygulamadan da kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yine Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınmaya paralel olarak, yeni açılan hukuk davalarının

⁹⁴ CEPEJ Raporu, s. 44.

⁹⁵ CEPEJ Raporu, s. 43.

sayısının da arttığını söylemek mümkündür. Sürdürülebilir bir dava yükünün sağlanması ve dava girişinin sürdürülebilir bir seyre kavuşturulması, yargı stratejisinin önemli bir unsurudur.⁹⁶

V- HAKİM VE SAVCI HARİCİ PERSONELİN YARGILAMAYA ETKİSİ

Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ) Raporu ve Adalet Bakanlığı verilerine göre⁹⁷, 2008 yılında mahkemelerde görev yapan **100.000 kişi başına** hakim harici personel sayısı, Türkiye’de 39.3, Fransa’da 29.1, İtalya’da 42.6, Polonya’da 84.0 ve İspanya’da 101’dir. Profesyonel **hakim başına** hakim harici personel sayısı ise, Türkiye’de 3.9, Fransa’da 3.2, İtalya’da 3.2, Polonya’da 1.1 ve İspanya’da 9.5 idi.

Ayrıca yine 2008 yılında savcılık birimlerinde görevli 100.000 nüfus başına savcı harici personel sayısı Türkiye’de 5.2, İtalya’da 16.6, Polonya’da 18.1 ve İspanya’da 4.4 idi. Savcı başına savcı harici personel sayısı ise, Türkiye’de 0.9, İtalya’da 4.9, Polonya’da 1.1 ve İspanya’da 0.9 idi (Ek-Tablo, 12, 13 ve 14).

Yargı bağımsızlığının temelinde, adalet sisteminin iyi yönetilmesi yatar. Mahkemeler, modern idari teknikleri benimseyerek, hizmet verimliliklerini ve kalitesini artırmak ve yargıya güveni yeniden tesis etmek durumundadırlar. Türkiye’de hakimler, geçmişten bu yana mesailerinin önemli bir kısmını idari işlere ayırmak zorunda kalmaktadırlar. İdari ve adli görevler arasında net bir ayırım bulunmamaktadır. Ayrıca hakimlerimiz kendi personelleri ile yalnız çalışmaya alışmışlardır. Oysa mahkemelerin etkin ve verimli çalışması için, başkanlar

⁹⁶ TBB, İstinaf Mahkemeleri, Uluslararası Toplantı, Ankara 2003, s. 5 vd.

⁹⁷ CEPEJ Raporu, s. 46.

tarafından modern biçimde yönetilmesi ve başkanların yönetim standardı olarak performans değerlendirmesini kullanmaları gerekir.

Hakimlerin esas işi uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması olmalıdır. Bu yüzden hakimlere verilen adli olmayan görevler, kâtiplere veya mahkeme memurları gibi diğer adli görevlilere devredilmelidir. Bu sayede hakimlerin üretkenliği ve iş kalitesi artacaktır. Karşılaştırmalı istatistiklere bakıldığında, hem profesyonel hakim başına, hem de 100.000 nüfus başına düşen katip sayısı, karşılaştırılabilir Avrupa ülkelerinin ortalamalarına yakındır. Aynı şekilde, mahkeme memurlarının üretkenliğini arttırmak için ve hakimlerin sorumluluğundaki idari görevleri yerine getirme kapasitesine sahip uzmanlaşmış ve eğitilmiş idari personel yetiştirmek için, bu personelin görevleri birbirinden ayrıştırılmalı ve belirlenmelidir.

Bu bağlamda, hakimlere dava ve duruşmalara hazırlanmalarında yardım edecek, yapılacak işler hakkında önerilerde bulunacak, ilgili içtihatları toplayacak ve basit mahkeme kararlarının hakim tarafından kontrol edilerek imzalanması için kaleme alabilecek *hukuk yardımcılığı* (asistanlığı) kadrosunun oluşturulması yararlı olacaktır. Bu sayede hakimler, esas görevleri olan davalara bakılmasına ve karar vermeye yoğunlaşacaklardır. Hukuk yardımcıları, savcılıklarda da görevlendirilmelidirler. Savcılıklarda, savcı tarafından verilecek kovuşturma, ileri soruşturma, bilirkişi raporları, iddianame ile ilgili kararları hazırlayabilirler. Bazı adli görevliler, hakimlerin müdahalesi olmaksızın veya çok az bir adli denetimle belirli davaları çözüme kavuşturacak yetkinliğe sahip olabilirler.

Bu konuya, hakimlere ait bazı yetkilerin hakimlik mesleğinden olmayan hakim yardımcılara devredilmesi gibi yaklaşılabilir.⁹⁸ Bu tür adli personel, nizasız vesayet davaları başta olmak üzere, belirlenecek bazı hukuk davalarında farklı görevler üstlenebilirler.

Hakimler gibi savcılar da idari ve yönetim görevlerinin sorumluluğundan kurtarılarak, davalarla, strateji ve adli politikalar geliştirilmesiyle ilgili olarak savcılığın gerektirdiği hukuki meselelere yoğunlaşmalıdırlar.

VI- TÜRKİYE'DE UZMANLAŞMA KONUSU

Türkiye'de çoğu mahkemelerde davalar, UYAP adli bilişim teknolojisi sistemi tarafından otomatik olarak tevzi edilmektedir. Ancak mahkeme hakimlerinin kendi alanlarında yeteri kadar uzmanlaştığını söylemek mümkün değildir. Davalar bir puanlama sistemine göre hakimlere eşit biçimde dağıtılmaktadır. Bu da uzmanlaşmayı engellemektedir. Örneğin Ankara'daki 12 Ağır Ceza Mahkemesi'nden 4'ü uzmanlaşmıştır ve ilgili davalara bakmaktadırlar.⁹⁹ Diğer 8 Ağır Ceza Mahkemesi, genel yargı yetkisine sahiptir. Yani bu mahkemeler, Ağır Ceza Mahkemelerinin konusuna giren tüm davalara bakmaktadırlar.

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, uzmanlaşma ilkesi doğrultusunda yeniden düzenlenmiş ve iç genelge çıkararak savcılarını deneyimlerine ve kabiliyetlerine göre

⁹⁸ “Alman sisteminden mülhem “Rechtspfleger” işlevi gibi bu sistemde görevleri yasa ile belirlenen bağımsız bir adli kurum vardır. Bu kurum aile ve velayet hukuku, veraset hukuku, tapu kadastro hukuku, ticaret sicilleri, vatandaşlık verilmesine ilişkin kararlar, ödeme emirleri, mahkeme kararlarının infazı, gayrimenkullere ilişkin açık arttırmalar, ceza davalarındaki hükümlerin infazı, nezaret gerektirmeyen cezaların ya da sosyal hizmet kararlarının infazına ilişkin emirler, yerel mahkemelerde kovuşturma, adli yardıma ilişkin kararlar gibi farklı alanlarda çeşitli görevler üstlenmektedir. Rechtspfleger, hakime yardım etmez, kendi adli kararlarını verme yetkisine sahiptir ve kararlarında bağımsızdır”. CEPEJ 2010 Raporu s. 20.

⁹⁹ Ankara 1.ve 2. Ağır Ceza Mahkemesi gümrük ve bankacılık davalarına, 11 ve 12. Ceza Mahkemeleri terör ve organize suçlar davalarına bakmaktadır.

Başsavcılığın 18 bürosundan uygun olanlarda görevlendirmiştir. Bu genelgeye göre, tek bir müracaat bürosu, basın bürosu ve ortak bir infaz bürosu kurulmuştur.¹⁰⁰ Hukuk mahkemele-
rinde asliye, ticaret, aile ve iş mahkemeleri kendi aralarında ayrı bir uzmanlaşmaya
gitmemişlerdir. Yani her Asliye Hukuk Mahkemesi kendi aralarında tüm davalara bakmakta,
yine her Aile Mahkemesi aile hukukunu ilgilendiren tüm davalarda kendisini görevli
görmektedir. Bu durum, diğer mahkemeler için de geçerlidir. Mahkemelerin kendi aralarında
iş bölümü yapmamaları, uzmanlaşmayı engellemekte, uzmanlaşma, mahkeme hakiminin
kişisel yeteneklerine ve becerilerine kalmaktadır.

VII- KALİTE YÖNETİMİ VE KARARLARIN KALİTESİNİN YARGILAMADAKİ ROLÜ

Türkiye’de temyiz edilen kararların yarısından fazlası Yargıtay tarafından bozulmaktadır. Aynı adliyedeki farklı mahkemelerin veya yüksek mahkemenin farklı dairelerinin birbiriyle çelişen kararlar verebildiklerini sıklıkla görmekteyiz. Aynı mahkemenin hakimleri dahi, genellikle içtihatları veya yüksek mahkemelerce bozulan davaları tartışmak üzere bir araya gelmemektedirler. Hakimlerimiz, yalnız başlarına çalışmaktadırlar. Oysa, hakimler birbirlerinden çok şey öğrenebilirler. Aynı adliyede, ilde ve bölgede bulunan mahkeme başkanları ve hakimler arasında düzenli toplantılar yapılarak; uygulamalar, deneyimler ve içtihatlar konusunda fikir alışverişinde bulunulabilir. Bu uygulama, içtihat farklılıklarının önünü almada da çok yararlı olacaktır. Bu toplantı ve bilgi alışverişlerinin yapılmaması, kararlar ve içtihatlar arasında uyumu ve istikrarı bozmaktadır.

¹⁰⁰ CEPEJ Raporu s. 21.

Danıştay ve Yargıtay kararlarının yaklaşık %1'i hukuk inceleme dergilerinde veya hukuk dergilerinde yayımlanmaktadır. Yargıtay kararlarına UYAP üzerinden ulaşmak mümkünse de, kararlar indekslenmemiş, aranan konulara göre tasnif edilmemiş ve karar özetleri bulunmamaktadır.¹⁰¹

Bir adli kararın kalitesi, yalnızca kararı veren hakime değil; aynı zamanda mevzuat kalitesi, adli sisteme aktarılan kaynakların yeterliliği ve hukuk eğitiminin kalitesi gibi adaletin idaresi dışındaki bazı parametrelere de bağlıdır. Kanunlar, mahkemelere açılacak dava türlerini, hacmini ve ayrıca davalar hakkında ne tür işlemler uygulanacağını etkileyebilir.

Adli kararların kalitesi, ayrıca mevzuatın çok sık değiştirilmesinden, kanunların iyi yazılmamasından, kanunların ve yüksek mahkeme kararlarının içeriğindeki belirsizliklerden ve usul çerçevesindeki eksikliklerden etkilenebilir. Adli kararlarda, açık gerekçe ve analiz temel gerekliliklerdir. Bu gereklilikler, adil yargılanma hakkının önemli boyutlarından olup, hukuki belirliliği artırmaktadır.

Mahkemeye işi düşen kişiler açısından bakıldığında, adaletin kalitesi yalnızca kararın kalitesi ile değil, aynı zamanda adli sürecin kalitesi ile de anılır. Adli sürecin kalitesi ise, *makul süre* ve hakimle taraflar arasında sorunsuz ve şeffaf iletişim ile sağlanır. Yasal işlem başlatmak, genellikle uzun ve süresinin kestirilmesinin nerdeyse olanaksız olduğu bir süreç başlatmak anlamına gelir. Mahkeme işlemlerinin öngörülebilirliği, vatandaşların yargı sistemine olan güvenini güçlendirecektir. Bu yüzden, olayların açık takvimini belirlemek amacıyla, taraflarla, varsa tarafların avukatlarıyla dava yönetimi toplantısı yapılması, uzlaşmaya yardımcı olma, ertelemelerin önünü alma ve takvime bağlı kalma konusunda en

¹⁰¹ CEPEJ Raporu s. 21.

etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Zira sürecin uzaması birçok kişinin adli makamlara başvurmasını engellemekte ve kara rakamlardaki suç sayısı artmaktadır.

Yeni yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, bu işleyişe uygun olarak hazırlanmıştır.¹⁰² Uygulamanın yasaya ve amacına uygun olarak yapılıp yapılmayacağı önümüzdeki süreçte görülecektir.

VIII- MAHKEME İŞLEMLERİNİN SÜRESİ

Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ) Raporu ve Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2008 yılında Türkiye’de adli işlemlerde dosya işleme süresi¹⁰³ Avrupa Konseyine üye ülkelerin ortalamaları ile uyumlu idi.¹⁰⁴ Ancak yine aynı rapora göre, 2008 yılında AİHM, AİHS’nin 6. maddesi kapsamında makul yargılama süresini ihlalden dolayı Türkiye aleyhine 64 karar vermiştir. Aynı gerekçe ile Fransa aleyhine yalnızca 1, İtalya aleyhine 54 ve Polonya aleyhine 63 mahkûmiyet kararı verilmiştir. İspanya herhangi bir mahkûmiyet kararı almamıştır (Ek- Tablo 15).

Yargılama süresinin uzunluğu, iş yükü ve dava yığılması nedeniyle özellikle yüksek mahkemeler için ciddi bir problemdir.¹⁰⁵ İlk derece mahkemeleri, genel olarak davaları

¹⁰² HMK 137 ve diğer maddeler.

¹⁰³ “Dosya işleme süresi, gözlem yapılan süre içerisinde bitirilen davalar ile gözlem yapılan süre sonunda bitirilmemiş dava sayısını karşılaştıran bir göstergedir. 365 rakamı, bu süre sonunda bitirilmiş davaların bitirilmemiş davalara bölünmesiyle bulunan rakama bölünür ve bu sayede bu oranın gün cinsinden ifade edilmesi sağlanır. Bu oran, adli sistemin kabul edilen davaları ne kadar çabuk devrettiğini, diğer bir deyişle, belirli bir kategorideki davaların çözüme kavuşturulmasının ne kadar sürdüğünü ölçer. Bu gösterge, adli sistemin dava akışını nasıl yönettiği konusunda daha derinlemesine bilgi verir. Formül : dosya işleme süresi = 365/dava devir oranı”.

¹⁰⁴ CEPEJ Raporu s. 26.

¹⁰⁵ Sarıgül, Tanju Ali, Ceza Muhakemesi Hukukunda İstinaf, Bilge Yay. Ankara 2009, s. 173 vd.

AİHM'in amaçladığı şekilde, makul sürede sonuçlandırabilmektedirler. Ancak yeni dava girişleri ve neredeyse her yerde verimlilik sınırının altında seyreden temizlenme oranı göz önüne alındığında, adli sistemin verimliliğinin artırılmasına yönelik tedbirler alınmaması durumunda, birkaç yıl içerisinde ilk derece mahkemelerindeki davaların süresinin de tehlikeli biçimde uzaması söz konusu olabilir. Temizlenme ve dava devir oranları düşük seyreden bazı mahkemeler ve Çocuk Mahkemeleri, daha şimdiden dava süresi ile ilgili olarak ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

İdare, Bölge İdare Mahkemelerinde ve Danıştay'da önemli gecikme nedenleri vardır. Bu mahkemelerdeki süreler, adli yargıdaki mahkemelere göre daha uzundur. Dilekçe faslının bitmesinden sonra, yüzlerce dosya incelenmek üzere sıra beklemektedir. Yani bu mahkemelerde AİHM'in makul süre ihlali olarak gördüğü "işlemsiz", "ölü" dönemlerle davalar uzamaktadır. Danıştay'da görülmeyi bekleyen davalarla bağlantılı davaların yargılaması durdurulmaktadır. Bu da hem yerel mahkemelerde ve hem de Danıştay'da davaların yıllarca uzamasına neden olmaktadır.

Yasalarımızda ve uygulamada, bir davanın ne zaman makul sürede çözümlendiğine ilişkin açık kurallar bulunmamaktadır. Savcıların polis tarafından yürütülen soruşturmaları sürekli denetleyebileceği önceden tespit edilmiş mekanizmalar da yoktur. Bu belirsizlikler de davaların ve soruşturmaların uzamasına zemin hazırlamaktadır.

Bir kararın AİHS'in 6. maddesine uygun olarak makul sürede verilip verilmediği hususu, adaletin kalitesinin önemli bir unsuru olarak da görülebilir. Türkiye'de mahkemelerin iş yükünün giderek artması; yargılama süresi ve adli sürecin kalitesi ile ilgili diğer faktörler arasında gerilimlerin doğabileceğini göstermektedir. Adli süreçteki gecikmeler, hem kamuoyu

hem de mahkemelerle doğrudan deneyimi bulunanlar tarafından adli performansı etkileyen temel bir sorun olarak görülmektedir.

AIHM'in tanımladığı makul süre kavramı, Sözleşme'nin 6. maddesinin ihlal edilmesi ve edilmemesi arasındaki sınırı belirlemektedir. İstatistik sistemi, hem ulusal seviyede, hem de mahkeme seviyesinde açıkça tespit edilmiş dava kategorilerine göre, mahkeme işlemlerinin genel süresini değerlendirebilmelidir. Bu amaçla, her mahkeme, mahkemede yürütülen işlemlerin süreleri konusunda veri toplamalıdır. Belli bir zaman diliminde (örneğin bir takvim yılı içerisinde) görülmeyi bekleyen ve tamamlanmış davalar ayrı olarak izlenmeli ve bunlarla ilgili veriler sürelerine göre gruplandırılmalıdır.

Davaların bu sürelere göre dağılımının yanı sıra, işlemlerin ortalama süresi de hesaplanmalı, ayrıca asgari ve azami sürelerin göstergeleri de toplanmalıdır. İşlem süresinde yalnızca ilgili mahkeme içerisinde yapılan işlemler için ihtiyaç duyulan süre, yani davanın mahkemeye intikali ile o mahkemede sonlandırılması arasında geçen süre dikkate alınmalıdır. Kararların yerine getirilmesi (infazı) gereken süreler de işlem sürelerine eklenmelidir.

Tutukluluk halinin söz konusu olduğu davalara, özel bir önem verilmelidir. AIHM'e göre, adil yargılanma ilkesinin ve bunun sonucunda makul süre ilkesinin getirdiği koruma, kişiye ceza gerektiren bir suç yüklendiği andan (suçun isnadı) itibaren uygulanmaya başlar. AIHM, suçlamayı 6. madde çerçevesinde "*bir bireye yetkili bir merci tarafından ceza gerektiren bir suç işlemiş olduğu iddiasının ve bütün işlemlerin 6. maddenin 1.fıkrası kapsamında olduğunun resmi tebligat yolu ile bildirilmesi*" biçiminde tanımlamaktadır.¹⁰⁶ Yukarıda açıklandığı gibi, yargılama öncesi tutukluluk konusunda, AIHS'in 5/3. maddesi

¹⁰⁶ *Eckle v./Almanya*, 1982, § 73.

devreye girmektedir. “*Tutuklanan veya göz altına alınan herkes, ...makul sürede yargılanma veya tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılma hakkına sahiptir*”. Burada sözleşmenin 5/3. ve 6/1. maddeleri birlikte ele alınmalıdır.

Yargılama esnasında, tutukluluk süresinin makul kabul edilip edilmeyeceği hususu, kendi özel şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Sözleşmenin 5/3. maddesinde, tutuklanmış ise sanığın mahkemeye çıkarılmasına özel bir hassasiyet gösterilmesi şart koşulmalıdır.

Göz altına alınan kişi, davasının öncelikle ve hızla görülmesi hakkına sahiptir.¹⁰⁷ AİHM’e göre, Sözleşme’nin 6. maddesinin ihlalini önlemek amacıyla, her ülke yargılama süresinin, adli sürecin kalitesinin ve savunma haklarının el verdiği ölçüde kısa tutulmasını sağlayacak tedbirleri almalıdır.¹⁰⁸

IX- BİLİRKİŞİLİK SİSTEMİ VE MAKUL SÜRE

Bilirkişi, kendisine tebliğ edilen dosyadaki incelemesini belli bir süre içerisinde tamamlayarak, raporunu kendisini atayan mercie bildirmek zorundadır. İşin niteliği gereğince bilirkişinin incelemeyi hemen yaparak görüşünü rapor şeklinde bildirmesi de mümkündür.¹⁰⁹

İlk derece mahkemelerindeki genel gecikme nedenlerinden birisi, mahkeme bilirkişilerinin görüş bildirmelerinin uzun sürmesidir.¹¹⁰ Mahkemeler, bilirkişilere uyarı müzakereleri yazarak veya kalemden aratarak raporların hızlandırılmasını istemektedirler.¹¹¹

¹⁰⁷ *Wemhoff/Almanya*, 1968, § 9.

¹⁰⁸ *Punzelt/Çek Cumhuriyeti*, 2000; *Pantano/İtalya*, 2003, § 52 vd.

¹⁰⁹ Öntan, Yaprak, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ank. 2011, s. 161.

¹¹⁰ Köroğlu, Hasan, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, Seçkin Yay. Ank. 2001, s. 72 vd.

¹¹¹ Yücel, Tören, Mustafa, *Hukuk ve Gerçekler*, Ankara, 2001, s. 93.

Takip ettiğimiz bir hukuk davasında, 3 kişilik bilirkişi heyeti, çok basit bir konuda 8 ay sonra ve yarım sayfalık bir rapor vermiştir. Oysa yazdıkları rapor, hemen ertesi gün yazılıp mahkemeye sunulabilecek basitlikteydi.¹¹² Bu nedenle, bilirkişilerin kapasitelerinin üstünde dosya almamaları ve aldıkları dosyaları makul bir süre içinde mahkemeye iade etmeleri ile ilgili, gerektiğinde yaptırım da içeren düzenlemelere gerek vardır.

Uygulamada, ceza davalarındaki bilirkişi süreci, hukuk davalarına göre daha seri işlemektedir.

Gerek hukuk ve gerekse ceza davalarında, tıbbî bilirkişiliğe ihtiyaç duyulduğunda, hakimlerimiz nedense dosyayı sadece Adli Tıp Kurumu'na gönderme eğilimindedirler. Oysa büyük şehirlerimizdeki üniversite veya tam teşekküllü devlet hastanelerindeki doktorlardan rapor alınması, davaların daha seri sonuçlanmasını sağlayacaktır. Uygulamada Adli Tıp Kurumu'na gönderilen dosyalarda, çok uzun süre bilirkişi raporları hazırlanmamaktadır. Bu da yargılama sürelerini gereksiz yere uzatmaktadır.

Türkiye'deki "mahkeme bilirkişiliği" sisteminin tamamen gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bilirkişiler için resmî listelerin bulunmaması ve resmî ücretlerin belirlenmemesi, mahkeme bilirkişilerinin mesleki yetkinliklerinin ve harcamalarının hakim ve taraflarca gerektiği gibi kontrolüne izin vermemektedir. Yeni HMK'nın 283. maddesine dayalı olarak, Adalet Bakanlığınca çıkarılan tarifenin bu sorunu büyük ölçüde çözmesi beklenmektedir. Adil yargılanma ilkesine saygı gösterilerek, tarafların bilirkişilere soru sormalarına izin verilmelidir.

¹¹² Ankara 10. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 2005/100.E, 2007/158.K, Yargıtay 15. Hukuk Dairesi 2007/7360.E, 2008/6670.K.

Adli Tıp Kurumu'nun işleyişine yönelik endişeler sıklıkla ifade edilmektedir. Kurumun bazı dava dosyalarında, farklı zamanlarda aynı dava ile ilgili birbiri ile çelişen raporlar vermesi, yığılan işleri, adli işlemlerde güvensizliğe ve gecikmelere yol açmaktadır.

Adli Tıp Kurumu, 8 İhtisas Kurulu ve her dairede en az 1 doktor olmak üzere 36 İhtisas Dairesi'nden oluşmaktadır. Türkiye'nin 81 ilinden en az 50'sinde Adli Tıp Uzmanı bulunmaktadır. Bu uzman doktorlar, ceza ve hukuk alanlarında, ceza soruşturmalarında ve davalarında Tıbbi Tetkikçi ve Tıp Bilirkişisi görevlerini yürütmektedirler. Kurum idaresinde 9 ilde laboratuvar bulunmaktadır. Bu laboratuvarların diğer illere de yayılması gerekmektedir.

Adalet Bakanlığı verilerine göre, tıbbi uzmanlık gerektiren davaların %50'sinden fazlasında bilirkişi olarak Adli Tıp Doktorları görevlendirilmektedir. Adli Tıp Doktorları, bilirkişilik görevlerini yapmak için ilgili mahkemeye gitmemekte ve çapraz sorguya muhatap olmamaktadırlar. Bilirkişi, görevlerini yerine getirirken meydana gelen gecikmeler, mahkemelerdeki davaların uzun sürmesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Türkiye'de Adli Tıp Kurumu, gerekli uzmanlık ve tıbbi muayene kapasitesine sahip değildir. Bu nedenle, adli tıp muayenelerinin devlet hastanelerine ya da sağlık merkezlerine nakledilmesi hem süreci hızlandıracaktır, hem de alınacak raporların daha objektif olmasını sağlayacaktır.

X- YARGIDA TEKNOLOJİ KULLANIMI

Türkiye'de mahkemelerce toplanan istatistiki veriler, Adalet Bakanlığı tarafından ulusal seviyede bir araya getirilmektedir. Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), çeşitli sorgu

seçenekleri ile adlî sistemin işlemlerine ilişkin çeşitli istatistikî verilerin otomatik olarak çıkarılıp elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Adlî istatistiklerin temel amacı, adli sistemin etkin bir şekilde çalışmasına olanak tanımak, bu işleyişi kolaylaştırmak ve kamu adalet politikalarının yönlendirilmesine katkı sağlamaktır. Bu nedenle, adlî istatistikler; karar vericilerin ve adlî uygulamacıların mahkeme performansı ve adlî sistemin kalitesi, yani mahkemelerin ve hakimlerin iş yükü ve üretkenliği ile gelen iş yüküyle başa çıkabilmek için, sisteme tahsis edilecek olan insan ve finans kaynakları hakkında gerekli bilgileri almalarını sağlamalıdır. UYAP'ın tüm adlî sistemin performansını değerlendirmek için uygun olan rakamların otomatik olarak elde edilmesinde kullanılması önem taşımaktadır.

Türkiye'de yargı yüksek düzeyde bilgisayarlaşmıştır. Hakimler ve Savcılara dizüstü bilgisayarlar temin edilmiştir. Adalet Bakanlığı, UYAP'a entegre bir bilgi teknolojileri sistemi geliştirmiştir. Bu sisteme, dava takibine olanak sağlamak üzere otomatik kayıtlar ve davaların hakimlere otomatik tahsisi dahil edilmiştir. Sistem, avukatlara ve taraflara şifre kullanılarak, adlî işlemler hakkında önemli bilgilere erişim olanağı sağlamaktadır. Ayrıca kısa mesaj servisi (SMS) yolu ile taraflara ve avukatlara iletişim olanağı sağlamaktadır. UYAP'ın bir amacı da mahkeme kararlarının topluma duyurulmasıdır. UYAP ile istatistikî raporlama da yapılabilmektedir. Sistem, henüz yargı kararlarının elektronik ortamda dosyalanmasına ve “elektronik yargılama” adı verilen işleme olanak vermemektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, yargının idaresinin iyileştirilmesinde ve çabuklaştırılmasında kilit öğelerden biri olarak kabul edilmektedir. Etkin mahkeme yönetimi ile istatistikî verilerin iyi yönetimi birbiri ile bağlantılıdır. Davaların yönetimi ve takip edilmesi ile avukatlarla iletişim konusunda UYAP değerli bir araçtır. Ancak UYAP, dava akışını izlemek, mahkemelerin ve savcılıkların verimliliğini değerlendirmek, kaynakları tahsis

etmek ve dava yığılmalarını tespit ederek ilgili kanun yollarına yönelik tedbirleri almak amacıyla, davaların farklı işlem aşamalarını takip etmek üzere daha da geliştirilebilir.

XI- YARGILAMAYI HIZLANDIRAN FAKTÖRLER

A- Uzlaşma ve Arabuluculuk

Uzlaşma, soruşturulması ve kovuşturulması şikayete bağlı suçlar ile kanunda sayılan bazı suçlarda şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin belirli hususlar üzerinde anlaşması durumunda yargılamaya son verilmesini sağlayan bir kurumdur.¹¹³

Mevzuatımızda uzlaşmaya önem verilmektedir. Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 140/2. maddesi gereğince hakim, tarafları sulhe teşvik eder. Ceza Muhakemesi Kanunu 253. maddesine göre, soruşturma sırasında savcı, yargılama aşamasında ise mahkeme tarafından uzlaştırmaya başvurulabilir. Ceza usulünde her iki halde de bir avukatın uzlaştırmacı olarak müdahalede bulunmasına olanak tanınmaktadır.¹¹⁴

Avukatlık Kanunu uyarınca¹¹⁵ avukatlar, duruşma başlamadan önce uzlaşmaya başvurabilirler. Ancak uygulamada hakimlerimiz, iş yükünü öne sürerek uzlaştırmaya gereği

¹¹³ Şahin, Cumhur- Göktürk, Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku II, Seçkin Yay. Ankara, 2012.

¹¹⁴ CMK 253/9 : “Şüpheli ile mağdur veya suçtan zarar görenin uzlaşma teklifini kabul etmesi halinde, Cumhuriyet Savcısı uzlaştırmayı kendisi gerçekleştirebileceği gibi, uzlaştırmacı olarak avukat Görevlendirilmesini barodan isteyebilir veya hukuk öğrenimi görmüş kişiler arasından uzlaştırmacı görevlendirebilir”.

¹¹⁵ Avukatlık Kanunu 35/A maddesi : “Avukatlar dava açılmadan veya dava açılmış olup da henüz duruşma başlamadan önce kendilerine intikal eden iş ve davalarda, tarafların kendi iradeleri ile istem sonucu elde edebilecekleri konulara inhisar etmek kaydıyla, müvekkilleriyle birlikte karşı tarafı uzlaşmaya davet edebilirler. Karşı taraf bu davete icabet eder ve uzlaşma sağlanırsa, uzlaşma konusunu, yerini, tarihini, karşılıklı yerine getirmeleri gereken hususları içeren tutanak, avukatlar ile müvekkilleri tarafından birlikte imza altına alınır. Bu tutanaklar 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 38 inci maddesi anlamında ilâm niteliğindedir”.

gibi başvurmamaktadırlar. Bu da esasen uzlaşma ile sonuçlanabilecek davaların uzamasına neden olmaktadır.¹¹⁶

Arabuluculuk konusunda dikkat edilmesi gereken husus, arabulucuların avukatlar veya emekli hakimlerden oluşmasını sağlamaktır. Hukuk nosyonu olmayan farklı meslekten kişilere arabuluculuk kesinlikle yaptırılmamalıdır.

B- Davaların Hızlanmasında ve Kararların Niteliğinde Avukatın Rolü

Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen "hak arama hürriyeti", savunma hakkını da içermektedir. Bu hak, kişinin kendisi tarafından kullanılacağı gibi, yetkilendirilen müdafî tarafından da kullanılabilir.¹¹⁷

Türkiye'de açılan davaların çoğu, avukat desteği olmadan, taraflarca açılmaktadır. Dava ve şikâyet dilekçelerinin çoğunlukla "Dava Vekili" veya "Arzuhalci" tarafından yazılması sonucu, olayların ve hukuki tavsifin yanlış ve/veya eksik olması nedeniyle hem davalar uzamakta, hem de kararlar istenilen kalitede olmamaktadır. Bu nedenle belli bir meblağın üstündeki hukuk davalarının avukat kanalıyla açılması gibi yollarla, davaların avukat eliyle takibi yaygınlaştırılmalıdır. Yine şirketler ve kooperatiflerce açılan davaların ancak avukat eliyle takibi mümkün olmalıdır. Yeni TCK ve CMK'da zorunlu savunma avukatı görevlendirilmesine ilişkin değişiklikler olumlu olmuştur. Sanığın ya da davalının avukatının bulunmadığı ve suçun karşılığı olan cezanın alt sınırının 5 yıldan fazla hapis cezası gerektirdiği hallerde, sanıklar ve davalılar için re'sen bir avukat atanacaktır. Oysa önceki

¹¹⁶ Kaymaz, Seydi- Gökcan Tahsin, Hasan, Uzlaşma ve Önödeme, Ankara, 2007, s.83 vd.

¹¹⁷ Centel, Nur, Başar, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, Kazancı Yay. İstanbul, 1984.

düzenlemede, suçun karşılığı olan cezanın üst sınırının 5 yıl ya da daha fazla hapis cezası gerektirdiği hallerde, sanıklar ve davalılar için avukat atanmaktaydı. Türkiye Barolar Birliği verilerine göre, yasadaki son değişiklikle, ceza davalarındaki zorunlu savunma avukatlığı oranı %80'den %20'ye düşmüştür.¹¹⁸ Oysa davaların makul sürede bitirilmesi, yargılamaların ve kararların kalitesi için önceki düzenleme daha doğrudur.

¹¹⁸ TBB, Tutuklama Raporu, s. 61.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMADAKİ MAKUL SÜRE AŞIMLARI

Uygulamada ve AİHM içtihatlarında, çoğunlukla ceza yargılamasındaki makul süre aşimleri öne çıkmaktadır. Bundan önceki bölümlerde, hukuk davaları ve idari davalarla ilgili makul süre aşimlerinden da bahsedilmişse de, bu bölümde ağırlıklı olarak ceza yargılamasındaki makul süre aşimleri ve uygulamadaki sorunlar AİHM kararları ışığında irdelenecektir.

I- GÖZALTINDAKİ KİŞİLERİN YARGIÇ ÖNÜNE ÇIKARILMA SÜRESİ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Bu konuyu açıklamak için, Sözleşme'nin 5. maddesinin yukarıda değinilen 1/c bendini, aynı maddenin aşağıya aktardığımız 3. bendi ile birlikte değerlendirmek uygun olacaktır.

“Bu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkes, hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasayla yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılmalıdır; kişinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir”.

5. maddenin 1. c bendi, suç koşullarında ivedi gereksinimler bakımından gözaltına alma nedenlerini belirlerken, 3. bentte yakalanan kişiyle ilgili hukuksal süreç anlatılmaktadır. Bu anlatımın da açıkça vurguladığı gibi, kişi “*hemen bir yargıç veya yasa ile adli görev yapmaya yetkili kılınmış*” bir kurul önüne çıkarılmalıdır. Uygulamada büyük fırtınalar koparan tartışma, “*hemen*” sözcüğünün anlamından ve uygulanış biçiminden kaynaklanmaktadır. Düzenlemenin insan haklarına dönük amacı, kişiyi uzunca bir süre güvenlik görevlilerinin elinde bırakmamak ve olabildiğince hızlı bir biçimde yargıç önüne çıkarmaktır.

Karşı görüştekilerin yaklaşımı ise, 12 Eylül döneminde 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasası’nda olduğu gibi, üç aya ulaşan bir gözaltı süresini veya aynı dönemin ürünü olan 1982 Anayasası’nın 19. maddesindeki “*yolda geçen süre hariç*” 15 günlük gözaltı süresini yumuşatarak korumaktır. Böylesine bir dışlanma süreci, işkenceye ve her türlü baskıya açıktır. Kişi güvenliği açısından son derece sakıncalıdır.

AİHM, “*hemen*” sözcüğünü yorumlarken, yargıç denetimi olmaksızın “dört gün altı saat” süren polis gözetiminde alıkoymanın, AİHM’nin 5/3. maddesinde öngörülen süreye ilişkin kesin kısıtlamayı aştığını kararlaştırmıştı. Mahkeme, *Brogan ve Diğerleri/İngiltere* davasında, hakimin denetlemesi olmaksızın kişiyi dört gün altı saat süren polis gözetiminde alıkoymanın, toplumu bütün olarak terörizme karşı koruma amacını taşısa bile, AİHM’nin 5/3. maddesinde öngörülen süreye ilişkin kesin kısıtlamanın dışında kaldığı belirtilmişti. Mahkeme bu olayda, “*terör suçlarını işleme ve yasa dışı örgüte üye olma*” kuşkuları nedeniyle sanıkların gözaltına alınmalarını 5. maddenin 1/c bendine aykırı bulmamakla birlikte, yargıç önüne çıkarılmamalarını Sözleşme’ye aykırı bulmuştur. “*Derhal sözcüğü, her uyuşmazlığın özel niteliklerine ve olayı etkileyen bütün koşullara göre uyuşmazlığın özel*

niteliklerine ve olayı etkileyen bütün koşullara göre değerlendirilirken, devletin kişiyi derhal salıverme veya yargısal bir organ önüne çıkarma yükümlülüğü ile çelişmeyecek ve hakkın özünü zedelemeyecek biçimde yorumlanması gerektiği...” üzerinde durdu. Gözaltında tutulan kişiye diğer güvencelerin sağlanmasına karşın, yargıç önüne çıkarılmadan 4 gün 6 saat özgürlüğünden yoksun bırakılması, “*derhal*” sözcüğüne aykırı bir uygulama olarak nitelendi.¹¹⁹

AİHM daha başka kararlarında da, terör suçlarının soruşturmalarının, yetkili makamları özel bir takım sorunlarla karşı karşıya bıraktığını benimsemiştir. Ancak bu yaklaşım, soruşturma organlarının bir terör suçu işlendiği kuşkusuna düştükleri her olayda, ulusal mahkemelerin ve AİHS organlarının etkin denetimi olmaksızın kuşku duyulan kişileri yakalamak ve polis gözetiminde alıkoymak için 5. madde uyarınca koşulsuz ve denetimsiz bir yetkiye sahip oldukları anlamında yorumlanmamaktadır.¹²⁰

AİHM, çeşitli ülkelerden gelen başvuruların değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan Avrupa içtihadını, Türkiye kaynaklı başvurulara da uygulamaktadır. “*Mahkeme, terörist güçlerle mücadele etmenin yetkililere özel sorunlar getireceğini birçok olayda zaten kabul etmiştir. Ancak bu, sınırsız yetkiye sahip soruşturma organlarının 5. maddeye göre sanıkları sorgulamak için ulusal mahkemelerin ve Sözleşme organlarının (konunun terörizm içerdiğini değerlendirirler de) etkin denetiminden uzak olmaları anlamına gelmez.*

Mahkeme, başvuranlardan Sakık, Türk, Alınak ve Zana'nın gözaltı süresinin 12 gün, Dicle ve Doğan'ın ise 14 gün olduğunu tespit etmiştir.

¹¹⁹ Brogan ve Diğerleri/İngiltere, 1988, § 53.

¹²⁰ Murray/İngiltere, 1994, § 54.

*Mahkeme, Brogan davasında adli kontrol olmaksızın 4 gün 6 saat süren gözaltı süresini, toplumu bir bütün olarak terörizmden korumak amacını taşısa bile, Sözleşme'nin 5/3. maddesindeki kesin sınırların dışında kaldığına karar verdiğini anımsatmaktadır. "Başvuranların suçlandıkları eylemlerin terörizm tehlikesiyle bağlantılı olduğu savunulsa bile, Mahkeme yine de onların adli kontrol olmaksızın 12 veya 14 gün gözaltında tutulmalarının gerekli olduğunu düşünmemektedir. Bu nedenle, 5/3. madde ihlal edilmiştir."*¹²¹

Bu kararların da ortaya koyduğu gibi, diğer koşulların gerçekleştiği durumlarda gözaltına alınan kişilerin yargıç önüne çıkarılma sürelerinin 4 günü geçmemesi, Avrupa ölçeğinde hukuksal bir zorunluluk oluşturmaktadır. Böyle bir ilkenin benimsenmiş olması, soruşturma organlarının her olayda bu süreleri tam olarak tüketme yetkisine sahip oldukları anlamını taşımamaktadır. İşlemler ölçeğindeki değerlendirmeler, olayların özelliklerine göre yapılacaktır. Daha da önemlisi, ulusal yasalarda, yakalanan kişilerin yargıç önüne çıkarılmaları konusunda daha kısa süreler belirlenmişse, "derhal" sözcüğü ulusal yasaların gereklerine göre yorumlanacaktır. Sözleşme'nin amacı, bireyleri ulusal yasaların sağladığı güvencelerden yoksun bırakmak değildir.

2001 yılında İstanbul'da C. Savcısı'nın izniyle AİHM'nin 5/3. maddesi uyarınca, bir yargıç veya yargılama yetkisini kullanmak için yasa ile yetkilendirilmiş bir diğer görevli önüne çıkarılmaksızın 6 gün boyunca polis tarafından gözaltında tutulan sanık, bu uygulama nedeniyle AİHM'ye başvurmuştur. İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, başvuramı, söz konusu suçu işlediği yargısıyla suçlu bulmuş ve iki yıl altı ay hapse mahkûm etmiştir. Karar daha sonra, 2004 yılında Yargıtay tarafından da onanmıştır.

¹²¹ Sakık ve Diğerleri/Türkiye, 1997, § 57 vd.

Başvuranın eylemlerine katıldığı için suçlandığı örgüt, teröre ilişkin bir tehdit oluştursa bile AİHM, sanığın yargıç önüne çıkarılmaksızın altı gün boyunca gözaltında tutulmasını kişi özgürlüğüne aykırı bulduğu için, Sözleşme'nin 5/3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvurucunun, yerel hukukta polis gözetiminde alıkonulmasının yasaya aykırılığına itiraz etmesi için hiçbir iç hukuk yolu olmadığına ilişkin savları ise, CMUK'un 128. maddesi karşısında temelsiz bulunmuştur. AİHM, sanığın tutuklandıktan sonra “özgürlük kısıtlamasının yasaya uygunluğu konusunda kısa bir süre içinde karar vermesi ve yasaya aykırı görmesi durumunda serbest bırakması için bir mahkemeye başvurma hakkı konusunda, söz konusu davaya ilişkin benzer sorunların ortaya çıktığı birçok davada Hükümet'in bu yöndeki iddialarını reddetmiş olduğunu ve 5/4. maddenin ihlal edilmiş olduğu sonucuna vardığını...” yinelemiştir. AİHM'ye göre, “... söz konusu davada yukarıda değinilen sonuçlardan farklı bir sonuca varmasına neden olacak özel bir durum bulunmamaktadır”.¹²²

AİHM Türkiye'ye yönelik bir başka davada, teröre karşı toplumun genelini uyarmak amacını gütsen bile, yargıç karşısına çıkarılmaksızın dört gün altı saatlik bir gözaltı süresinin 5/3. maddede belirtilen asgari zaman sınırını aştığı yolundaki *Brogan/İngiltere* davasındaki görüşünü yineledikten sonra, başvurucunun 15 Haziran 1995 günü başlayan ve İstanbul DGM yargıç tarafından dinlendiği 28 Haziran 1995'de sona eren gözaltı süresinin 13 gün sürdüğünü saptamıştır.

¹²² Fatma Tunç/Türkiye, 2005, § 64 vd.

Başvurucunun yaptığı ileri sürülen eylemler, her ne kadar bir terör tehdidi niteliği taşısa da, Mahkeme, yargıç karşısına çıkarılmaksızın 13 gün boyunca gözaltında tutulmasının gerekli olduğu düşüncesini kabul etmemektedir.¹²³

AİHS 5. maddesinin kapsadığı güvenceler, gıyabi tutuklama olayları açısından da geçerlidir. Sanığın tutuklanmasına ilişkin kararın eksikliği, örneğin iki yıldan uzun bir süre önce ve yokluğunda verilmiş olması, geçerliği açısından bir sorun oluşturmamaktadır. Daha sonra yakalanan sanığın cezaevine gönderilmesinin üzerinden 15 gün geçtikten sonra yargıç önüne çıkarılması ise, “*derhal*” koşuluna uygun bulunmamıştır.¹²⁴

II- YARGILAMA ÖNCESİ TUTUKLULUKTA MAKUL SÜRE

Türkiye’de, yargılama öncesi tutukluluk hali, maalesef tutukluluk halinin “kamu yararı için kesinlikle gerekli” olduğu durumlarla sınırlı değildir. Tutukluluk, en son başvurulması gereken zorunlu bir tedbir olması yerine, keyfi olarak uygulanan bir tedbire dönüşmüştür. Akademik ve siyasi çevrelerde sıklıkla eleştirilen bu duruma, yargı organları kulaklarını tıkamış durumdadırlar.¹²⁵ CMK’nın 102. maddesi azami tutukluluk sürelerini belirlemiştir. Bu süreyi, mahkemeler, genellikle sanıkların tutuklu kalmaları gereken süre olarak anlamaktadırlar. Bir yandan yasal tutukluluk sürelerinin dolması nedeniyle, soruşturma sürerken müebbet hapis cezasıyla yargılanan, tahliye edilmemesi gereken bazı sanıkların salıverilmeleri, kamu vicdanını sızlatmakta; adil yargılanma ve makul süre ilkesinin soruşturmada ve yargılamada layıkıyla uygulanmaması, haksızlıklara neden olmaktadır. Diğer

¹²³ *Cafer Cangöz/Türkiye*, 2005, § 35 vd.

¹²⁴ *Mc Goff/İsveç*, 1984, § 62 vd.

¹²⁵ TBB Tutuklama Raporu, s. 50.

yandan suçlulukları henüz kesin delillerle kanıtlanmamış sanıkların, masumiyet karinesinden yararlanma haklarının ihlaline neden olmaktadır.¹²⁶

AİHM, AİHS'nin 5. maddesini yorumlarken, yargılama öncesi tutukluluk halinin ancak kamu yararı için kesinlikle gerekli olduğu durumlarla sınırlı tutulması, bununla birlikte devam ettiği müddetçe, tutukluluk halinin kamu yararı nedeniyle yeterli gerekçelere dayandırılması gerektiğine hükmetmiştir. AİHM'ye göre, masumiyet karinesi göz ardı edilmemekle birlikte, kesin kamu yararı bireysel özgürlüğe saygı ilkesinin önüne geçmektedir. Ancak tutukluluk halinin süresi, bu gerekçelerden bağımsız olarak makul süreyi aşmamalıdır.¹²⁷

Kuvvetli suç şüphesiyle tutuklanan şahsın tutukluluğunun devam etmesi, hukukiliğinin olmazsa olmaz şartıdır. Ancak bir süre sonra bu şart yeterli olmamaktadır. Özgürlüğün kısıtlanması, diğer dayanaklarla gerekçelendirilmelidir. Böyle bir durumda AİHM, yargısal makamlar tarafından özgürlükten yoksun bırakmayı haklı kılmak için gösterilen gerekçelerin devam edip etmediğine özel önem vermekte, yargılama makamlarının usul kurallarına daha fazla ihtimam göstermelerini istemektedir.¹²⁸

Soruşturmaların karmaşıklığı ve kendine has özelliği bu konuda göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca devletler, yargılama süresinin adli sürecin kalitesinin ve savunma haklarının el verdiği ölçüde kısa tutulmasını sağlayacak tedbirleri almalıdır. Örneğin AİHM,

¹²⁶ Soyaslan Doğan, *Kriminoloji*, Ankara, 1998, s. 215 vd.

¹²⁷ *Scott/İspanya*, 1996, § 69 vd.

¹²⁸ *Wemhoff/Almanya*, 1968, § 9.

2,5 yıl ile yaklaşık 5 yıl arası yargılama öncesi tutukluluk süresini aşırı bulmuştur.¹²⁹ Bu nedenle yargılama öncesi tutukluluk hali, ancak kamu yararı için kesinlikle gerekli olduğu durumlarla sınırlı tutulmalı, bununla birlikte devam ettiği müddetçe tutukluluk hali kesin kamu yararı nedeniyle yeterli gerekçelere dayandırılmalıdır. Uygulamada mahkemelerce yazılan “suçun niteliğini, delillerin durumunu ve dava dosyasının içeriğini göz önünde bulundurarak” gibi kalıplaşmış ifadeleri kullanarak tutukluluğun uzatılması kararını AİHM gerekçe olarak kabul etmemektedir.¹³⁰ Her halükârda yargılama öncesi tutukluluk, makul süreyi aşmamalıdır. Yani tedbir mahiyetindeki tutukluluk cezaya dönüşmemelidir.

AİHM’in bu konuda verdiği son kararlardan *Cahit Demirel/Türkiye* kararında, başvurunun karardan önce 6 yıl 4 ay tutuklu kalmasını, Sözleşme’nin 5/3. maddesine aykırı bulmuştur. Mahkeme, söz konusu davada, ne delillerin durumunun, ne suçlamanın ciddiyetinin 6 yıl 4 aydan uzun tutukluluk süresini haklı çıkaracağı görüşündedir. AİHM, başvuranın serbest kalmasının, belli bir süre geçtikten sonra, özellikle de kovuşturmanın ileri safhalarında ne ölçüde risk oluşturacağını ortaya koymadığını gözlemlemiştir. Ayrıca, ilk derece mahkemesi, ülkeden çıkma yasağı veya kefaletle serbest bırakma gibi, başvuranın tutukluluğunun devamının dışında önleyici tedbirlerin uygulanmasını hiç göz önünde bulundurmamıştır. Böylece AİHM, ilk derece mahkemesinin, basmakalıp gerekçelerle tutukluluk süresinin haklılığını ortaya koyamayacağını, dolayısıyla sözleşmenin 5/3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.¹³¹

¹²⁹ *Punzelt/Çek Cumhuriyeti*, 2000 § 37 vd ; *Pantano/İtalya*, 2003, § 49 vd.

¹³⁰ *Cahit Demirel/Türkiye*, 2009, § 27.

¹³¹ Benzer karar: AİHM *Mehmet Yavuz/Türkiye*, 2007, § 18.

AİHM yukarıda bahsedilen *Cahit Demirel/Türkiye* kararında, genel ölçütleri tekrarlamıştır. Buna göre, makul süre hesabında başvuruçunun yakalanıp gözüaltına alındığı tarihi esas almıştır. Makul süreyi ilk derece mahkemesinin karar tarihine kadar sürdürmüştür. Bu davada AİHM 9 yıl, 1 ay süren yargılamayı, AİHS'in 6/1. maddesinde düzenlenen makul süre ihlali olarak görmüştür.¹³²

Ceza yargılamasında “doğrudan sorgulama” önemli bir usul aracıdır ve gerektiği şekilde uygulanmalıdır. Bununla adil yargılanma teminatı getiren AİHS'in 6/3. maddesi uyumlu hale getirilmelidir. Yani kendisine bir suç isnat edilen herkesin, aleyhinde tanıklık edenleri sorgulama ya da sorgulatma ve kendi lehine tanıklık edeceklerin kendi aleyhine tanıklık edenlerle aynı şartlarla hazır bulunması ve sorgulanmasını isteme hakkı olmalıdır.

Türkiye’de kanıtların çoğu yargılama öncesi aşamada, özellikle de soruşturma sırasında toplanmaktadır. Yargılama öncesi aşamada sanığın hakları, savcının soruşturmayı süratli ve etkin bir şekilde yapma ve iddianameyi hazırlama görevi ile çakışmaktadır. AİHS, bu farklı haklar arasında bir denge oluşturmaktadır.

Kural olarak savcılar, sanıkların mevcut durumda masumiyetlerine ya da suçluluklarına işaret eden belgelere, davanın başında erişebilmeleri gerektiğinden haberdar olmalıdırlar. Savcılar, bu hakkın kısıtlanmasının kesin kamu yararını koruma ihtiyacından kaynaklandığını, bu kısıtlamaya söz konusu ihtiyacın değerlendirilmesi sonucunda daima bir hakim tarafından karar verilmesi gerektiğini bilmelidirler. Ceza yargılamasında adil yargılanma ve makul sürede yargılanma için, çapraz sorgulama tam olarak uygulanmalı, sanıkların masumiyetlerine ya da suçluluklarına işaret eden belgelere davanın başında

¹³² *Cahit Demirel/Türkiye*, 2009, § 39.

erişebilme hakkı olmalı ve bu hakkın kısıtlanması kesin bir kamu yararını koruma gereğinden kaynaklanmalı, kısıtlama ancak hakim kararı ile getirilmelidir. Yargılama öncesi tutukluluk hali çok yaygındır. Tutukluluk halinin kamu yararı için kesinlikle gerekli olduğu durumlarda, sürenin sınırlandırılması ve son çare olarak kabul edilmesi gerekir.¹³³

Uygulamada, ilk tutuklama kararının ardından, tutukluluğun devamına ve salıverilme taleplerinin reddine ilişkin kararlar ile tutukluluk süresi uzatılabilmektedir. Konu hem düzenleme, hem de uygulama açısından oldukça sorunludur.¹³⁴

AİHS 5. madde ile azami bir tutukluluk süresi getirmemiş, ancak sözleşmenin 5/3. maddesinde tutukluluk süresinin “makul süreyi” aşmamasını öngörmüştür.

“.....kişinin makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır. Salıverme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabilir.”

Tutuklama ve tutukluluğun devamına ilişkin gerekçeler “konu ile ilgili” ve “yeterli” ise, AİHM bu durumda, yetkili ulusal makamların muhakeme sırasında gerekli özeni gösterip göstermediklerine bakmaktadır.¹³⁵ Tutukluluk süresinin hesaplanmasında AİHM, süreyi, eğer varsa gözaltına alma tarihinden başlatmakta ve ilk derece mahkemesinin “hüküm” tarihinde bitirmektedir. Temyiz aşamasındaki tutmayı tutukluluk süresinden saymamakta, hükümlülük olarak görmektedir.¹³⁶ Eğer tutuklu kişi, ilk derece mahkemesi önündeki yargılama devam

¹³³ Türk Yargısının Etkinliği ve Ceza Adalet Sistemi Raporu, s. 37 vd.

¹³⁴ TBB, İnsan Hakları Merkezi, Tutuklama Raporu, 2010.

¹³⁵ *Matznetter/Avusturya*, 1969, § 57 ; *Letellier/Fransa*, 1991, § 56 vd.

¹³⁶ Türkiye’de 2010 yılında Yargıtay aşamasında müebbet hapis cezasıyla yargılanan kimi tutukluların tutukluluk süresinin dolması gerekçesiyle salıverilmeleri, kamuoyunda ve hukukçular arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır. Sonradan verilen kararlar AİHM’in bu içtihatlarına uygun olarak verilmiştir (Kamuoyunda Hizbulah Davası olarak bilinen dava).

ederken salıverilmiş ise, tutukluluk süresi de salıverme tarihine kadar devam etmiş olmaktadır.

Tutukluluk süresinin “makul” olup olmadığı, tutuklama koşullarının gerçekten var olup olmadığı, her olayın kendi koşulları içinde incelenerek belirlenmelidir. Bir başka deyişle, kişinin suç işlediğine dair “*kuvvetli şüphe*” kalkmışsa veya makul şüphe sürüyor olsa bile, kamu yararı yoksa (kaçma, delilleri karartma tehlikesi, suçta tekerrür tehlikesi, kamu düzeninin bozulması gibi riskler kalmamış ise), tutukluluk devam etmemelidir. Devam etmesi halinde AİHS 5/3. maddedeki “*makul sürede salıverilme hakkı*” ihlal edilmiş olacaktır.

Anayasa'nın 19/8. maddesi ile “*makul sürede*” salıverilme hakkı getirilmiştir: “*Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır*”. CMK 102. maddede tutukluluğun devam edebilmesi için azami süreler getirilmiştir. Ağır Ceza Mahkemeleri'nin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok 1 yıl olabilmekte, zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek bu süre 6 ay daha uzatılabilmektedir. Ağır Ceza Mahkemeleri'nin görevine giren işlerde tutukluluk süresi, en çok 2 yıl olup, bu süre, zorunlu hallerde gerekçe gösterilerek en çok 3 yıl uzatılabilmektedir.

CMK 102/2 ve mülga 252/2. maddeleri ile tutuklu kalma süresinin 10 yıla çıkarılması, bununla yetinilmeyip Özel Görevli Ağır Ceza Mahkemeleri'nin görevi kapsamındaki suçlar yönünden 31.12.2010 tarihine kadar mülga CMUK'un 110. maddesinin uygulanmasına ilişkin düzenlemeler, makul sürede salıverilme hakkını göz ardı eden bir yaklaşımın ürünüdür.

CMK'nın 102. maddesi, tutukluluğun devam edebilmesi için *makullük* koşulu yerine, *azami süreler* getirmiştir. Yasada bu süreler dolmadan tutukluluk süresinin uzunluğunu değerlendirebilmek için bir kriter bulunmamaktadır. Bu kapsamda önemli sorun, ağır cezalı suçlardaki 5 yıllık azami tutukluluk süresinin AİHS 5. maddedeki makul süreyi aşıyor olmasıdır. 5 yıllık azami süre, risk koşulunun aranmadığı *katalog suçlar* bakımından, suç işlediğine dair hakkında kuvvetli şüphe bulunan bir kimseyi tutuklu yargılayabilmesi için mahkemelere verilmiş “*açık çek*” gibi görünmektedir.¹³⁷

CMK 102. maddesi, tutuklulukta “*makul süre*” şartını arayan Anayasanın 19/8 ve AİHS 5. madde düzenlemelerine aykırıdır. Bu nedenle CMK 102. maddesine bir ek yapılarak, tutukluluğun *makul süreyi aşamayacağı belirtilmelidir*. Bu, aynı zamanda Anayasa'nın 90. maddesinin de bir gereğidir.

Uygulamada, Yargıtay incelemesi kapsamında da ciddi sorunlar gözlenmektedir. Örneğin, Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanan ve 3 aydır tutuklu olan, azami 1 yıllık tutukluluk süresi olan bir sanığın 2 yıl hapis cezasına mahkum edilmesi ve tutukluluğunun devamına karar verilmesi, Yargıtay karar incelemesinin de en az 1,5 yılda sonuçlandığı göz önüne alındığında, tutukluluk 1 yıllık azami süreyi ve hatta 6 aylık zorunlu hallerdeki uzatma süresini de aşmış olmaktadır. Uzatma kararlarının, C. Savcısının, şüpheli veya sanık ile müdafinin görüşleri alındıktan sonra verileceği yolundaki CMK 102/3. maddesi göz önüne alındığında, bu hükmün uygulanması fiilen olanaksız hale gelmektedir. Özellikle dosya halen Yargıtay C. Başsavcılığında ise, tutukluluğun devamına ilişkin kararda önemli uygulama sorunları ortaya çıkmaktadır.

¹³⁷ TBB, İHM, Tutuklama Raporu s. 51.

Uygulamada, benzeri durumlarda sanığın “koşullu salıverilme” hakkına göre de fazladan hapis yattığı örnekler yaşanmaktadır.

Kimi durumlarda sanık, fazladan hapis yatmasa bile, temyiz nedeniyle, hakkındaki hüküm kesinleşmediğinden, İnfaz Yasası düzenlemelerinin tanıdığı bir kısım haklardan yararlanamamaktadır. Hükümlünün cezasının 1/5’ini iyi hal ile geçirmesi halinde açık cezaevine çıkabilmesi (Yönetmelik 6. madde), 2 yıl ve daha aşağı hapis cezası alanların doğrudan bu cezayı açık cezaevinde çekebilmesi (İnfaz Kanunu 14/3. madde), hükümlünün cezasının ertelenebilmesi (İnfaz Kanunu 17. madde) durumlarında olduğu gibi.

Bazı örneklerde ise temyiz yoluna gitmenin ortaya çıkarabileceği bu türden tehlike ve zarar olasılıkları nedeniyle, kimi sanıklar, suçsuz da olsalar, her sanık için Anayasal bir hak olan¹³⁸ temyizden vazgeçebilmektedirler. 2010 yılı itibariyle bazı Yargıtay Ceza Daireleri’nde iş yükü/bekleme sürelerine ilişkin sayısal veriler, söz konusu sakıncayı açıkça ortaya koymaktadır:

Daire	İş yükü	Bekleme süresi (gün)
6	71.827	598
7	56.263	593
10	48.458	548
2	45.260	165
3	40.805	335
4	38.433	248
11	32.312	274
9	28.375	200

¹³⁸ Anayasa 36/1. Madde : “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir”.

Bu sayısal verilere göre, Yargıtay'da bir dosyanın ortalama bekleme süresi 359 gün olmaktadır. Bu süre, yukarıdaki sakınca ve kaygıları artırmaktadır.¹³⁹

III- YARGILAMADA MAKUL SÜRE

AİHM'nin içtihatlarında, devletlerin “makul süre” bakımından hukuk sistemlerini AİHS'in 6. maddesinin gerekliliklerine uymalarını temin edecek biçimde düzenlemeye yönelik pozitif görevleri vurgulanmaktadır.¹⁴⁰ Her ne kadar mahkeme işlemlerinin 6. madde kapsamında süratle yürütülmesi gerekli olsa da, AİHM bazı kararlarında daha genel anlamda “adaletin gereğince yerine getirilmesi ilkesi”nin de göz önünde tutulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴¹ Buna göre AİHS ve AB Temel Haklar Şartı'nda yer verilen adil yargılanma ilkeleri, hep birlikte adli sistemlerin kalitesini iyileştirme amacına hizmet etmektedir. Sözleşme ve Şart uyarınca, ilgililerin hakları ve adaletin düzgün biçimde yerine getirilmesi gerekliliği teminat altına alınmalıdır. Bu ise, adil yargılanma gerekliliklerinin *sürat ve etkin dava akışı yöntemiyle bir arada götürülmesi gerektiği anlamını taşımaktadır.*

Avrupa Yargıçları İstişare Konseyi (CCJE), adli kararların kalitesi hakkındaki görüşünde, adli sistemin etkinliğini değerlendirmek için, hakimlerin kendi kendilerini değerlendirmelerini ve bu değerlendirme sürecinde ayrıca meslektaşlarının yanı sıra dışarıdan kişiler (avukatlar, savcılar, hukuk fakültelerinin akademisyenleri, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi) tarafından da değerlendirmeye tabi tutulmalarını teşvik etmektedir.¹⁴²

¹³⁹ TBB, İHM, Tutuklama Raporu s.52.

¹⁴⁰ *Scordino /İtalya*, 2006, § 42 vd.

¹⁴¹ *Boddaert/Belçika*, 1992, § 36.

¹⁴² Türk Yargısının Etkinliği ve Ceza Adalet Sisteminin Raporu s.7.

Adalet Bakanlığı'nın açıkladığı istatistikî raporlara bakıldığında, son yıllarda Türkiye'deki mahkemelerin dava girişinin, iş yükünün, dava yığılmasının ve yargılama sürelerinin arttığını, dolayısıyla üretkenlik oranı artsa da temizlenme oranının azaldığını görmekteyiz. Yine Adalet Bakanlığı verilerine göre, yüksek mahkemelerin iş yükü nedeniyle neredeyse çalışamaz hale geldikleri görülmektedir (Ek-Tablo, 16-17).

-Yargıtay Ceza Daireleri'nin dava temizlenme oranı 2007 yılında %70.8 (gelen dava sayısı 182.733, karara bağlanan dava sayısı ise, 129.420), 2008 yılında %80.36 (gelen dava sayısı 245.604, karara bağlanan dava sayısı 197.375), 2009 yılında %78'di (gelen dava sayısı 279.725, karara bağlanan dava sayısı 218.201). Bu üç yıl içerisinde dairelerin üretkenliği kayda değer ölçüde artmış olsa da *dava yığılması* (bir sonraki yıla aktarılan davalar) 2007 yılında 141.005 iken, 2009 yılı sonunda iki katının üzerinde artış sergileyerek 304.071'e ulaşmıştır. Yargıtay'ın önünde görülmeyi bekleyen hukuk ve ceza dava dosyaları toplamı, 2010 yılı başında bir milyonun üzerinde idi (Ek- Tablo 18).

- Danıştay'ın temizlenme oranı, 2010 yılında %84.47 (gelen dava sayısı 124.464, karara bağlanan dava sayısı 105.146 idi). Dava yığılması da buna paralel olarak artmıştır. Bir sonraki yıla devredilen dava sayısı 168.462'dir. Bu rakam, gelen yeni dava sayısından fazladır.

İlk derece mahkemeleri ile ilgili verilen rakamlar, adli sistemin bütününün sıkıntı içerisinde olduğunu göstermektedir. Çünkü iş yükü ve yargılama süreleri giderek artmaktadır. Ankara ve İstanbul'daki mahkemelerin rakamlarına bakıldığında, şu sonuca varılmaktadır :

İş yükü ve dava yığılması sorunu genel olarak ilk derece mahkemelerinde de görülmektedir. Örneğin Ankara Bölge İdare Mahkemesi'nde her yıl fazladan %10 iş yükü birikmektedir. Ankara İdare ve Vergi Mahkemeleri'nin dava temizlenme oranı 2010 yılında %84.79 idi. Ankara 8. İdare Mahkemesi'nin ortalama dava temizlenme oranı 2007, 2008 ve 2009 yıllarında %91 idi. Her ne kadar Ankara ve İstanbul Hukuk Mahkemeleri genel olarak daha verimli olsalar da, bazı önemli ihtisas mahkemeleri için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Örneğin 2010 yılında dava temizlenme oranları Ankara İş Mahkemeleri için %76.4, İstanbul İş Mahkemeleri için %85.8, Ankara Tüketici Mahkemeleri için %65.4 iken, İstanbul Tüketici Mahkemeleri için %78.2 idi.

Ceza Mahkemelerinin iş yükünün 2010 yılında arz ettiği tablo da benzer kaygılar doğurmaktadır. Ekteki tablolardan anlaşılacağı gibi, bu mahkemelerin temizlenme oranı %87.9 idi. 2010 yılı itibariyle özellikle Ankara ve İstanbul Sulh Ceza Mahkemelerinde sorunlar büyümektedir. Bu mahkemelerin temizlenme oranları Ankara için %68.8, İstanbul için %40.9'dur. İstanbul Sulh Ceza Mahkemesi'nde yığılan dava sayısı bir yıl içerisinde 3 katına çıkmıştır. Bir sonraki yıla aktarılan dava sayısı 70.657'den 208.308'e yükselmiştir.

Ülkemizde iş yükü durumunun en kötü olduğu mahkemeler Çocuk Mahkemeleridir. Bu mahkemelerin 2010 yılındaki temizlenme oranı %78.5 idi. Bazı mahkemeler, yeni açılan davaların ancak pek az bir bölümünü karara bağlayabilmiştir.

IV- YEREL MAHKEMELERDE GÖRÜLEN DAVALAR VE MAKUL SÜRE

Çalışmamızın sonundaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de açılan ve aynı yıl içinde biten dava sayılarına bakıldığında, davaların sonuçlandırma oranlarının Avrupa

Konseyi'ne üye diğer ülkelerin çok gerisinde kaldığı görülür. Her yılın sonunda, önemli oranda dava bir sonraki yıla devredilmektedir. Görülmekte olan (derdest) davalar, gelen yeni davalarla birlikte, mahkemelerin altından kalkamayacağı oranlara ulaşmaktadır. 31.12.2011 tarihi itibarıyla AIHM önünde karar verilmeyi bekleyen toplam başvuru sayısına baktığımızda, Rusya 40.250 başvuru ile 1. sırada iken, Türkiye, 15.950 başvuru ile 2. sıradadır.¹⁴³ Türkiye'yi 13.750 başvuru ile İtalya, 12.000 başvuru ile Romanya ve 10.250 başvuru ile Ukrayna izlemektedir.

Türkiye aleyhine AIHM'e yapılan başvuruların yıllara göre dağılımına bakıldığında, başvuruların sayısının her geçen yıl arttığı, son yıllarda katlandığı görülmektedir.¹⁴⁴ AIHM'in 2011 yılı raporundaki verilere göre, 31.12.2011 tarihine kadar Türkiye aleyhine verilen ihlal kararlarının 1222'si adil yargılanma hakkı, 611'i mülkiyet hakkı, 554'ü özgürlük ve güvenlik hakkı, 407'si işkence yasağına ilişkindir.¹⁴⁵ Başvuruların büyük bir çoğunluğunun adil yargılanma hakkına ilişkin olduğu görülmektedir. Bu durum da yerel mahkemelerde görülen davaların, AIHS 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma ve makul süre ilkesine uygun olmadığını göstermektedir

Davaların uzun sürmesi, kamuoyunda adaletin tecelli etmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir.¹⁴⁶ Hukuk davalarında davaların çok uzun sürmesi, dava konusu meblağın değerini yitirmesi ve anlamsız kalması sonucunu da doğurmaktadır. Birçok kişi, sırf

¹⁴³ Sedat Özcan - Akif Yorulmaz, AIHM 2011 Yılı Raporunda Türkiye, Çağın Polisi Dergisi, Mayıs 2012, Sayı : 125, Ankara, s. 12.

¹⁴⁴ 2005 Yılında 2488, 2006 Yılında 2328, 2007 Yılında 2830, 2008 Yılında 3706, 2009 Yılında 4474, 2010 Yılında 5821, 2011 Yılında 8702.

¹⁴⁵ Sedat Özcan- Akif Yorulmaz s. 13.

¹⁴⁶ Mithat Sancar –Suavi Aydın, “*Biraz Adil, Biraz Değil*”, Tesev Yay, İstanbul, 2009, s. 54.

bu nedenle ya alacağını talep etmekten vazgeçmekte, ya da kendisine önerilen çok düşük meblağlara razı olmak zorunda kalmaktadır.

Ceza davalarında davaların makul sürede bitmemesi, çoğu zaman zamanaşımı nedeniyle düşmesi de kamuoyunda adalete olan güveni sarsmaktadır.¹⁴⁷ Örneğin 18 yıldır devam eden “Sivas Davası”nın yakalanamayan sanıklarla ilgili bölümünün zamanaşımı nedeniyle düşmesi, kamu vicdanını sızlatmıştır. Bunun gibi birçok dava zamanaşımı nedeniyle düşmekte, suç, işleyen yanına kâr kalmaktadır.

Türkiye’de davaların aşırı yığılması ve mahkemelerin iş yükünün artmasının nedenlerinden biri de idarenin inisiyatif kullanmayan, çekingen tavrıdır. İdareye karşı açılan davalarda, bir olay nedeniyle yüzlerce dava açılması geleneğinin yerleşmiş olması, mahkemelerin iş yükünü artıran sebeplerin başında gelmektedir. İdare, bir konuda açılan ve kesinleşen davadan sonra vatandaşlara yargı yolunu göstermek yerine; düzenleyici bir tasarrufla, ihtilafları, kesinleşen mahkeme kararı doğrultusunda çözse, idare ve iş mahkemelerindeki davalar önemli oranda azalacaktır. Kesinleşen kısmî davadan sonra, ek dava açılması yerine, ek talebin idarece kendiliğinden karşılanması da dava sayısının azalmasında önemli bir etken olacaktır.¹⁴⁸

Dönemsel olarak Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi raporları, AB Türkiye İlerleme Raporları, İstişari Yargı Ziyareti Sonrasında Düzenlenen Raporlar, Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ) raporları ile Türk Yargı Sisteminin Avrupa Konseyi üye devletlerinin standartları ile uyum ve farklılıkları rapor edilmektedir. Bu raporların ortak tespiti ve Adalet

¹⁴⁷ Çetin Aşçıoğlu, Doğru ve Güvenli Yargılama Hakkımız Var, s. 151, 1995.

¹⁴⁸ CEPEJ, Avrupa Etkin Yargı Komisyonu’nun Türk Yargısının Etkinliği ve Ceza Adalet Sistemi başlıklı 2010 Raporu.

Bakanlığı'nın verilerine göre, özellikle yüksek mahkemelerdeki ağır iş yükü, büyük miktarlarda dava yığılması ve mahkeme işlemlerinin uzun sürmesi, adil yargılanma hakkını ve makul süreyi ihlal etmektedir.

Bu raporlara göre; İstinaf Mahkemelerinin acilen çalışır hale getirilmesi, ilk derece mahkemelerdeki boş hakim ve savcı kadrolarının takviye edilmesi gerekmektedir. Mahkemeler, verimliliklerini artırmak, hizmet kalitelerini yükseltmek ve yargıya güveni arttırmak için, modern idare tekniklerini benimsemek durumundadırlar.¹⁴⁹

Türkiye'de özellikle taşrada birçok mahkeme, ortalamanın çok altında iş hacmiyle çalışırken, birçok mahkeme de ortalamanın çok üstünde bir yoğunlukla çalışmaktadır. Bu nedenle CEPEJ Raporu'nda önerildiği gibi ücra yerlerdeki mahkemeler birleştirilmeli; mahkeme başkanları tayin edilerek, adliyelerdeki birimleri yönetme görevlerini performans standartlarına göre yerine getirme konusunda eğitilmelidirler. Hakim ve Savcıların omuzlarındaki idari görevler alınmalıdır. Uzman ve eğitimli idari personel kapasitesi oluşturma adına, memurların işlevlerinde ayrıma gidilmeli ve işlevler net biçimde tanımlanmalıdır.

Adaletin kalitesi ve dava yönetimi konusunda, hukuki belirliliği artırmak, içtihatlarda farklılığı önlemek ve uygulamaları standartlaştırmak için, aynı mahkemenin veya farklı mahkemelerin hakimleri arasında toplantılar düzenlenerek, deneyim ve uygulamalar hakkında fikir alışverişinde bulunma ve içtihat tartışma ortamları yaratılmamaktadır. Özellikle yüksek mahkemelerin kararları düzenli olarak yayınlanmamakta, özetlenmemekte ve tasnif edilmemektedir. Mahkemelerde duruşma tarihlerinin tarafların vekilleri ile işbirliği içerisinde

¹⁴⁹ CEPEJ Raporu, s. 2.

belirlenmesi ile ilgili uygulamalar benimsenmemekte ve tarih belirleme, öngörülebilir işlem süresi dikkate alınarak yapılmamaktadır.

Hukuk ve ceza alanlarında, sadece avukatlardan oluşacak arabulucularla “arabuluculuk” uygulanması teşvik edilmemektedir. Adli işlemlerin süresi izlenmemekte; hakimler, işlem sürelerine dikkat etmemekte, eski davalara ve tutuklu dosyalara öncelik vermemektedir.

Oysa adalet sistemi, vatandaşların menfaatlerine hizmet edecek ve haklarını teminat altına alacak bir kamu hizmeti anlayışı ile ele alınmalıdır. Bu kapsamda, kamuoyuna etkin biçimde yol gösterilmesi ve bilgi verilmesi amacıyla mahkemelerde ve Cumhuriyet Savcılıklarında UYAP ile bağlantılı danışma masaları oluşturulmamakta, dava rehberleri hazırlanarak yayınlanmamakta, mahkeme personelinin, avukatların ve yararlanıcıların mahkemelerin işleyişi ve adli sistem ile ilgili memnuniyetlerinin ölçülmesi amacıyla anketler düzenlenmemekte ve yararlanıcıların şikayetlerinin ele alınmasına ilişkin prosedürler oluşturulmamaktadır.

Ek'teki tablolardan da anlaşılacağı gibi, ülkemizde Çocuk Mahkemelerinin ve tutukevlerinin sayısı yeterli değildir. Bu nedenle Çocuk Mahkemelerinin ve çocuklara özgü tutukevlerinin sayısı artırılmalıdır. Çocuk Mahkemelerinde ortalama yargılama süresi çok uzundur ve Adli Kolluk Yönetmeliği henüz uygulanmamaktadır.

V- AİHM'İN YEREL MAHKEMELERDEN BEKLEDİĞİ MAKUL SÜRE

AİHM, makul süre ile ilgili içtihatlarını geliştirirken, olaylar ölçeğindeki öznel yorumlarla başlamış, yargı yerlerinin sorunları çözmedeki beceri ya da isteksizlikleri üzerinde durmuş, giderek yargı erkinin işleyişinde devletlerin genel yükümlülüklerine yönelmiştir. AİHM, yerel mahkemelerdeki yargılamalarda “yararsız ve dağınık” bir süreç izlenmesini, makul süre kavramına aykırı bulmuştur.

Soruşturma yargıcının, başvurucuyu sorgulama veya yüzleştirme gibi soruşturma işlemlerini aylarca yapmamasını, ilk soruşturmanın sona ermesinden sonra aylarca, bazen 1 yıl gibi uzun süre sonra son soruşturmanın açılmasını, duruşmaların başlamasından aylar sonrasına ikinci duruşma için gün verilmesini, adil yargılanma hakkının ihlali saymıştır. Keza yurt dışına gönderilen yazıların yanıtlarının aylarca beklenmesini, başvurucunun dosyasının diğer suç ortaklarından ayrılması için geçen uzun süreleri de makul süreye aykırı bulmuştur.¹⁵⁰

AİHM'e göre, makul sürede yargılanma ilkesinin esas amacı, ceza yargılanmasında sanığın uzun süre isnat altında kalmasını önlemek ve isnadın en kısa sürede karara bağlanmasını sağlamaktır. Bu süreç, temyiz başvurusu sonucunda ulaşılmış olsa bile, beraat veya mahkûmiyet kararının verilmesine kadar sürer. Ayrıca yargılamanın gecikmesine karşı sanığa tanınan korumanın, davadaki ilk duruşmada sona ermesi için hiçbir neden yoktur. İlk derece mahkemelerinin, davayı nedensiz ertelemelerden veya aşırı geciktirmekten kaçınmaları gerekir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Neumeister/Avusturya, 1968, § 4.

¹⁵¹ Güney Dinç, Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TBB Yay. Ankara 2006, s. 234.

Makul sürede yargılanma konusunda, ulusal mahkemelerin AİHM kararları ile uyum içinde olmaları beklenmektedir. İş yükünün yoğun olması, davaların makul sürede bitmemesi için bir gerekçe değildir. Burada ulusal makamlara gerekli önlemleri alma konusunda yükümlülük düşmektedir.

Yargı yerlerinin iş yükünü azaltmak için, devletlerin gerekli önlemleri almaları gereğine değinen AİHM , bu önlemleri almayan devletlerdeki yargılamaları makul süreye aykırı bulmaktadır.¹⁵² Bu ölçütler, hem ceza hem de hukuk yargılamaları için geçerlidir.

Ulusal mahkemelerin, yargılamanın durması veya yavaşlaması anlamına gelecek derecede hiçbir işlem yapmadan dosyayı bekletmesi, Sözleşme'nin ihlalinin temel nedeni olarak değerlendirmektedir. AİHM'e savunma vermek durumunda kalan hükümetler, davaların uzama nedenlerini genellikle mahkemelerin iş yükünün artmasına dayandırmaktadırlar. Oysa egemenlik haklarının gereği olarak, devletlerin yargı erkini en elverişli biçimde örgütleyip, doğruluk içinde çalıştırma yükümlülüğü karşısında, bu tür gerekçeler makul görülmemektedir.

Davaların uzaması, idari yargı açısından da eleştirilen bir konudur. Türkiye'de İdare ve Vergi Mahkemeleri ile Danıştay'da karşılıklı olarak iki kez yinelenen dilekçe ve yanıtların gönderilme işlemleri tamamlanınca, dava dosyaları "tekemmül etmekte" ve mahkeme kalemlerindeki dolaplarda sıralarının gelmesi için aylarca, hatta yıllarca bekletilmektedir. AİHM, hiçbir işlem yapılmadan geçen bu tür beklentiler için, "davanın durması" deyimini kullanmaktadır. Davanın durma süreleri uzayınca ya da başka nedenler eklenince, yargılamada makul süreler aşılmış olmaktadır. Yukarıda izah edildiği gibi, makul sürenin

¹⁵² *Buchholz/Almanya*, 1981, § 49.

saptanması açısından AİHM'in belirlediği 3 öge vardır. Bunlar sırasıyla; olayın karmaşıklığı, başvuru tutumu ve resmi organların tutumudur.

Bu 3 öğeden olayın (davanın) karmaşıklığı, davanın içeriğinden kaynaklanan nedenlere dayanmaktadır. Bunlar; uyuşmazlığı ilgilendiren hukuk kuralları, dinlenecek kişilerin sayısal açıdan çokluğu, yabancı ülkelerden gelecek bilgi ve kanıtların elde edilme süreleri, dosyanın başka davalarla olan bağlantıları gibi nesnel etkenlerdir. Başvurucuların davaların uzamasından sorumlu tutulabileceği alanlar ise, hakkın kötüye kullanılması anlamına gelebilecek olan son derece sınırlı etkinliklerdir. Kaldı ki, bu tür girişimler de, usul yasaları ile sınırlandırılıp art niyetli uzatma çabalarının önü alınabilir.¹⁵³

AİHM, yargılama süresinin uzaması durumunda, devletlerin bu konudaki yakınmaları inceleyip karara bağlamaya yetkili yargı birimleri kurmalarını gerekli görmüş, aksi yöndeki uygulamaların AİHS'in 13. maddesindeki "etkili başvuru hakkı"na aykırı düşeceğini belirtmiştir.¹⁵⁴

AİHM, yerel mahkemelerdeki yargılamalarda, makul sürelerin aşılmasındaki asıl etkeni "resmi makamların tutumu" başlığı altında değerlendirmektedir. Olay, uyuşmazlığın geçtiği yargı yeri ölçeği ile sınırlandırılmamakta, ülkenin yargısal ve yönetsel yapılanması temel alınmaktadır. Nüfus, tapu, güvenlik gibi birimlerden gelecek belge ve bilgilerin gecikmesi, ilgili devletin sorumluluğu altındadır. Bizdeki idari makamların genel uygulaması, mahkemelerden gelen yazılara hemen cevap vermek yerine ikinci, hatta üçüncü tekit yazısından sonra cevap vermek şeklindedir. İdarenin ilgili birimleri, buna "iş yoğunluğunu"

¹⁵³ Dinç, s. 240.

¹⁵⁴ *Kulda/Polonya*, 2000, § 146.

gerekçe olarak göstermektedirler. Oysa çoğu idari cevap, mahkemelerce elektronik ortamda sağlanabilir.

Yargıcın, savcının dosyayı okumadıkları için duruşmanın ertelenmesi; avukatın savunmasını hazırlamak için gerekenden çok süre talep etmesi, yargısal yapılanma ile doğrudan bağlantılıdır. Bütün bu koşullar birlikte ele alındığında, davalarda “makul süre”nin aşılmasındaki en önemli etken (AİHM’in kararlarında da sıklıkla belirtildiği gibi), yeterli nesnel önlemleri almayan devletler olmaktadır. Makul sürede yargılanma hakkına ilişkin, mahkemenin değerlendirme ölçütlerini bütünlük içinde sunmak amacıyla, Türkiye ile ilgili iki davadaki gerekçelere bakmakta yarar vardır. Bu davalardan birincisi *Sargın, Yağcı/Türkiye* davası, diğeri *Mansur/Türkiye* davasıdır.

Sargın-Yağcı/Türkiye davasında, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde 20 celse yapılmış, bunlardan 16’sı yalnızca delillerin okunmasına ayrılmış, ancak dosyada mevcut bulunan belgelerin adedi ve niteliği göz önüne alındığında, bu davanın AİHM’in birinci ölçüt olarak aldığı “*karmaşık bir dava*” olarak nitelendirilemeyeceğine karar verilmiştir. İkinci olarak “*başvuru sahibinin kusurlu davranışları*” konusunda yapılan incelemede; sanıkların ve avukatlarının davranışlarının davanın yürüyüşünü engelleyici bir nitelik göstermediği kabul edilmiştir. Çok sayıda savunma avukatının bulunması ve duruşma sırasında alınan güvenlik önlemlerinin, davanın akışını belli bir ölçüde yavaşlattığı kabul edilmişse de, bütün bu etkenlerin olaydaki uzun süreyi açıklamaya yeterli olmadığı görüşü benimsenmiştir.

Üçüncü ölçüt olarak, “*adli makamların davranışları*” açısından konu incelenmiş ve mahkeme, her bir oturumun yarım gün sürmesini ve duruşma günleri arasında uzun aralar verilmiş olmasını, bunun yanında beraat kararının 12 Nisan 1991 tarihinde yürürlüğe giren

Terörle Mücadele Kanunu'nun çıkmasından sonra 6 ay kadar beklenerek verilmiş olmasını, AİHS'in 6. maddesinde düzenlenen "makul sürenin" ihlali niteliğinde görmüştür.¹⁵⁵

Yukarıda bahsedilen *Mansur/Türkiye* davasında, Mansur isimli kişi, uyuşturucu kaçakçılığı nedeniyle Edirne'de yakalanmış, hakkında aynı suç nedeniyle hem Edirne 1. Ağır Ceza, hem de Edirne 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde iki ayrı dava açılmıştır. Davaların açılmasından aylar sonra, mükerrer davalar birleştirilmiştir. Yargılamadaki işlemlerin makul süreler geçmesinden dolayı Sözleşme'nin ihlal edildiği iddiaları incelenirken, değerlendirmeye temel alınan sürenin 18 Nisan 1984'te Edirne 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan dava ile başladığı benimsenmiştir. İşlemlerin uzun sürmesinin makul karşılanıp karşılanmayacağı konusunda AİHM şu değerlendirmeleri yapmıştır:

Hükümet, davanın karmaşıklığını ileri sürerek adlî makamların işlemlerinde herhangi bir geciktirme kastı olmadığını beyan etmiş ve başvuru sahibinin davadaki davranışları konusunda bir iddiada bulunmamıştır. AİHM, davanın karmaşıklığının sorumlusu olarak, tamamen aynı olay ve aynı kişi aleyhine, hem de aynı şehirde ayrı iki davayı yürüten adli yetkilileri göstermiştir.

Bunlardan başka, Mahkeme; Yunan yetkililerinin dava ile ilgili istenen belgeleri Atina'daki Türkiye Büyükelçiliğine teslim ettikten sonra, birçok nedenden dolayı ve resmi daireler arasındaki iletişimsizlik yüzünden çevirilerinin yapılmadığına ve bunların zamanında kullanılmadığına işaret etmiştir. Üstelik Edirne 1. Ağır Ceza Mahkemesi, mahkûmiyet kararını Yunanistan'ın Salonika Mahkemesi'nin kararı, başvuru sahibinin itirafları ve Adli Tıp Enstitüsü'nün raporuna dayanarak vermiştir. Dolayısıyla dava karmaşık olarak

¹⁵⁵ *Sargın, Yağcı/Türkiye*, 1995, § 47.

nitelendirilmemiştir. Mahkeme, söz konusu olayda uyuşturucu kaçakçılığının varlığı nedeniyle adli makamların oldukça dikkatli davrandıklarına ve bu nedenle de işlemlerin geciktirilmediğine ilişkin hükümet savunmasını yerinde bulmamıştır. Zira AİHM'e göre taraf devletler, AİHS 6/1. maddesine uygun biçimde adli işlemleri düzene koymakla yükümlüdürler. AİHM, hem Edirne 1. Ağır Ceza Mahkemesi, hem de Edirne 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin önceden Yunanistan'dan gelecek belgelerin çevirilerinin yapılmasını beklemek konusunda ısrarlı olup, davayı ertelemelerine ve sonradan bu belgeler ellerine ulaşmadan başka delillerle karar vermelerine bir anlam verememiştir. Sonuç olarak, adli işlemler AİHS'in 6/1. maddesine aykırı olarak makul süreyi aşmıştır.¹⁵⁶

Geçmişte Sıkıyönetim ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin, günümüzde Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerinin yararlarından söz edenlerin en önemli gerekçeleri; bu mahkemelerin birer ihtisas mahkemeleri oldukları ve davaların çabuk sonuçlanacağı varsayımı idi. Oysa geçmişte Sıkıyönetim ve DGM'lerdeki, günümüzde Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerindeki yargılamalar göstermektedir ki, Türkiye'nin en uzun davaları, olağanüstü nitelikteki bu mahkemelerde yoğunlaşmıştır.¹⁵⁷

Özellikle yüzlerce sanıklı örgüt davaları, sonuçlandırılması olanaksız görülen yığılmalara neden olmaktadır. Bu davaların sanıkları da, yaşamlarını alt üst eden suçlamaların baskısı altında AİHM'de çözüm aramışlardır.

¹⁵⁶ *Mansur/Türkiye*, 1995, § 60.

¹⁵⁷ 02.07.2012 tarih ve 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertenmesi Hakkında Kanun ile 5271 sayılı CMK'nın 250-252. Maddeleri kaldırılarak, Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri'nin yetkileri 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. Maddesi içine monte edilmiştir. Böylelikle ismi ve tabelası değişen Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri, "Terörle Mücadele Mahkemeleri" olarak görevlerine devam edeceklerdir. Kaldırılan Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri ise, baktıkları davalar kesin olarak karara bağlanıncaya kadar görevlerini sürdürecektir.

724 sanıklı Dev Yol Davasında yargılanan, 6 yıl tutuklu kaldıktan sonra salıverilen, 765 sayılı TCK'nın 146/1. maddesi uyarınca ölüm cezasına mahkum edilen Osman Nuri Ramazanoğlu'nun başvurusunu AİHM, şöyle değerlendirmiştir: İlk derece mahkemesinde, gerek temyiz yargılamasında, gerekse Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki ikinci yargılamada önemli gecikmeler olmuştur. Başvurucuya karşı açılan davanın ve diğer davaların sayısındaki fazlalığın karmaşıklığa yol açtığı kabul edilebilir. Bu söylemle birlikte yargılamanın 21 yıldan fazla sürdüğü de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu sürenin 16 yılı aşan kısmı mahkemenin incelemesi kapsamındadır. Bu süre, karmaşıklık olasılığını haklı çıkarmayacak kadar uzundur. Ayrıca hükümet, gecikmenin, başvurunun davranışlarından kaynaklandığına yönelik herhangi bir iddiada da bulunmamıştır. AİHM'in kanısına göre, yargılamanın uzunluğu, ulusal mahkemelerin davayı gayretli bir biçimde ele almamasıyla açıklanabilir. AİHM, bu bağlamda sıkıyönetim mahkemesinin 12 yıl 4 ay sonra 19 Temmuz 1994 tarihinde bir karara varabildiğini gözlemlemektedir. Askeri Yargıtay ve Yargıtay'daki temyiz yargılaması sadece 1,5 yıl sürse de, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nin bir karara varması 6,5 yıl almıştır. Bu aşırı gecikmeler için davalı hükümet tarafından inandırıcı bir gerekçe gösterilememiştir.

Sunulan tüm kanıtları ve konu ile ilgili yerleşik içtihadını göz önünde bulunduran AİHM, söz konusu yargılamanın uzunluğunun "makul süre" koşuluna uymadığına karar vermiştir. Sonuç olarak, AİHS'in 6/1. maddesi ihlal edilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Ramazanoğlu/Türkiye 2003, § 35 vd. Bu dava, kamuoyunda Dev Yol Davası olarak bilinmektedir. Dava, 2012 yılı Ocak ayında zamanaşımından düşmüştür.

VI- AİHM'E GÖNDERİLEN DAVALARDA MAKUL SÜRE

AİHS 6. maddesinin 1. fıkrasında “Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasa ile kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasını **makul bir süre içinde**, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini isteme hakkına sahiptir.” hükmü yer almaktadır. Gerek hukuk davalarının ve gerekse ceza davalarının kabul edilebilir, makul bir süre içinde görülmesi esastır. Ne var ki, Türkiye’nin insan hakları karnesi bu yönüyle de pek parlak değildir. Zira Türkiye, halen aleyhine AİHM’e en çok başvuru yapılan ikinci Devlet (Rusya’dan sonra), en çok ihlal kararı verilen birinci Devlet durumundadır. Bununla ilgili örnek kararlara aşağıda yer verilecektir.

AİHS’nin 6/1. maddesinde yer alan makul süre yükümlülüğü, hem hukuk hem de ceza yargılanmasında bağlayıcıdır. Ancak Sözleşme’nin 6/1. maddesinde yer alan bu yükümlülük, bütün yargılama hukukunu ilgilendirdiği için, “tutuklulukta makul süre” kavramından farklıdır.¹⁵⁹ Zira yargılama öncesi tutuklulukta geçen süre, Sözleşme’nin 5/3. maddesinde düzenlenen “özgürlük ve güvenlik hakkı” ile ilgilidir. Sözleşme’nin 5/3. maddesi “.....yakalanan veya tutulan herkes hemen bir yargıç veya adli görev yapmaya yasa ile yetkili kılınmış diğer bir görevli önüne çıkarılmalı; kişinin **makul bir süre içinde** yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır.” hükmünü içermektedir. Bu hüküm, Sözleşme’nin 6/1. maddesindeki adil yargılanma kavramından farklıdır. Zira Sözleşme’nin 5/3. maddesinde sadece tutuklulukta geçen sürenin makul olup olmadığı incelenirken, 6/1. maddesindeki makul süreye olağan kanun yolları da dahil olmak üzere, yargılamanın bütününün makul olup olmadığı araştırılmaktadır. Ancak tutuklu sanığın

¹⁵⁹ İnceoğlu, s. 371.

yargılanmasında bu iki güvence birlikte yer almaktadır. Sözleşme'nin 5/3. maddesinin amacı, kimsenin tutuklu olarak çok uzun süre geçirmemesi iken, ceza davalarında 6/1. maddenin amacı, sanık kişinin akıbetinin ne olacağına ilişkin belirsiz bir konumda uzun süre kalmamasıdır.¹⁶⁰ Nitekim AİHM verdiği *Wemhoff-Almanya* kararında “tutuklu sanığın davasına öncelik verilme ve özel bir hızla hareket edilmesini isteme hakkı vardır” demektedir.¹⁶¹ Yani tutuklu yargılamalarda, mahkemelerin makul süreye daha fazla özen göstermeleri gerekir.

AİHM'ye göre, makul sürenin amacı, kişileri yargılama işlemlerinin süruncemede kalmasına karşı korumak¹⁶²; özellikle ceza davalarında suçlanan kişinin, uzun süre davasının nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşamasını önlemektir.¹⁶³ AİHM, kararlarında davaların makul bir sürede görülmesini emrederken, adaletin yerine getirilmesindeki etkililiğe ve güvenilirliğe zarar verebilecek gecikmeler olmaksızın adaletin yerine getirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

AİHS'ye taraf devletlerin, davaların makul sürede görülmesini sağlamak için yasal ve idari düzenlemeleri yapmaları gerekir.¹⁶⁴ AİHM'ye göre, 6/1. madde, devletleri, mahkemelerin bu fıkra gereklerinden her birini yerine getirebilmelerini sağlayabilecek şekilde hukuk sistemlerini düzenlemekle yükümlü kılmaktadır.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Feyyaz Gölcüklü, Yargılama Makamları Önünde Makul Süre, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yay. Nisan 1995, cilt.3, sayı 2, s. 10.

¹⁶¹ İnceoğlu, s. 371.

¹⁶² *Stogmüller v./ Avustria*, 1969, § 5.

¹⁶³ Gölcüklü, AİHS' de Adil Yargılama, AÜSBF Dergisi, 1994, c. 49, s. 199.

¹⁶⁴ *Tusav/İtalya*, 1992, § 57 ; *Pelisier ve Sassi/Fransa*, 1999, § 74.

¹⁶⁵ İnceoğlu, s.372.

AİHM'den verilen aynı konudaki ihlal kararlarının sıklığı, mahkemeye göre tekil olaylara özgü olmayan çoklukta, tıpa tıp aynı ihlaller konusunda bir yoğunlaşmanın olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶ Dolayısıyla bu ihlal yoğunlaşması, AİHS ile uyumlu olmayan bir uygulama pratiği oluşturmaktadır.¹⁶⁷

AİHS 6. madde, herkese makul bir süre içinde duruşma garantisi de verir. AİHM, garantinin amacının “*mahkemedeki yargılamanın tüm taraflarını.....çok uzun usul gecikmelerine*” karşı korumak olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸ Bu garanti, ayrıca adaletin etkinliğini ve inandırıcılığını zedeleyebilecek gecikmeler olmaksızın sağlanmasını da gerektirir.

Makul süre şartı, makul bir süre içinde adli bir karar yoluyla kişinin medeni hukuka ilişkin olarak ya da itham edildiği suç nedeniyle içinde bulunduğu güvensiz durumun giderilmesini teminat altına alır. Bu durum, ilgili kişinin menfaatine olduğu kadar, yasal kesinlik için de gereklidir.

VII- AİHM'in ÖZELLİKLE ÇABUK SONUÇLANDIRILMASINI İSTEDİĞİ DAVALAR

AİHM, zorunlu olmadıkça, davalar arasında bir sıralama yapmamaya özen göstermektedir. Ancak ulusal yargı yerlerinde görülen davalardan bazılarının özellikle çabuk sonuçlandırılmaları gerekirken, yargı yerlerinin bu tür çabaları göstermemeleri AİHM

¹⁶⁶ *Bottazzi v/İtalya*, 1999, § 74.

¹⁶⁷ İnceoğlu, s. 373.

¹⁶⁸ *Stögmüller/Avusturya*, 1969, § 5.

kararlarında eleştirilmektedir. Kararlarda; ulusal mahkemelerin, tartışılan çıkarların özelliğini, dava konusu olayların niteliğini, davacıların ekonomik koşullarını, yaşlarını, sağlık durumlarını makul sürede yargılanma hakkı açısından gözeterek; davaların çok uzamadan sonuçlanmış olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Davalar arasında öncelikler gözetilerek yapılan sıralamalar da, ivedi sonuçlara ulaşamadığı durumlarda yetersiz bulunmaktadır.¹⁶⁹

AİHM, 1983 yılında verdiği bir kararla şunları söylemiştir : “*Davaları belirli bir sıra içinde ele almayı içeren geçici hızlandırma yöntemi, davaların açılış tarihlerine göre değil, fakat ivedi oluşlarına ve önem derecelerine, özellikle başvuruçular açısından tehlikeli olan nedenlere göre inceleyip sonuç almaya yönelmiştir.*

*Ne var ki, işler uzamış ve yapısal bir organizasyon sorunu haline gelmişse, bu tür yöntemler yeterli gelmeyecektir. Devlet, etkili önlemler almayı daha fazla erteleyemez”..*¹⁷⁰

Bir başka davada, Fransa’da özensiz kan verme işlemleri sırasında pek çok kişiye AIDS virüsü bulaştırıldığı, AİHM’e gönderilen başvurulardan anlaşılmaktadır. Mahkeme, Sözleşme ihlalini saptadığı bu olaylarda, yargılamanın uzamasını, Sözleşme’nin 41. maddesinde düzenlenen tazminatları yükselten bir etken olarak gözetmiştir. Aynı yolla hastalık kaptıktan sonra ölen kişinin anne ve babasının sürdürdükleri dava nedeniyle mahkeme, “*yargılama süresinin uzunluğunu, başvuruçunun son günlerinde daha bağımsız ve daha iyi duygusal koşullarda yaşamasını önleyen*” bir neden biçiminde değerlendirmiş ve belirlediği tazminatı bu gerekçeye dayandırmıştır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Dinç, s. 245.

¹⁷⁰ Zimmermann ve Steiner/İsviçre, 1983, § 24.

¹⁷¹ X- Fransa, 1992, § 47.

Fransa'da yaşıyan bir Türkiye vatandaşı, 1984 yılında bir kan verme işlemi nedeniyle HIV virüsü bulaşması sonucunda AIDS hastalığına yakalanmıştır. 29.12.1989'da Fransa Sağlık Bakanlığı'na başvurarak, kan ürünlerinin sağlanmasındaki kurallara uymayan Bakanlıktan 2.500.000 Fransız Frangı talep etmiştir. Talebin kabul edilmemesi üzerine, İdari Yargı yerinde tazminat davası açılmıştır. Davacının hastalığı 1992 yılının Nisan ayında 3.evreye gelmiştir. Paris İdare Mahkemesi, devletin bu konudaki yasal yükümlülüğünün başladığı tarihten önce davacının HIV virüsü alması nedeniyle, davasını reddetmiştir.

Ancak dava karara bağlanıncaya kadar, devletçe oluşturulan Kamu Tazminat Fonu'ndan başvuruçuya davada talep ettiği tazminata çok yakın miktarda ödemeler yapılmıştır. AİHM, idari yargılama sürecinde karşılıklı dilekçelerin gönderilmesinden sonra, 3 yıl 5 ay boyunca hiçbir işlem yapılmadan dosyanın bekletilmesi, yani “davanın durması nedeniyle” makul sürelerin aşıldığını belirterek, başvuruçuya 200.000 Fransız Frangı tazminatın yargılama giderleriyle birlikte ödenmesine karar vermiştir.¹⁷²

Hastanede kan verilmesi sırasında AIDS virüsü alan bir Fransız vatandaşının Devlete karşı önce Versailles İdare Mahkemesi'nde açtığı, daha sonra Paris İdare Mahkemesi'nde ve Danıştay'da görülen, kesinleşinceye kadar 4 yıldan fazla bir zaman geçen tazminat davasında AİHM; yargılamada makul süreleri değerlendirirken, ulusal yargının genel ilkelerle birlikte başvuruçunun içinde bulunduğu özel koşullardan ileri gelen beklentilerini de gözetmesi gerektiğini belirtmiştir. Başvuruçunun iyileşmez bir hastalığının bulunması ve gelecekte beklentilerinin azalmış olması büyük önem taşıdığından, yerel mahkemenin devam etmekte

¹⁷² Karakaya/Fransa, 1994, § 37 vd.

olan çok sayıda davanın bulunmasına bakmaksızın, bu davayı çabuk sonuçlandırmak için özel bir çaba göstermesi gerektiği üzerinde durmuştur.¹⁷³

AİHM'in davaların konusu olan olayların özelliklerine göre yargılamanın hızlandırılıp çabuk sonuçlandırılmasını öngördüğü aile yaşamına ilişkin kararları da bulunmaktadır. Örneğin, eşinin açtığı ve 1994 yılında sonuçlanan boşanma davasında, kızına cinsel tacizde bulunduğu ileri sürülen babanın, velayeti anneye bırakılan kızı ile geceyi de kapsar biçimde birlikte olabilme olanağı uzun süre ulusal mahkemelerce engellenmiştir. Babaya zarar vermek amacıyla, haksız suçlamalarda bulunan annenin 1997 yılında açtığı ceza davası da 3 yıl sürmüştür. Yargılama sonucunda, hiçbir kanıta dayanmayan annenin suçlamalarının gerçek dışı olduğu kesinlik kazanmış ve baba aklanmıştır. 6 yıldan fazla süren yargılama nedeniyle, baba ile kızı arasında olağan bir iletişim kurulamamıştır. AİHM, başvuruçunun çocuğu ile birlikteliğini geceyi de kapsar biçimde sağlanmasının görülmekte olan dava nedeniyle ertelendiğini ve bu uyuşmazlığın baba açısından taşıdığı önemi ceza yargıçlarının da kavrayarak yargılama sürecinin olabildiğince hızlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Mahkeme, uyuşmazlığın sonlandırılması için “....olağanüstü bir özenle davranma yükümlülüğü” altındaki yargıçların, gereksiz uzatma ve bekletmelere neden olduğunu saptamış, Sözleşme'nin 6. maddesinin makul sürede yargılanma hakkı açısından çiğnendiğine, ayrıca özel hayatın ve aile hayatının korunmasına ilişkin 8. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁷⁴

Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesini izleyen yıllarda, bazı Üniversite Rektörlerinin, eski alışkanlıklarını sürdürerek yargı kararlarını uygulamamakta direndikleri görülmüştür. Böyle bir olay, yargı kararlarının uygulanmasına kadar geçen zamanı da Sözleşmenin 6/1.

¹⁷³ Vallee/Fransa, 1994, § 34.

¹⁷⁴ Schaal/Lüksemburg, 2003, § 49 vd.

maddesindeki “makul süre” kapsamına alan önemli bir AİHM içtihadının kazanılmasına vesile olmuştur. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde asistan olarak çalışan doktorun görevine, Rektörlükçe, “*mesleki yetersizlik*” gerekçesiyle 21 Aralık 1987’de son verilmiştir. Doktor, bu işlemin iptali amacıyla Kayseri İdare Mahkemesi’nde dava açmıştır. Mahkemenin 6 Kasım 1989 günü iptal kararı Rektörlükçe uygulanmadığı için doktor görevine başlatılmamıştır. Bu dosya, mahkemelerin görüş değiştirmeleri nedeniyle, birkaç kez Danıştay’a gidip gelmiştir. Sonuçta, Danıştay 8. Dairesi’nin karar düzeltme istemini reddeden 23 Mart 1995 günlü kararıyla dava, başvuruçunun istemleri doğrultusunda sonuçlanmış ve karar kesinleşmiştir. Başvuruçucu, 15 Aralık 1995 tarihinde göreve başlamış ve 27 Aralık 1995’te istenmediği kurumdan istifa ederek ayrılmıştır. Bu olayda, makul süre yönünden davanın başlangıç tarihi açısından bir belirsizlik yoktur. Uyuşmazlığın sonuçlanması ise, Hükümete göre Danıştay 8. Daire’nin son kararını verdiği 23 Mart 1995 olmalıydı. AİHM, iç hukuktaki yargılamanın uzunluğunu her zamanki ölçütlere göre değerlendirmiştir. Bu ölçütler, “*davanın karmaşıklığı*”, “*başvuruçunun davranışı*”, ilgili “*kamu organlarının tutumu*”dur. AİHM’e göre, iç hukuktaki yargılamanın süresi, Üniversiteye karşı dava açtığı 4 Mart 1988’de başlamıştır. Bu süre, Hükümetin savunduğu gibi, Danıştay’ın son kararını verdiği 23 Mart 1995’te değil, Üniversite’nin başvuruçuya görevine geri alındığını bildirdiği 7 Aralık 1995 gününe kadar devam etmiştir. Çünkü AİHM’e göre yargı kararına uymakta geciktirilen süre, yargılama süresine eklenir. Mahkemeye göre bu süre, 7 yıl 9 ay gibi olağanüstü uzun bir süredir. Davanın süresi, davanın karmaşıklığı ile açıklanamaz. Çünkü dava, çalışma ilişkisinden kaynaklanan basit bir uyuşmazlıktır. Üniversite Rektörlüğü’nün ve başvuruçunun, yasa yollarına gitmeleri ile de bu süre açıklanamaz. Zira bu yollar, davanın her iki yanı açısından da yasal haklardır. Ayrıca ulusal mahkemeler, taraflar kendilerinden talepte bulduklarında, görevleri gereği kısa sürede kararlarını verememişlerdir. Bilinen ve yukarıda değinilen ölçütlere ek olarak AİHM, uyuşmazlığın çözümünün gecikmesi nedeniyle, davacı

açısından nelerin tehlikeye girdiğini de araştırmıştır. AİHM'e göre, çalışma konularındaki uyuşmazlıklar, niteliği gereği çabuk sonuçlandırılması gereken davalardır. Çünkü görevlerine son verilenler, yaşamları için gereken geçim kaynaklarından da yoksun kalmaktadırlar. AİHM'e göre, bu olaydaki temel sorun, başvuruçunun yeterli bir akademisyen ve araştırmacı olup olmadığıdır. Basit işçi-işveren uyuşmazlığının bu kadar uzun sürmesi, iç hukuk düzeninin, bu tür uyuşmazlıklar karşısındaki etkinliğini tartışmalı duruma düşürmektedir. Taraflara tanınan hukuk yolları, kural olarak bireysel hakların korunması açısından yeterli görülebilir. Ancak bu durum, ulusal yetkilileri Sözleşme'nin 6/1. maddesindeki makul sürede yargılanma güvenceleri ile birlikte ulusal yargı sistemini güncel gereksinimleri karşılayacak biçimde yenileyip düzenleme yükümlülüğünden bağışık tutmamaktadır.¹⁷⁵

Yukarıda bahsedilen *Büker/Türkiye* kararında; yargı kararları uygulanmadığı sürece, davaları sonuçlanmamış olarak kabul edilmektedir. Sözleşmenin kapsamı içindeki konularda, beklentileri doğrultusunda sonuç alanlar, yargı kararları ilgili kamu organlarınca uygulanmaz ve gecikmeler olağan işlem süreçlerini aşarsa, salt bu nedenlerle yargılamada makul sürenin çiğnendiği gerekçesiyle AİHM'e başvurabileceklerdir. Böylece yargı kararlarının uygulanışı da AİHS güvencesi altına alınmış olmaktadır. Kararın bir başka önemli yanı da, sosyal içerikli konularla çok fazla ilgilenmeyen AİHM'in önemli bir atak yaparak, işçi-işveren ilişkilerini konu alan davaların, çalışanların yaşam kaynakları ile doğrudan bağlantılı olmaları nedeniyle çabuk sonuçlandırılmaları gerektiğini belirtmesidir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ *Büker/Türkiye*, 2001, § 34.

¹⁷⁶ Dinç, s. 250.

VIII- AİHS YARGILANAN SANIKLARIN TUTUKLULUK SÜRELERİNİ SINIRLANDIRIYOR MU?

Sözleşme'nin 5/3. maddesinin kişi özgürlüğünü korumayı amaçlayan güvencelerden birisi de “...makul bir süre içinde yargılanma ve serbest bırakılma...” hakkıdır. “Makul sürede yargılanma”, adil yargılanma ölçütlerini belirleyen 6. maddede de yer almaktadır. Sözleşme'nin birbirini izleyen iki maddesinde aynı ilkenin yinelenmesi, tutukluluk ile yargılanma süresi arasındaki zorunlu bağlantıların bir sonucu olmaktadır. Koşulları oluştuğunda kişi nasıl tutuklanabiliyorsa, nedenler ortadan kalktığı anda veya sanık yararına yeni gerekçeler doğduğunda, kamusal organlar, ona özgürlüğünü geri verebilmelidirler.¹⁷⁷

AİHM'in, her olaya uygulanabilecek bir süre ölçüğü bulunmamaktadır. Avrupa denetimi, genellikle ulusal organların tutuklama gerekçeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sanığın, yargılama sonuçlanıncaya kadar suçsuz sayılacağı varsayımından yola çıkan AİHM, tutukluluğu gerekli kılan koşulların ortadan kalktığı anda, sanığın derhal salıverilmesi gerektiği görüşündedir. Mahkeme, uygun süreleri değerlendirirken, ilk tutuklama nedenlerinden başlayarak, salıverilme istemlerini, ulusal yargı yerlerinin bu istemleri reddeden kararlarını, gerekçeleriyle birlikte, ayrı ayrı incelemektedir. Bu denetim sırasında, “...sanığa atılı suçun niteliği, kanıtları karartma olasılığı, dosya içeriği, kanıt durumu...” gibi ne anlama geldiği bile çözülemeyen alışıldık söylemler yerine, olayın koşullarıyla bağlantılı, açık, somut ve inandırıcı gerekçeler aramaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Centel, Nur- Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul, 2011, s. 347.

¹⁷⁸ Cahit Demirel/Türkiye, 2009, § 27.

Tutukluluğun makul süreleri aştığı gerekçesiyle yapılacak başvurularda, sanığın yargılanmakta olduğu asıl davanın sonuçlanıp iç hukuk yollarının tüketilmesi de zorunlu değildir. AİHM, dava sonucunun beklenmesi durumunda aşırı uzayan tutukluluğa karşı 5/3. maddenin getirdiği güvencelerin etkisiz ve anlamsız kalacağı yolundaki yerleşik görüşünü, bu konudaki birçok kararında yinelemektedir. AİHM'nin ilk yıllarında Avusturya'dan gelen başvurular üzerine verdiği üç karar, tutuklulukta uygun sürelerin, davaların özelliklerine göre belirlenmesine katkıda bulunmuştur. Üç başvurunun da aynı hukuk yapılanmasının ürünü olmaları, olayların ve öngörülen çözümlerin karşılaştırılmalarını kolaylaştırdı. Birinci örnekte, uluslararası bir taşımacılık şirketinin sahibi olan ve haksız vergi iadesi aldığı için sahtekarlık suçundan yargılanan sanığın, yaklaşık 2,5 yıl süren tutukluluğu ve parasal güvence karşılığı salıverilme istemlerinin yerel mahkemece reddedilmesi nedeniyle yaptığı başvuruyu, AİHM, *olayda tutuklunun uygun sürede salıverilme hakkının ihlal edildiği sonucuna vararak ihlal kararı vermiştir.*¹⁷⁹

İkinci örnekte, Avusturya'da Maliye'de çalışan ticaret doktoru unvanlı üst düzey bir kamu görevlisi, bu işten ayrılıp serbest çalışma ortamına geçmiştir. Daha önce denetlediği bir kuruluşa danışman olmuştur. Hakkında iş ortakları ile birlikte; iflas ve dolandırıcılık suçlarını işledikleri savı ile soruşturma açılmış, tutuklanmalarına karar verilmiştir. Başvurucunun çok önemli sağlık sorunları bulunmaktadır. Bir ayağı kalçasından kesilmiştir. Bir kulağı sağırdır. Kalp hastasıdır. Ayrıca %80 oranında maluldür. Buna rağmen sanığın kaçması nedeniyle, tutuklama kararının uygulanması gecikmiştir. 19 kişi hakkında yürütülen soruşturma dosyası 17.000 sayfaya ulaşmıştır. 25 ay 23 gün süren tutukluluğu nedeniyle, başvurucunun konumunu örgütlü suç koşullarında değerlendiren Mahkeme; sanıkların dış bağlantılarını, ekonomik güçlerini, yeniden suç işleme olasılıklarını, 19 sanıklı soruşturmanın yarattığı

¹⁷⁹ Neumeister/Avusturya, 1968, § 4.

sorunları, atılı suça yasadaki öngörülen cezaları ve kamusal organların tutumunu göz önünde bulundurduğu kararında, tutuklunun makul sürede salıverilme hakkının ihlal edilmediği sonucuna varmıştır”¹⁸⁰.

Mahkeme, tutukluluğu bir ceza uygulaması (peşin infaz) biçiminde yorumlamamak konusundaki kararlılığını ilk yıllardan itibaren ortaya koymuştur. Yargılandığı dava sonucunda, dört yıl altı ay ağır hapis cezası alan kişinin, iki yıl yedi ay tutuklu kalması nedeniyle yaptığı başvuru sonucunda Mahkeme; özellikle ağır bir ceza alma riski, sanığın tutukluluğa gösterdiği uyumsuzluk, ülke içinde kurulmuş bağlantılarının bulunmaması gibi bir dizi koşul aramıştır. Olayda başvuru, ilk salıverilmesinden sonra birçok kez yurt dışına çıkmış ve sonra geri dönmüştür. Başvurucunun kefalet vermeyi de önerdiği ikinci salıverilme isteminin kabul edilmesi gerekirken, reddedilmiştir. Bu nedenlerle, Mahkeme olayda, tutuklunun uygun sürede salıverilme hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır”¹⁸¹.

1969 yılında hasta ve %80 oranında sakat olan Matznetter’in iki buçuk yıllık tutukluluğunun uygun süreleri aşmadığı görüşünde olan Mahkeme; bir gözü çok az görebilen, diğer gözü tümenden kör olan sarhoş bir kişinin, kendisine gönderilen paketlerin açılarak içlerinin boşaltıldığı yakınmaları için gittiği posta merkezinde olay çıkarması üzerine çağrılan polisin, saldırganı ayıltma merkezine kapatmasını, Sözleşme’nin 5. maddesi kapsamında tartışmıştır. Olayın, 5. maddenin 1/e bendindeki “*alkoliklerin alıkonulması*” uygulaması içinde düşünülebileceğine de değinen kararda, “...*kişinin kendisi ve kamu için bir tehdit oluşturmaması, kör olması, hukuksal temelde belirsizlikler bulunması gibi nedenlerle alıkoyma yetkisinin kullanılması*” gereksiz ve abartılı bulunmuştur. Madde bağımlısı (alkolik)

¹⁸⁰ Matznetter/Avusturya, 1969, § 37 vd.

¹⁸¹ Stögmüller/Avusturya, 1969, § 5.

kişiyeye suç sanığı gibi yaklaşmak yerine, bir sağıık kuruluşuna veya evine gönderilmesinin daha insancıl ve uygun yöntemler olacağı belirtilmiştir.¹⁸²

Ulusal mahkemelerin, kendi işleyişlerindeki yanlışları benimsedikleri koşullarda, AİHM de gerekçelerini bu değerlendirmelere dayandırmaktadır. Yargılandığı davada beş yıl yedi ay tutuklu kaldıktan sonra aklanan başvuruçunun tutukluluğunun uygun süreleri aştığı savları aşğıdaki tümcelerle değerlendirildi:

“Mahkeme, tutuklu sanığın davasının ivedilikle incelenmesini isteme hakkının, mahkemelerin görevlerini gerekli özenle yerine getirme çabalarını aşırı derecede engellememesi gerektiğini takdir etmektedir. Bununla birlikte deliller, Fransız mahkemelerinin bu davada gerekli çabuklukla hareket etmediklerini göstermektedir.

*Dahası Temyiz Mahkemesi Başsavcısı'nın Tazminat Dairesi'ne verdiği 5 Haziran 1991 tarihli mütalaasında, bu gecikme kabul edilmiş; özellikle Kasım 1983'den Ocak 1985'e ve Mayıs 1986'dan Nisan 1988'e kadar olan 'çeşitli ertelemeler olmasaydı' soruşturma önemli ölçüde kısaltılmış olurdu' denilmiştir. Buna göre, itiraz konusu tutukluluk süresi esas olarak davanın karmaşıklığına veya başvuruçunun tutumuna bağlanamaz”.*¹⁸³

Türkiye'nin bireysel başvuru yolunu açmasından sonra AİHM'ye gönderilen ilk davalarda da, uygun süreleri aşan yargılama ve tutukluluk uygulamaları tartışılmıştır. Ulusal mahkemelerin tutukluluğu sürdürme gerekçelerinin AİHM'ce nasıl değerlendirildiğini belgelemek açısından iki örnek vermekle yetiniyoruz.

¹⁸² Jecius/Litvanya, 2000, § 55 vd.

¹⁸³ Tomasi/Fransa, 1992, § 84.

“Sözleşme’nin 5/3. maddesinin göz önünde tutulduğunda, olayda tutukluluk durumunun başlangıç tarihi, Türkiye’nin 22 Ocak 1990 tarihinde Mahkeme’nin yetkisini kabul ettiği tarihtir. Burada 3 ay ve 13 günlük bir süre söz konusudur. Ancak Mahkeme, sanıkların özgürlüklerinin kısıtlandığı bütün tutukluluk süresini göz önünde tutmuş ve sürenin de 2 yıl ve 2 ay olduğunu saptamıştır. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi, tutuklama ve tutukluluk durumunun devamı hakkında karar verirken, ‘delilleri karartma tehlikesi’ gerekçesini öne sürmüştür.

Mahkeme’ye göre ise, inceleme konusu olan olayda, başvuruçuların Türkiye’ye kendiliklerinden ve Türkiye Birleşik Komünist Partisi’ni kurmak amacıyla döndükleri, ayrıca bu amaçla ülkelerine dönen kişilerin bu davranışlarından dolayı haklarında dava açılacağını bilebilecek durumda oldukları göz önünde tutulmalıdır. Devlet Güvenlik Mahkemesi, tutuklamaya veya tutukluluk durumunun devamına karar verirken, delilleri karartma tehlikesinin hangi olaydan kaynaklandığını belirtmemiştir. Kararda kullanılan ‘delillerin durumu’ kavramı, suçluluk konusundaki kuvvetli kuşkunun devam ettiği olarak anlaşılabilir, tek başına tutukluluğun devamı için bir gerekçe sayılmamıştır. Mahkeme, haklı gerekçelere dayanmadığı halde tutukluluk süresini uzatmanın, Sözleşme’nin 5. maddesinin 3. fıkrasını ihlal ettiğine karar vermiştir”.¹⁸⁴

Aynı suç nedeniyle, aynı günlerde Edirne 1 ve 2. Ağır ceza Mahkemeleri’nde yargılanan Saidi Mansur’un davasında, iki mahkemenin bu konuda birbirleriyle iletişimleri de bulunmuyordu. Samığın mahkum olduğu dava nedeniyle, AİHM’ce değerlendirme konusu yapılan tutukluluğu, 5 yıl 3 ay idi. Mahkeme, Mansur’un başvurusunu aşağıdaki tümcelerle değerlendirdi:

¹⁸⁴ Sargın, Yağcı/Türkiye, 1995, § 47.

“Bir sanığın, yargılama sırasındaki tutukluluk durumunun makul süreyi aşmamasını sağlamak, ilk aşamada ulusal yargı organlarının görevidir. Bu amaçla ulusal yargı makamları, masumiyet karinesine gereği gibi saygı göstererek, kişi özgürlüğüne saygı kuralından ayrılmayı haklı kılan gerçek bir kamu yararının varlığı açısından lehinde ve aleyhinde ileri sürülen bütün olayları belirtmek zorundadırlar. AİHM’den esas itibariyle, bu kararlarda açıklanan gerekçelere ve ilgili kişinin taleplerinde dile getirdiği olgulara dayanarak, Sözleşme’nin 5. maddesinin üçüncü fıkrasının ihlal edilip edilmediğine” karar vermesi istenmiştir.¹⁸⁵

Tutulan kişinin, bir suç işlemiş olduğuna ilişkin duyulan makul kuşkuların sürmesi, o kişinin tutukluluğunun devamının geçerliliği açısından olmazsa olmaz bir koşuldur. Ancak bu koşul, belli bir süreden sonra yeterli olmaz; bu durumlarda Mahkeme, yargısal makamlar tarafından özgürlükten yoksun bırakmayı haklı kılmak için belirtilen gerekçelerin devam edip etmediğine karar vermek durumundadır. Tutukluluk gerekçeleri “yerinde” ve “yeterli” ise, Mahkeme bu durumda, yetkili ulusal makamların yargılamanın yürütülmesi sırasında gerekli özeni gösterip göstermediklerini saptar.

Mahkeme’nin zaman bakımından yetki alanına giren dönem içinde, Edirne 1. Ağır Ceza Mahkemesi, kendiliğinden, başvurucunun tutukluluk halinin devamı sorununu dokuz kez incelemiştir. 1. Ağır Ceza Mahkemesi, Mansur’un tahliye taleplerini reddederken, sanığa isnat edilen “suçun niteliği” ve “delillerin durumuna” dayanmış ve üç kararında da hiçbir gerekçe göstermemiştir. Hükümet, sanığın çarptırılabilceği cezanın ağırlığı hususuna ve kaçma tehlikesi ile delillerin karartılması ve yok edilmesi tehlikelerine dikkat çekmiştir.

¹⁸⁵ Mansur/Türkiye, 1995, § 60.

Hükümet, Türkiye’de belli bir ikametgâhı bulunmayan başvurucunun salıverilmesi halinde, yargısal makamların celplerine sanığın icabet etmeyebileceğini veya henüz süresi belirsiz olan bir cezanın infazından kurtulabileceğini ileri sürmüştür. Başvurucu, söz konusu kararların yinelenmesinden yakınmış ve sürekli Türkiye’de yaşadığını, İstanbul’da Kapalıçarşı’da ticaret yaptığını belirtmiştir. Dolayısıyla yetkili yargısal makamlar, kendisinin durumuna ilişkin mevcut olayları dikkate almayı ihmal etmişlerdir.

Mahkeme, “*kaçma tehlikesinin, sadece suç için öngörülen cezanın ağırlığı dikkate alınarak değerlendirilemeyeceği*” ne işaret eder. Kaçma tehlikesinin bir dizi başka unsurlara dayanılarak değerlendirilmesi gerekir. Bu unsurlar, kaçma tehlikesinin varlığını ya doğrularlar ya da tutukluluğun sürdürülmesini haklı kılacak kadar ağır görülmezler. Bu olayda 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nin tutukluluk halinin devamına ilişkin kararlarında, matbu değilse bile aşağı yukarı hep aynı ifadeler kullanılmış ve üç kez de hiçbir gerekçe gösterilmemiştir. “*Eldeki delillerin durumu*” ifadesi, suçluluğa ilişkin ciddi belirtilerin var olduğu ve devam ettiği şeklinde anlaşılabilir. Genel olarak, bu tür belirtilerin varlığı kayda değer unsurlar olarak kabul edilebilirse de, bu davada, şikayete konu olan tutukluluğun devamını haklı göstermeye tek başlarına yeterli değildir. Bu değerlendirmeler ışığında Mahkeme, söz konusu süre içinde başvurucunun devam eden tutukluluğunun, Sözleşme’nin 5. maddesinin üçüncü fıkrasını ihlal ettiği sonucuna varmaktadır.¹⁸⁶

Yukarıdaki kararın gerekçesi, AİHM’nin kuruluşundan günümüze kadar bu konu ile ilgili kararlarının bir bileşkesi görünümündedir. Ulusal yargı yerleri, sanıkların salıverilme istemlerini reddederlerken, yalnız kendi anlayışlarına göre değil, AİHM’nin ölçütlerine göre

¹⁸⁶ *Mansur/Türkiye*, 1995, § 60.

de çok haklı gerekçelere dayanmak durumundadırlar. Özellikle bir yılı aşan tutukluluk durumlarının sürdürülmesi, Mahkeme'nin daha ayrıntılı denetimine neden olabilmektedir.

IX- MAKUL SÜRENİN ETKİLİ BAŞVURU HAKKIYLA İLİŞKİSİ

AİHM, sözleşmecî devletleri AİHS'in 13. maddesinde¹⁸⁷ düzenlenen, başvurucuya bir ulusal otorite önünde etkili başvuru hakkı sağlama yükümlülüklerinin, başvurucu tarafından ileri sürülen "makul sürede yargılanma hakkı" olup olmadığını tespit etmeye davet etmektedir.¹⁸⁸ Bireyin bir ulusal otorite önüne getirmek istediği, Sözleşme'nin ihlal edildiği iddiası, makul sürede yargılanma hakkının bir ihlalidir. Başvurucunun sivil hak ve yükümlülüklerinin ya da cezaî bir isnadın tespiti için makul bir sürede yargılanmadan yararlanıp yararlanmadığı sorunu, bu temeldeki bir şikâyetini açığa vurmak için, iç hukuka göre etkili bir başvuru hakkına sahip olup olmadığı sorunundan ayrı bir hukuki sorundur.¹⁸⁹

AİHM'ye göre, önüne gelen başvuruların makul sürede yargılanma hakkının sağlanmaması nedeniyle 6/1. maddenin ihlal edildiği yönündeki şikâyetler olunca, içtihatlarını yeniden gözden geçirme gereğini duymuştur. Bu kapsamdaki ihlallerin giderek artan sıklığı, Mahkeme'yi, "davacıların iç hukuk yoluna sahip olmadıkları" için adaletin yönetiminde aşırı gecikmeler meydana geldiği zaman ulusal hukuk düzenlerindeki hukukun egemenliği açısından bu "önemli tehlikeye" dikkat çekmeye yöneltmiştir.¹⁹⁰ Mahkeme, birey tarafından ileri sürülen Sözleşme ihlalinin yerel hukukça tanınmış bir "medeni hak" olması durumunda,

¹⁸⁷ AİHS 13. madde: "Bu Sözleşme'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlal fiili resmi görev yapan kişiler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış da olsa, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapabilme hakkına sahiptir".

¹⁸⁸ Kudla /Polonya, 2000, § 146 vd.

¹⁸⁹ M. Sezgin Tanrikulu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı, Ankara, 2012, s. 213.

¹⁹⁰ Kudla /Polonya, 2000, § 146 vd.

Sözleşme'nin 13. maddesi yanında 6/1. maddesinin sağladığı korumadan da ayrıca yararlanacağını belirtmiştir. Sözleşmenin 6/1. maddesinin korumaları, 13. maddenin korumalarından daha sıkıdır ve onu absorbe eder. Bu türlü davalarda, aynı konuyu 13. maddenin daha az ikna edici gerekliliklerine göre yeniden incelemekte hiçbir hukuki yarar yoktur.¹⁹¹

AIHM, daha sonra verdiği kararlarda, Sözleşme'nin 6/1. maddesi ile bağlantılı olarak 13. maddesinin de ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.¹⁹²

AIHM, daha yeni kararlarında da Sözleşme'nin 6/1. maddesi yanında 13. maddenin de ihlaline karar vermiştir. Davanın aşırı derecede uzun sürmesine karşı ulusal hukukta başvurulacak bir merciin olmaması konusunu incelemiştir. İç hukukta başvurunun bir davanın süresinin uzunluğundan şikâyet etmek için kullanabileceği başvuru yollarının AIHS'nin 13. maddesi uyarınca etkili olduğuna hükmetmesi için, söz konusu başvuru yollarının iddia edilen ihlalin ortaya çıkması veya devam etmesini engellemesi veya gerçekleşmiş tüm ihlaller için elverişli bir düzenleme yapması gerektiğini vurgulamış ve 13. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.¹⁹³

AIHS'nin 13. maddesi, konu ile ilgili bir seçimlik şart sunmaktadır: Bir başvuru yolu, ya daha ziyade başvuru mercilerinin kararlarını ivedilikle açıklamasını sağlayarak ya da ilgili kişiye, tespit edilen gecikmeler için elverişli bir tazmin olanağı sağladığı zaman etkin olarak nitelendirilebilir. AIHM'ye göre, Sözleşme'nin 13 ve 35/1. maddelerindeki ince benzerlikler göz önüne alındığında, aynı durum bu ikinci maddede yer alan etkin başvuru kavramı için de

¹⁹¹ *Kudla /Polonya*, 2000, § 146 vd.

¹⁹² *Horvat/Hrvatistan*, 2001 § 49 vd. ; *Selva/İtalya*, 2001 § 55 vd.

¹⁹³ *Ebru ve Tayfun Engin Çolak/Türkiye*, 2006, § 159.

kaçınılmaz olarak geçerlidir. Bu durumda AİHM, olayda başvuranların davalarının, Sözleşme'nin 6/1. maddesinde belirtildiği şekilde, makul bir süre zarfında çözüme ulaştırılması haklarını kullanabilmelerine olanak tanıyan bir başvuru yolunun iç hukukta bulunmamasından dolayı, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır.¹⁹⁴

Türkiye ile ilgili *Bahçekaya/Türkiye* kararında, 8 yılda tamamlanabilen hukuk davasında, başvuru yargılamanın uzun sürmesine karşı ulusal hukukta etkili bir iç hukuk yolunun bulunmamasından yakınmıştır. AİHM, makul sürede yargılama hakkı bakımından Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlaline karar vermiştir. Mahkeme bu kararda Sözleşme'nin 13. maddesinin, 6/1. maddesindeki bir davayı makul sürede görme şartına aykırılık iddiası konusunda ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yoluna sahip olmayı güvence altına aldığını gözlemlemektedir. Sözleşme'nin 13. maddesi bakımından her bir olayda, başvuru için mevcut olan hukuk yollarının, ya iddia konusu bir ihlalin meydana gelmesini veya devam etmesini önleme ya da meydana gelmiş bir ihlal için yeterli bir giderim sağlama anlamında “etkili” olup olmadığını belirlemek gerekir. Dolayısıyla Sözleşme'nin 13. maddesi bir alternatif sunmaktadır : bir hukuk yolu, bir davayı gören mahkemeler tarafından bir karar verilmesini hızlandırmak veya meydana gelmiş bir gecikme için davanın taraflarına yeterli giderim sağlamak için kullanılabilirse “etkili”dir. AİHM, Türk hukuk sisteminin yargılamayı hızlandırmak veya meydana gelmiş gecikme için davanın taraflarına yeterli giderim sağlamak için bir hukuk yolu öngörmediğini gözlemlemektedir. Mevcut olayda başvuru, yargılamayı hızlandırmak için dava mahkemesi üzerinde gözetim yetkisi kullanabilecek bir başka makamı zorlamak için, kişisel haklara sahip değildir. Dolayısıyla AİHM, Türk hukukunun, başvuru yolunun davanın uzunluğuna karşı başvurabileceği etkili bir hukuk yolu sağlanmadığı

¹⁹⁴ *Ebru ve Tayfun Engin Çolak/Türkiye*, 2006, § 152.

sonucuna varmaktadır. Bu nedenle Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir.¹⁹⁵

AİHM, *Koşal/Türkiye* kararında da, başvuru yolunun bulunmadığı gerekçesiyle yapılan şikayette, AİHS'nin 13. maddesine göndermede bulunmaktadır. Mahkeme, 13. maddenin, 6/1. maddede yer alan makul bir süre içinde davaların görülmesi hakkının ihlal edildiği şikayetine karşı, ulusal mahkemeler önünde etkili bir başvuru hakkını güvence altına aldığını hatırlatarak, davanın makul bir süre içinde görülmesi hakkını iç hukukta sağlayacak başvuru yolunun bulunmayışı nedeniyle Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.¹⁹⁶

Etkili başvuru hakkı, dava hakkını güvence altına alacak kadar ileri gider. Aynı zamanda dava hakkını somutlaştıran 6. madde, yalnızca mahkemeye erişim hakkını ve davanın esası hakkında karar verilmesini isteme hakkını güvence altına alır. Eğer bu doğruysa, o zaman “medeni hak” aynı zamanda AİHS’de öngörülen bir hakkı oluşturduğu için 6 ve 13. maddenin örtüştüğü davalarda, 13. maddenin olumlu karar hakkını (uygun çare) garanti altına aldığı bir yerde, bir örtüşme olmayacaktır.¹⁹⁷

AİHM, *Z ve diğerleri/ Birleşik Krallık* kararında, çocukların ailelerinin uyguladığı kötü muameleye maruz kaldıklarını bilen yerel otoritenin, yeterli koruyucu önlemleri almakta eksik kaldığı ve kendilerinin bu konu ile ilgili olarak mahkemeye erişim ya da etkili bir başvuru hakkına sahip olmadıkları konusundaki başvuruda Mahkeme; Sözleşme'nin 3 ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine ve 6. maddenin ihlalinin söz konusu olmadığına karar vererek

¹⁹⁵ *Bahçekaya/Türkiye*, 2006, § 23 vd.

¹⁹⁶ *Koşal/ Türkiye*, 2008, § 57.

¹⁹⁷ Tanrıkulu, s. 215.

farklı bir tutum almıştır. Kararda “*Başvurucuların şikayeti, esasında, Sözleşme’nin 3. maddesine göre maruz kaldıkları kötü muameleye karşı hakları olmasına rağmen, bu koruma düzeyinin kendilerine sağlanmasındaki eksikliklerden dolayı mahkemelere başvurmalarının sağlanmadığı*” vurgulanmıştır. Mahkeme, 13. maddeye göre, başvurucuların başvuru haklarının incelenmesi gerektiği göz önünde bulundurularak, 6. madde ihlali olmadığına karar vermiş ve incelemeyi 13. madde bağlamında sürdürmüştür.¹⁹⁸

AİHM bu kararla, Sözleşme’nin 6 ve 13. maddelerinin birebir örtüştüğü davalarda bile, 6. madde korumalarının, 13. madde korumasından daha sıkı olduğuna; bir başvuru yolunun kabul edilmemesiyle adalete erişimin kabul edilmemesi arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir. Devletler açısından, kendi ulusal hukuk düzeni içerisinde maddi bir temele sahip olmayan iddialar açısından 6. maddeye göre, mahkemeye erişimin kabul edilmemiş olması meşru olabilir, ancak Sözleşme’de güvence altına alınan bir hakkın esaslı bir korumasının sağlanmadığı iddiası varsa ya da başka hiçbir başvuru süreci öngörülmemişse; Devlet 13. maddeyi ihlal etmiş olabilecektir.¹⁹⁹ *Z ve diğerleri/ Birleşik Krallık* kararı, bu sonucu desteklemektedir.

AİHS 6. maddesinin daha özel güvencelerinin uygulandığı yerde, 13. maddenin daha genel hükmü uygulanmaz. 13. maddenin gerekleri daha az katıdır. Bu nedenle, 6. maddenin kapsamına giren işlemler söz konusu olduğunda, 6. madde ihlali olsun ya da olmasın, 13. madde çerçevesinde mesele doğması olanağı yoktur. Sözleşme’nin 6/1. maddesine göre; herkesin medeni hak ve yükümlülüklerinin ve herhangi bir cezai suçlamanın belirlenmesinde, etkili bir hukuk yolu olmalıdır. 13. madde gereklerinin, 6. maddede öngörülen gereklerden

¹⁹⁸ *Z ve diğerleri/ Birleşik Krallık*, 2001, § 103.

¹⁹⁹ Tanrıkulu, s. 217.

daha dar olduğunu ve dolayısıyla 6. madde ihlali tespit edildiğinde, 13. madde çerçevesinde de ayrıca bir inceleme yapmanın gereksiz olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁰

AİHM, tutarlı bir şekilde, 6. maddenin 13. maddeye göre özel hüküm teşkil ettiğini belirtmiştir. Ancak, makul sürede yargılanma hakkı söz konusu olduğunda, hem 6. madde hem 13. madde çerçevesinde ayrı ayrı inceleme yapmaktadır.²⁰¹

AİHM'nin 13. madde ile ilgili verdiği yeni ve "pilot karar", *Burdov/Rusya* kararıdır.²⁰² Bu kararlar mahkeme Sözleşme'nin 6. maddesi ile birlikte 13. maddeye ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Bu davada Mahkeme, iç hukuk mahkeme kararlarının uygulanmaması konusunda ülkede bir yapısal problemin olduğunu altını çizmiştir. Bu sorun büyük ölçekli olduğu için, Mahkeme "pilot karar" sistemini uygulamaya koymuş ve Rus otoritelerinden yapısal sorunun çözümü konusunda alması gereken tedbirleri sıralamıştır. Bu davanın en önemli tarafı, Mahkeme ilk defa başvurucular öne sürmeden, 13. madde incelemesine girip, bu hükmün ihlal edildiği sonucuna varmasıdır. Bunun nedeni de ulusal yargı kararlarının uygulanmaması nedeniyle başvurucuların genelde 13. maddeyi öne sürmemiş olmalarıdır. Bu davada, Mahkeme, ulusal yargı kararlarının uygulanmasını sağlamak (veya en kısa sürede uygulanmasını sağlamak) için; başvurucuların iç hukukta, etkin bir başvuru yoluna sahip olmadıklarına karar vermiştir. Mahkeme'nin bu davadaki tutumundan, 13. maddedeki hakkın Sözleşme ile korunan diğer haklar kadar önemli olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Zira Mahkeme, kendiliğinden inceleme yapmaya karar vermiştir. Özellikle yapısal sorunların

²⁰⁰ Tanrıkulu, s. 217.

²⁰¹ Tanrıkulu, s. 218.

²⁰² *Burdov/Rusya*, 2009, § 87.

bulunduğu yerde, bu sorunları giderimin iç hukukta etkin bir başvuru yolunun bulunması zorunluluğunun altı çizilmiştir.²⁰³

²⁰³ Tanrıkulu, s. 218.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye, makul sürede yapılmayan yargılamalar, uzun süredir tartışılan tutukluluk süresinin uzunluğu ve adil olmayan kararlar nedeniyle, AİHM tarafından sürekli tazminata mahkum edilmektedir. Tutukluluğa itiraz eden avukatlar, itiraz süresi devam ederken, savcının mütalaasının verilmemesine ilişkin şikayetlerle birlikte, telafi edici başvuru yollarının olmamasıyla ilgili olarak AİHM'ne başvuruda bulunmaktadır. Kasım 2011 ayı itibariyle, 11 ay içinde Türkiye'den AİHM'e giden dosya sayısı 300'ü bulmuştur.

Türkiye'de tutukluluk cezaya dönüşmüştür. AİHM'nin Türkiye'den seçilen yargıcı Işıl Karakaş'ın tespitine göre, 14 yıldır hakkında kesinleşmiş ceza olmamasına karşın Tekirdağ F Tipi Cezaevinde tutuklu bulunan Şahap Doğan buna açık bir örnektir. Türkiye'nin yüklü bir tazminata mahkum edildiği bu dosya ilk değildir; uygulamalar ve şartlar değişmediği sürece son olmayacağı da açıktır. AİHM Yargıcı Işıl Karakaş'ın beyanına göre; Türkiye uzun tutukluluk süreleri, ifade ve basın özgürlüğü konusunda, Avrupa Konseyi'ne üye 47 ülke içinde en kötü durumda bulunmaktadır. Hakkında en çok ihlal kararı verilen ülke Türkiye'dir. Ayrıca Türkiye'den hemen sonra gelen ülkelerle kıyaslandığında, büyük uçurumlar olduğu görülmektedir. Türkiye'den 2010 yılında AİHM'e giden başvuru sayısı 6.500 civarında iken, 2011 yılı Kasım itibariyle bu sayı 9.000'e ulaşmıştır. AİHM'e yapılan başvuruların katlanarak artması, kişilerin iç hukukta yeterli düzeyde hak ve özgürlüklerinin garanti altında olmadığını ya da düşündükleri haklarını elde edemediklerini göstermektedir.²⁰⁴

Yukarıdaki bölümlerde tartışıldığı gibi tutukluluk konusunda, Türkiye'nin uygulamaları ile AİHM'in oluşturduğu içtihat arasında büyük bir uyumsuzluk vardır. AİHM'e

204 Milliyet Gazetesi, 29.11.2011.

göre tutukluluk, her zaman başvurulabilecek bir uygulama değildir ve bir istisnadır. Yani asıl olan tutukluluk değil, tutuksuz yargılamadır. Oysa Türkiye'deki uygulamalarda, tutukluluk esas, tutuksuz yargılanma istisnaya dönmüştür. Kişinin dışarıda olup, davasını devam ettirmesi normal bir kuralken, Türkiye'de çok sayıdaki davada, yargılama aşamasındaki pek çok kişi tutuklu olarak yargılanmaktadır. Hakimlerimiz, kalıplaşmış, sorunu açıklamayan yetersiz cümlelerle kişinin tutukluluğuna karar vermektedirler. En son CMK' da düzenlenen 3 yıllık tutukluluk süresi, AİHM içtihadına göre çok uzun bir süredir.

Yapılacak yargılamaların adil yargılanma ve makul süre ilkesine uygun olması için, tespit ettiğimiz önerilerimizi şöyle sıralayabiliriz :

- Adalet Bakanlığı, mahkemelerin ve bir bütün olarak adli sistemin performansını değerlendirmek amacıyla "üretkenlik" ve "temizlenme oranları" gibi güvenilir göstergeler belirlemelidir.

- Adalet Bakanlığı ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK), yığılan davaları eritmek ve yeni gelen davalarla etkin biçimde başa çıkmak amacıyla, bu davaların karmaşıklığına bağlı olmak kaydıyla, sonuçlandırılması için "ortalama süre kriterleri" gibi güvenilir kıyas kriterleri belirlemelidir.

- Adalet Bakanlığı ve HSYK, yukarıda anılan göstergeleri, bazı mahkemelerin giderek artan işgücüyle sürdürülebilir biçimde başa çıkabilmelerini temin etmek amacıyla, insan ve finans kaynaklarının artırılması, mahkemelerin bölgelerinin belirlenmesi ve mahkeme ihtisaslaşmasının daha da geliştirilmesi konusunda yardımcı olacak biçimde göz önünde tutmalıdır.

- İstinaf Mahkemeleri acilen faaliyete geçirilmelidir.
- İdari Yargının verimliliğini artırmak amacıyla, yukarıda belirtilen kriterler benimsenmelidir.
- İlk derece mahkemelerindeki hakim ve savcı açığı süratle kapatılmalıdır.
- Adalet Bakanlığı ve HSYK, insan kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla, ücra yerlerdeki mahkemeleri birleştirmeli ve her adliyede bir adli yargı asliye mahkemesi kurarak, bu mahkemeler altında 1 veya 2 yazı işleri bulunan ceza, hukuk gibi ihtisas daireleri oluşturulmalıdır.
- Hakimler ve Savcılar idari görevlerinden kurtarılmalıdır. Mahkemelerin idari görevleri, hakim ve savcılar dışında ayrı bir birim tarafından yürütülmelidir.
- İçtihat farklılıklarını önlemek ve uygulamaları standart hale getirmek amacıyla, aynı mahkemenin, aynı adliyedeki ve hatta aynı ildeki ve bölgedeki mahkemelerin başkanları ve ayrıca hakimleri arasında deneyim alışverişinde bulunulması ve içtihatların teati edilmesi amacıyla düzenli toplantılar yapılmalıdır.
- Hukukun hakimlerce yorumlanmasındaki belirsizlikleri azaltmak ve tarafları özellikle yüksek mahkemelerin kararlarının içeriği konusunda bilgilendirmek amacıyla, kararların düzenli bir biçimde yayınlanması, özetlenmesi ve tasnif edilmesi gereklidir.

- Mahkeme işlemlerinin süresinin öngörülebilirliği de dikkate alınarak, tarafların avukatlarıyla birlikte işlemlerin süresi hakkında karar vermek amacıyla duruşma günü belirlenmesi uygulanmasına geçilmelidir.

- Hakimler, mahkeme takvimini belirlerken, öncelik verilmesi gereken davaları dikkate almalıdırlar.

- Mahkemeler, duruşmaları yürütürken, kimin ne zaman hakim karşısına çıkarılacağı konusundaki belirsizlikleri asgariye indirecek ve insanların belirlenen zamanlarda dinlenmesini sağlayacak biçimde düzenlenmelidir.

- Mahkemelerdeki davaların yığılmasını önlemek amacıyla, uygulamada pek işlevi olmayan “uzlaşma” ve “arabuluculuk” gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri oluşturulmalı ve bu kurumlar işlevsel hale getirilmelidir. Ancak bu kurumların sağlıklı ve amacına uygun olarak çalışması için, avukatlar ve emekli hakimler kanalıyla yapılması zorunluluğu getirilmelidir.

- Adalet Bakanlığı ve HSYK, adli faaliyetlerin etkinliğini artırmak amacıyla, ara aşamalar da dahil, adli işlemlerin süresini izlemek ve değerlendirmek için Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ) standartlarına uygun kriterler belirlemelidir.

- Hakimler, izleme mekanizmaları geliştirmek ve görülmeyi bekleyen farklı dava kategorileri arasından bazı davalara öncelik verilmesine dair kurallar oluşturmak suretiyle, eski davalara özel itina göstermelidirler.

- Hakimler ve savcılar, tutukluluk halinin söz konusu olduğu davaların süresine özel önem vermeli, bu davalara öncelik tanınmalı ve yargılama süresinin adli sürecin kalitesinin ve savunma haklarının el verdiği ölçüde kısa tutulmasını sağlamalıdır.

- Adalet Bakanlığı, kamuoyunun etkin yönlendirilmesi ve bilgilendirilmesi için, mahkemelerde ve savcılıklarda UYAP’la bağlantılı danışma masaları oluşturmalıdır.

- Adalet Bakanlığı, her türlü usul ile ilgili olarak toplum için bilgilendirme broşürleri geliştirmelidir.

- Adalet Bakanlığı, bir “dava tarafları için rehber” hazırlayarak basmalı ve mahkeme yararlanıcılarının adli hizmetler hakkında tam ve doğru bilgi aldıklarını kontrol etmek amacıyla, yararlanıcılardan geri bildirim almak için, memnuniyet anketleri ve araçları gibi uygun bir mekanizma geliştirmelidir.

- Adalet Bakanlığı ve HSYK, mahkeme çalışanlarının, avukatların ve yararlanıcıların mahkemelerin işleyişi ve adli sistemden duydukları memnuniyete ilişkin düzenli anketler yapmalı ve bu bilgileri adli sisteme ilişkin stratejiler geliştirmek ve planlamak için kullanmalıdır.

- HSYK, mahkemelerin aksaklıklarını tespit etmek, mahkemelerin işleyişlerinin iyileştirilmesi ve daha ileri aksaklıkların engellenmesi için yöntemler geliştirmek amacıyla, adli sistemin aksaklıkları hakkındaki şikayetleri ele alarak normatif bir çerçeve oluşturmalıdır.

- Adalet Bakanlığı, davaların aşırı uzun sürmesi durumunda, oluşacak zararın tazmini için mekanizmalar oluşturmalıdır. Sırf bu nedenle AİHM'e giden davaların da önü kesilmiş olacaktır.

- "Mahkeme bilirkişiliği" sistemi düzeltilerek gözden geçirilmeli, sistemde resmî bilirkişilik ücretleri belirlenmelidir. Bilirkişilerin raporlarının sunulması için zaman sınırı getirilmelidir. Mahkeme bilirkişilerine, duruşmada veya keşif mahallinde soru sorulabilmelidir.

- Adli tıp muayenelerinin, devlet ve üniversite hastanelerine ya da sağlık merkezlerine nakledilmesi süreci hızlandırılmalıdır.

- Adli Kolluk Yönetmeliği derhal hayata geçirilmelidir. C. Savcılığına bağlı Adli Kolluk Birimleri kurulmalıdır. Ceza gerektiren karmaşık suçları soruşturmak için, savcılık birimlerinde özel Adli Kolluk Birimleri oluşturulmalıdır.

- Yargılama öncesi tutukluluk hali, ancak kamu yararı için kesinlikle gerekli olduğu durumlarla sınırlı tutulmalı, bununla birlikte devam ettiği müddetçe tutukluluk hali kesin kamu yararı nedeniyle yeterli gerekçelere dayandırılmalıdır. Her durumda, yargılama öncesi tutukluluk makul süreyi aşmamalıdır. Bunun sağlanması için, CMK'ya takdire yer bırakmayacak kesin kurallar konulmalıdır.

TABLÖLAR

ADALET BAKANLIĞI VERİLERİ VE 2010 YILINDA YAYINLANAN CEPEJ (AVRUPA ETKİN YARGI KOMİSYONU) RAPORUNA GÖRE OLUŞTURULAN TABLÖLAR

Tablo 1. Mutlak Değerler Cinsinden Ekonomik Ve Demografik Veriler

Ülke	Nüfus	GSYH
Türkiye	71 517 100	7 050 Avro
Fransa	63 937 000	32 500 Avro
İtalya	56 619 290	27 423 Avro
Polonya	38 136 000	7 910 Avro
İspanya	45 283 259	24 038 Avro

Tablo 2. 100.000 Ülke Sakini Başına İlk Derece Mahkemelerinde Açılan Ve Biten
Nizalı Ve Nizalı Olmayan Hukuk Davalarının Sayısı

Ülke	Açılan nizalı davalar	Biten nizalı davalar	Açılan nizasız davalar	Biten nizasız davalar
Türkiye	1 562	1 495	704	698
Fransa	2 728	2 573	159	164
İtalya	4 768	4 518	2 132	2 063
Polonya	1 959	1 886	5 143	5 044
İspanya	3 579	2 925	485	493

Tablo 3. Nizalı Ve Nizasız Hukuk Davalarının (Yüzde Cinsinden) Temizlenme
(Sonuçlandırma) Oranı

Ülke	Nizasız davaların temizlenme oranı	Nizalı davaların temizlenme oranı	Nizasız davaların işlem süresi	Nizalı davaların işlem süresi (Gün)
Türkiye	99,1	95,7	UD	UD
Fransa	103,2	94,3	20	286
İtalya	96,7	94,8	44	533
Polonya	98,1	96,3	41	166
İspanya	101,7	81,7	138	296

Tablo 4. 100.000 Ülke Sakini Başına İlk Derece Mahkemelerinde Açılan Ve Biten İcra Dosyalarının Sayısı

Ülke	Açılan	Biten	Temizlenme oranı (yüzde cinsinden)	İşlem süresi (Gün)
Türkiye	288	275	95,5	119
Fransa	323	316	98	89
İtalya	800	852	106,4	368
Polonya	UD	UD	UD	UD
İspanya	1298	877	67,6	1176

Tablo 5. 100.000 Ülke Sakini Başına İlk Derece Mahkemelerinde Açılan Ve Biten İdare Hukuku Davalarının Sayısı

Ülke	Açılan	Biten	Temizlenme oranı (yüzde cinsinden)	İşlem süresi (Gün)
Türkiye	462	472	102,1	119
Fransa	276	287	104,3	89
İtalya	UD	UD	UD	368
Polonya	152	156	102,2	UD
İspanya	397	354	89,2	1 176

Tablo 6. İlk Derece Mahkemelerinde Açılan Ceza Davalarının (Ağır Cezalık Suçlar) Ve Kabahat Davalarının (Küçük Suçlar) Sayısı

Ülke	Açılan davalar (ağır cezalık suçlar)	Açılan davalar (küçük suçlar)	Açılan davalar (ağır cezalık suçlar) 100.000 ülke sakini başına	Açılan davalar (küçük suçlar) 100.000 ülke sakini başına
Türkiye	796 920	919 901	1114.3	1286.3
Fransa	610 674	513 400	955.1	803.0
İtalya	1280 282	224 239	2147.4	376.1
Polonya	496 855	465 014	1302.9	1219.4
İspanya	345 707	920 577	763.4	2032.9

Tablo 7. İlk Derece Mahkemelerinde Açılan Ceza Davalarının (Ağır Cezalık Suçlar) Ve Kabahat Davalarının (Küçük Suçlar) Temizlenme Oranı

Ülke	Ağır cezalık suç davalarında temizlenme oranı (yüzde cinsinden)	Küçük suç davalarında temizlenme oranı (yüzde cinsinden)	Ağır cezalık suç davalarında işlem süresi (Gün)
Türkiye	95	119	102,1
Fransa	101	90	104,3
İtalya	94	99	UD
Polonya	100	99	102,2
İspanya	90	100	89,2

Tablo 8. 100.000 Ülke Sakini Başına Mahkeme Sayısı

Ülke	2008 yılında 100000 ülke sakini başına genel yetki çerçevesine sahip ilk derece mahkemelerinin (tüzel kurumlar) sayısı	2008 yılında 100000 ülke sakini başına bütün mahkemelerin sayısı (coğrafi konumlar)
Türkiye	5,8	8,1
Fransa	1,3	1,4
İtalya	1,7	2,2
Polonya	1	1
İspanya	4,7	1,6

Tablo 9. Hakimlerin Sayısı

Ülke	2008 yılında mutlak değerlerle profesyonel hakimlerin sayısı	2008 yılında 100.000 ülke sakini başına profesyonel hakimlerin sayısı	2004 ile 2008 yılları arasında 100.000 ülke sakini başına profesyonel hakimlerin sayılarında ortalama yıllık değişim (yüzde cinsinden)
Türkiye	7 198	10,1	16,2
Fransa	5 819	9,1	1,7
İtalya	6 109	10,2	-0,9
Polonya	9 890	25,9	0,7
İspanya	4 836	10,7	4,5

Tablo 10. Savcılarının Sayısı

Ülke	2008 yılında savcılarının sayısı	2008 yılında 100.000 ülke sakini başına savcılarının sayısı	2004 ile 2008 yılları arasında 100.000 ülke sakini başına savcılarının sayılarında ortalama yıllık değişim (yüzde cinsinden)
Türkiye	4222	5,9	18,5
Fransa	1908	3,0	1,9
İtalya	2018	3,4	-3,0
Polonya	5379	14,1	-0,1
İspanya	2178	4,8	11,9

Tablo 11. 100.000 Ülke Sakini Başına Ve Profesyonel Hakim Başına Avukatların Mutlak Sayıları

Ülke	Avukatların mutlak sayısı	100.000 ülke sakini başına avukat sayısı	Profesyonel hakim başına avukat sayısı
Türkiye	63487	88.8	8.8
Fransa	48461	75.8	8.3
İtalya	198000	332.1	32.4
Polonya	27310	71.6	2.8
İspanya	120691	266.5	25.0

TABLO 12. MAHKEMELERDEKİ HAKİM OLMAYAN PERSONEL

Ülke	Savcılık hizmetlerine bağlı savcı harici personel sayısı	100.000 ülke sakini başına hakim harici personel sayısı	Profesyonel hakim başına düşen hakim harici personel sayısı
Türkiye	3692	39,3	3,9
Fransa		29,1	3,2
İtalya	9872	42,6	3,2
Polonya	6900	84,0	1,1
İspanya	1986	101	9.5

Tablo 13. Hakim Olmayan Personelin Mahkemelere Dağılımı

Ülke	Mahkemelerde çalışan hakim harici Personelin toplam sayısı	Hakim harici personel (Rechtspfleger ya da benzeri) yüzde cinsinden	Yazı memuru gibi görevleri hakimlere yardımcı olmak olan hakim harici personel (yüzde cinsinden)	İdari işlerden ve mahkeme yönetiminden sorumlu personel	Teknik personel (yüzde cinsinden)
Türkiye	28091		94,3	2,2	3,5
Fransa	18586		90,6	4,4	5,0
İtalya	25385				
Polonya	32038	5,5	61,7	21,6	11,2
İspanya	45733	8,6			

Tablo 14. Savcılıklara Bağlı Savcı Harici Personel

Ülke	Savcılık hizmetlerine bağlı savcı harici personelin sayısı	100.000 ülke sakini başına savcı harici personel sayısı	Savcı başına savcı harici personel sayısı
Türkiye	3692	5,2	0,9
Fransa			
İtalya	9872	16,6	4,9
Polonya	6900	18,1	1,1
İspanya	1986	4,4	0,9

Tablo 15. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.Maddesi Sürelerinin Uzunluğuna İlişkin Davaların Sayısı

Ülke	İhlal tespit eden hükümler
Türkiye	64
Fransa	1
İtalya	54
Polonya	63
İspanya	0

Tablo 16. Yargıtay Hukuk Dairelerinin ve Hukuk Genel Kurulu'nun İş Yüğü (Türkiye'de UYAP İstatistik Veriler 2010)

Yıllar	Önceki yıldan devreden davalar	Yıl boyunca gelen davalar	Onaylanan	Asliye mahkemelerine iade edilen davalar	Yıl boyunca kesinleşen davalar	Gelecek seneye devreden davalar	Ortalama yargılama süresi (Gün)
2007	76707	345374	158847	79026	326128	95953	126
2008	95953	350313	161026	76689	326109	120157	150
2009	120157	364594	164508	81888	334967	149784	176

Tablo 17. Yargıtay Ceza Dairelerinin Ve Ceza Genel Kurulu'nun İş Yüğü
(UYAP İstatistiki Veriler 2010)

Yıllar	Önceki Yıllardan devreden davalar	Yıl boyunca gelen davalar	Onaylanan	Asliye Mahkemelerine iade edilen davalar	Zamanaşımı Nedeniyle düşürülen davalar	Yıl içinde Kesinleşen davalar	Gelecek Seneye devreden davalar	Ortalama Yargılama süresi (Gün)
2007	141 005	182733	51112	48398	9111	129420	194318	390
2008	194 318	245604	37501	124646	12354	197375	242547	359
2009	242 547	279725	42613	136286	14809	218201	304071	399

Tablo 18. Türkiye'deki Ceza Mahkemelerinin İş Yüğü
(UYAP İstatistiki Veriler 2010)

Yıl	Önceki yıldan devreden davalar	Yıl boyunca gelen davalar	Yargıtay tarafından bozularak geri gönderilen davalar	Gelen davalara ilave olarak Yargıtay tarafından bozularak geri gönderilen davalar	Yıl içinde karara bağlanan davalar	Gelecek yıla devreden davalar	Karara bağlanan davaların oranı (%)
2010	1231721	1812842	114232	1927074	1694321	1434384	62,55

Tablo 19. Türkiye’deki Çocuk Mahkemelerinin İş Yüğü
(UYAP İstatistiki Veriler 2010)

Yıl	Önceki yıldan devreden davalar	Yıl boyunca gelen davalar	Yargıtay tarafından bozularak geri gönderilen davalar	Gelen davalara ilave olarak Yargıtay tarafından bozularak geri gönderilen davalar	Yıl içinde karara bağlanan davalar	2011 yılına devreden davalar
2010	37096	45937	1315	47252	37096	45937

Ö Z E T

Türkiye, AİHS'i ve 1 nolu protokolü 1954 yılında onaylamış, AİHM'e Bireysel Başvuru Hakkını 1987 yılında tanımış, 21 Ocak 1990 tarihinde de AİHM'in zorunlu yargılama yetkisini kabul etmiştir.

Bugün için AİHM'e Rusya'dan sonra hakkında en çok başvuru yapılan ülke Türkiye'dir. İhlaller yönünden ise, ilk sırada Türkiye bulunmaktadır. Ülkemizin AİHM'de en çok mahkûm olduğu madde, AİHS'in 6. maddesindeki "Adil Yargılanma Hakkı"dır. Adil Yargılanma Hakkı'nın en çok ihlal edilen bölümü ise "Makul Süre" dir.

Gerek hukuk davaları, gerek idarî davalar ve gerekse ceza davalarına baktığımızda, davaların büyük bir kısmının adil yargılanma hakkı açısından AİHM standartlarının çok gerisinde kaldığı, makul sürede tamamlanamadığı görülmektedir. Çalışmamızda, gerek yerel mahkemelerde ve gerekse temyiz mahkemelerinde davaların uzama nedenleri; yargıçlardan, avukatlardan ve davanın taraflarından kaynaklanan nedenler üzerinde durulmuştur. İncelememizde referans alınan ölçüt, esas olarak AİHM kararları olmuştur. Referans alınan metinler; başta İHEB, AİHS, AİHM kararları, Anayasa ve ilgili yasalardır.

AİHM kararları ile içtihatlaşan makul süre irdelenirken, davanın karmaşıklığı, başvuruçunun, adli ve idarî makamların davranışları, yetkili makamların kusur ve ihmali ve yapısal sorunlar göz önüne alınmaktadır.

Mahkemelerdeki iş yükü, mahkemelerin performansı, adli kolluğun bulunup bulunmaması, hakim ve savcı sayılarının yeterli olup olmaması, hakim ve savcı harici personelin sayısı, mahkemelerdeki uzmanlaşma konusu, bilirkişilik sistemi, yargıda teknolojinin kullanılma derecesi, yargılamanın adil olup olmadığını belirleyen faktörler arasındadır.

Yargılamayı hızlandıran faktörler olarak ise; uzlaşma, arabuluculuk ve avukatların rolü sayılabilir.

AİHM'e yapılan başvuruların katlanarak artması, kişilerin iç hukukta yeterli düzeyde hak ve özgürlüklerinin garanti altında olmadığını ya da düşündükleri haklarını elde edemediklerini göstermektedir. Uzun tutukluluk süreleri ve uzun yargılamalar, kişilerin yargıya ve adalete olan güvenlerini sarsmaktadır.

S U M M A R Y

Turkey, ratified the ECHR and Protocol No. 1 in 1954, and in 1987 recognized the right of individual application to the ECtHR, and on January 21 1990, adopted the compulsory jurisdiction of the ECHR.

Today, Turkey is the second country, after Russia, in the number of the applications to the ECHR. Under violation of terms, Turkey is in the first place of the list. Turkey's most sentences in the ECtHR is depending to the Article 6, "Right to a Fair Trial". Most frequently violated part of the Article 6 "Right to a fair trial" is the "reasonable time".

When we look at the both lawsuits, administrative and criminal cases; majority of cases remain far behind to meet the right to a fair trial standards of ECHR and cannot be completed in reasonable time.

This study focuses on the causes of prolongation arising from judges, lawyers and the parties of the cases, both in the local courts and courts of appeal. In our review, the reference criterion bases on the decisions of the Court. Reference texts of this study are, the UDHR, the ECHR, the ECtHR decisions, the Constitution and relevant laws of Turkey.

During the study of reasonable time principle with the decisions of the ECHR; the complexity of the case; behavior, negligence and gross negligence of the applicants', judicial and administrative authorities'; and the structural problems are taken into consideration.

Workload of the courts, performance of the courts, the availability of judicial police, and the sufficiency of the number of judges and prosecutors, and the number of other personnel, the issue of specialization the courts, expert witness system, the degree of the use of technology in judiciary, are among the factors that determine whether a trial is fair or not.

Conciliation, mediation and role of lawyers may be counted among the factors that accelerate the proceedings.

Exponential growth applications to the ECHR shows that guarantees of the rights and freedoms of persons under domestic law is not adequate or people cannot obtain to rights that they think they are entitled to. Long detention times and long trials, undermines their confidence in the judiciary and justice.

KAYNAKÇA

- AKILLIOĞLU, Tekin : İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, İmaj Yay. Ankara, 2010.
- ALGAN, Bülent, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yay. Ankara, 2007.
- ALTIPARMAK, Kerem, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı, Y.Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 1998.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, Bağımsız ve Yansız Yargılanma (Adil Yargılanma Hakkı), Türkiye'de İnsan Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- ARAS, Bahattin, “Yasamanın Bilgi Edinme ve Denetim Yollarının Yargı Bağımsızlığına Etkileri”, TAAD, C. 1, Y. 2.
- AŞÇIOĞLU, Çetin, Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var, Adalet Yay, Ankara, 1995.
- Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ) 2010 Raporu.
- BAYRAKTAR, Köksal, “Yargılanmanın Etkilenmesi Sorunu”, Güncel Hukuk, İstanbul, 26 Şubat 2006.
- BECCARIA, Cesare, Suçlar ve Cezalar Hakkında, (Çev: Sami Selçuk).
- BULUT, N. Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, 12 Levha Yay. İstanbul, 2009.
- CENGİZ, Serkan, Demirağ, Fahrettin, Ergül, Teoman, McBride, J.Tezcan, D, AİHM Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, TBB Yay. Ankara, 2008.

- CENTEL, Nur/ ZAFER, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 2011.
- CENTEL, Nur/ ZAFER, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, El Kitabı, İstanbul 2009.
- CENTEL, Nur, “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Yargı Görevi Yapanı Etkileme Suçu”, Uğur Alacakaptan’a Armağan, C: 1, İstanbul, 2008.
- CENTEL, Nur, “Dürüst Yargılama ve Medya Bakımından Demokrasi Kültürü”, AÜSBFD, C. 49.
- CENTEL, Nur, Ceza Muhakemesi Hukukunda Hakimin Tarafsızlığı, Kazancı Yay. İstanbul 1996.
- CENTEL, Nur Başar, Ceza Muhakemesi Hukukunda Müdafî, Kazancı Yay. İstanbul 1984.
- DEMİRBAŞ, Timur, Kriminoloji, Seçkin Yay. Ankara, 2005.
- DEMİRCİOĞLU, Y, Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Yetkin Yay. Ankara, 2007.
- DİNÇ, Güney, Sorularla AİHS, TBB Yay. 2006.
- DOĞRU, Osman, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, 4 Cilt, Legal Yay. 2008.
- DUTERTRE G. AİHM Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Yayınları, 2003.
- GENÇ, M. İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri, Uludağ Üniversitesi Yay. Bursa, 1997.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, AİHS’de Adil Yargılanma, AÜSBF Dergisi 1994, C. 49.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Yargılama Makamları Önünde Makul Süre, AÜSBF, İHM Merkezi Yay. Nisan 1995.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Gözübüyük, A.Ş. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 2003.
- GÖLCÜKLÜ Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Divanı İçtihadına Göre Doğru Yargılama ve Kanıtların Değerlendirilmesi”. İHMD, 1994, C.2.
- GÖNENÇ, Levent, “Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, Anayasa Çalışma Metinleri 3.

GÖZÜBÜYÜK Ş. GÖLCÜKLÜ Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Yay. Ankara, 2011.

İÇEL Kayıhan / ÜNVER Yener, Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul 2007.

İLKİZ Fikret, “Adli Haberler ve Adil Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs” , FAHD, Y:2, 2010.

İNCEOĞLU Sibel, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Yay, İstanbul, 2008.

İNCEOĞLU Sibel, Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri, İstanbul, 2008.

İnsan Hakları, Konferanslar, Ankara Barosu Yay. 2006.

KABOĞLU İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Yay. 2002.

KABOĞLU İbrahim- AKKURT Kemal, İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporları, İmge Yay. Ankara, 2006.

KAŞIKARA Serhat M. Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye, Adalet Yay. Ankara 2009.

KAYMAZ Seydi- GÖKCAN Tahsin Hasan, Uzlaşma ve Önödeme, Seçkin Yay. Ankara 2007

KOCA Mahmut/ ÜZÜLMEZ İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2009.

KÖROĞLU Hasan, Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları, Seçkin Yay. Ankara 2001.

KUÇURADI İoanna, İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Komitesi 2000 Çalışmaları 2001.

KUÇURADI İoanna,/ PEKER B. Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları, 2004.

KUNTER Nurullah-YENİSEY Feridun, Ceza Muhakemesi Hukuku,Beta Yay. İstanbul, 2002.

LEİGH Leonard H, “Adil Yargılanma Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Antlaşması”, (Çev: Selman Dursun), Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku içinde Ankara.

MUMCU Ahmet - KÜZECİ Elif, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007.

ÖNTAN Yaprak, Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 2011.

ÖZBEK Özer Veli-BACAKSIZ Pınar-DOĞAN Koray, Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yay. Ankara 2007.

ÖZCAN S – YORULMAZ A, AİHM 2011 Yılı Raporunda Türkiye, Çağın Polisi Dergisi s. 125, Mayıs 2012.

ÖZEN Muharrem, “Yargı Bağımsızlığını Zedeleyen Düzenleme, Uygulamalar ve Bağımsızlığı Sağlamaya Yönelik Çözüm Önerileri”, ABD, 2010, Y:68.

ÖZGENÇ İzzet, Soruşturma İşlemlerinin Gizliliğini İhlal ve Adil Yargılamayı Etkilemeye Teşebbüs Suçları, Ceza Hukukunun Güncel Sorunları, 2010.

PEKCANITEZ H, Medenî Yargıda *Adil Yargılanma*, İzBD, 1997/2.

SANCAR Mithat- ATILGAN Ümit Eylem, “Adalet Biraz Es Geçiliyor” Demokratikleşme Sürecinde Hakimler ve Savcılar , TESEV, 2009.

SANCAR Mithat - AYDIN Suavi, “Biraz Adil Biraz Değil” Demokratikleşme Sürecinde Toplumun Yargı Algısı, TESEV, 2009.

SANCAR Yalçın Türkan, Mütessesil Suç, Seçkin Yay. Ankara, 1995.

SARIGÜL Tanju Ali, Ceza Muhakemesi Hukukunda İstinaf, Bilge Yay. Ankara 2009.

Savcılar için İnsan Hakları El Kitabı, Ankara Barosu Yay. 2006.

SELÇUK Sami, “Adil Yargılamayı Etkileme Suçları II”, Star Gazetesi, 19.8.2008, <http://www.stargazete.com/yazar/sami-selcuk/-dil-yargilamayi-etkileme-suclari-ii-haber121651.htm>

SELÇUK Sami, “Adil Yargılamayı Etkileme Suçları I”,

<http://www.stargazete.com/yazar/sami-selcuk/-dil-yargilamayi-etkileme-suclari-i-haber120304.htm>

SELÇUK Sami, “Adil Yargılamayı Etkileme Suçları”,

<http://www.stargazete.com/yazar/sami-selcuk/-dil-yargilamayi-etkileme-suclari-ii-haber120304.htm> (Erişim Tarihi: 15.12.2011).

SELÇUK Sami, “Kurallara Herkes Uymalı”,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=175519> (Erişim Tarihi: 1.12.2011)

SOYASLAN Doğan, Kriminoloji, Ankara 1998.

ŞAHBAZ İbrahim, “AİHM Kararlarında Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, Anayasa Yargısı Dergisi, 25, 2008.

ŞAHİN Cumhur-GÖKTÜRK Neslihan, Ceza Muhakemesi Hukuku II, Seçkin Yay.Ank. 2012.

ŞAHİNKAYA Yalçın, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında ve Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

TANÖR Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, İstanbul, 1994.

TANRIKULU Sezgin, M . İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Etkili Başvuru Hakkı Seçkin Yay. 2012.

TANRIVER Süha, Bilirkişinin Sorumluluğu, TBBD, Sayı 56, 2005.

TAŞKIN S. Cankat, Yargı Görevi Yapanı Etkileme Suçu, cankattaskin.av.tr/wp-Uçum Mehmet, “TCK imkansız mı istiyor?”

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetayV3& ArticleID=874133&Date=07.12.2011&CategoryID=42>

TBB, İstinaf Mahkemeleri, Uluslararası Toplantı, Ankara, 2003.

TOROSLU Nevzat, Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, 1998.

TOROSLU Nevzat-FEYZİOĞLU Metin, Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yay. Ank. 2006.

Tutuklama Raporu, TBB İnsan Hakları Merkezi, 2010.

ÜZÜLMEZ İlhan, “Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları”, TBBD, S:58,2005.

VERSAN R. Adil Yargılama Üzerine, *İstanbul Barosu Dergisi*, Yıl:1990/1-2-3, İstanbul 1990.

Y.Aliefendioğlu’na Armağan, Ankara Barosu İHM, Yetkin Yay. 2009.

YENER Ünver- HAKERİ Hakan, Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yay. Ankara 2010.

YÜCEL Tören Mustafa, Hukuk ve Gerçekler, Ankara 2001.

YÜCEL Mustafa, Ceza Yargılamasında Makul Süre, Ankara Barosu Dergisi, 1992/2.

YÜKSEL Mehmet ‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı Üzerine Bir İnceleme’ Legal Hukuk Dergisi, Mayıs–2004, Sayı:17.

ZABUNOĞLU Y, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdarî Yargı*, İzmir Barosu Yargı Reformu Sempozyumu, Ekim 2000.

<http://www.adalet.gov.tr/> CEPEJ Raporu.